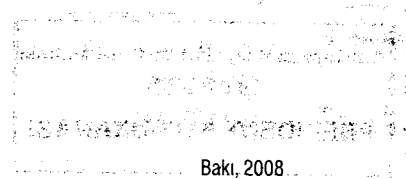

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİ

Qarabağ

—
irsimizin əbədi yaddaşı

Bakı, 2008

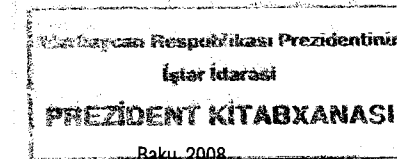
MINISTRY OF CULTURE AND TOURISM
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

Garabakh

—
the eternal memory of Azerbaijan heritage

63.92.001.185.108.100
G24

-1054-

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İqtisad İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI
Bakı, 2008

Qarabağ — irsimizin əbədi yaddaşı. — Bakı, 2008.

Erməni işğalçıları tərəfindən zəpt olunmuş Azərbaycan torpaqlarında milli mədəni irsimizin çoxsaylı və dəyərli abidələri erməni terroru təhlükəsi ilə üz-üzədir. İşğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixinin bütün mərhələlərini özündə əks etdirən dünya əhəmiyyətli 13 (onlardan 6-sı memarlıq, 7-si arxeoloji), ölkə əhəmiyyətli 292 (119 memarlıq, 173 arxeoloji), yerli əhəmiyyətli 330 (270 memarlıq, 22 arxeoloji, 23 bağ-park və xatirə abidələri, 15 dekorativ xalq sənəti nümunələri) və başqa tarix və mədəniyyət abidələri qaimışdır.

© Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, 2008

© Rəqəmli Dövr, 2008

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage. — Baku, 2008.

Numerous and valuable monuments of our national cultural heritage located in Azerbaijan lands occupied by Armenian invaders are face to face with unlimited Armenian discrimination. Illustrating all stages of Azerbaijan people's centuries-old history, historical and cultural monuments have stayed across the occupied land, from those 13 (6 buildings and 7 archeological sites) of the world, 292 (119 buildings and 173 archeological sites) of domestic, and 330 (270 buildings, 22 archeological sites, 23 gardens, parks and memorials, and 15 art-and-craft items) of local significance.

© Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan, 2008

© Digital Age, 2008

Mündəricat *Contents*

6	Ön söz	<i>7 Foreword</i>
8	Giriş	<i>9 Introduction</i>
12	Şuşa	<i>12 Shusha Region</i>
78	Xocalı	<i>79 Khojali Region</i>
92	Xocəvənd	<i>92 Khojavand Region</i>
106	Laçın	<i>106 Lachin Region</i>
138	Kəlbəcər	<i>138 Kalbajar Region</i>
180	Ağdam	<i>180 Aghdam Region</i>
222	Gəbrayıl	<i>222 Jabrayil Region</i>
242	Füzuli	<i>242 Fuzuli Region</i>
268	Qubadlı	<i>268 Gubadli Region</i>
286	Zəngilan	<i>286 Zangilan Region</i>
300	Tərtər	<i>300 Terter Region</i>
314	Sözardı	<i>314 Afterword</i>
320	İşğal altında qalmış Azərbaycan ərazilərində yerləşən tarix və mədəniyyət abidələrinin siyahısı	<i>320 List of historical and cultural monuments being under occupation on Azerbaijan territories</i>
374	Ad göstəricisi	<i>374 Name Index</i>

Ön söz

Azərbaycan unikal mədəniyyət məskəni omaqia yanaşı bəşəriyyətə yüksək yaradıcılıq inciləri bəxş etmiş sivilizasiyaların qaynağıdır. Torpaqlarımızın hər bir qarışı şanlı tarixi yaddaşımızdan bəhrələnərək əzəmətli müasirliyin aurasına qərq olmuşdur.

Mədəniyyət abidələri kiçik, yaxud da böyük olmur. Sonrakı nəsillər üçün onların hamısı önəmlidir. Azərbaycan ərazisində ulu əcdadlarımız tərəfindən əsrlər boyu yaradılan tarixi-mədəni abidələrin hamısı bizim milli yaddaşımızın tərkib hissəsidir. Qarabağ abidələri də eynilə bizim ayrılmaz mədəni yaddaşımızdır. Əslində onlar Azərbaycan xalqının mədəni irsinin ən əzəmətli bir qoludur.

Bu kitab yaddaşımızı oyatmağa, Qarabağ mədəni irsinin bizim üçün misilsiz əhəmiyyətə malik olduğunu yenidən, daha dərinəndən dərk etməyə, mədəni irsimizin inkişaf pillələrini yada salmağa xidmət edir. Qədim saxsının hər bir qırıntısının yoxa çıxması böyük itki olduğu halda, tariximizin nəhəng qatı olan Qarabağ mədəni irsinin unudulması bizdən əvvəl yaşayıb yarıdanlara qarşı xəyanət olardı.

Mədəniyyət abidələri o vaxta qədər mövcuddurlar ki, onları yadda saxlayanlar vardır. Qarabağ torpağının hər bir daşı, hər bir tarixi mərhələsi, onun hər bir səhifəsi xatirəmizdə əbədi həkk olunmuşdur. Bu kitabın hər bir sətri, hər bir səhifəsi bizim yanımız, qan yaddaşımız, ümid və inamımızdan doğmuşdur.

Ümidvaram ki, bu kitab xalqımızın çoxəsrlik tarixinin ən ağır mərhələlərində onu məhv olmaqdan xilas etmiş bədii və mədəni irsimizin zəngin xəzinəsinə həsr olunmuş silsilə nəşrlərin ilki olacaqdır.

Əbülfəs Qarayev

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Naziri

Foreword

Azerbaijan is a country of unique culture, confluence of civilizations gave mankind the invaluable evidences of the highest creative spirit. Every inch of our land keeps memories of its heroic past and surrounded by an atmosphere of the constructive present.

There are no small or large cultural monuments – all of them are equally important for descendants' memory. All historical and cultural monuments, created by our great ancestors in the territory of Azerbaijan over the centuries, are an essential part of our national memory. Being undoubtedly our integral cultural memory, monuments of Garabakh are the most monumental branch of the great cultural heritage bequeathed by the Azerbaijan people's creative genius.

This book is impelled to awake our memories, to re-comprehend deeper the unique significance of the Garabakh cultural heritage for us, to remind of the development stages that our cultural heritage has passed through. Missing even a tiny piece of an ancient bowl is irreplaceable. To disregard the entire cultural layer of our history — Garabakh's monuments — is a treachery against many of those who lived and created before us.

Cultural monuments can survive while people remember them. We keep in our minds every stone, every page and every fragment of Garabakh's history. Our memory, pain in our hearts, our hope and faith appeal to readers from pages of this book.

This book, I am sure, will be the first one in the series of publications, treasuries of knowledge and memory of our art and cultural heritage enabled our people to withstand and to preserve national identity even during the severest periods of its centuries-old history.

Aboulfas Garayev

Minister of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan

Giriş

Obyektiv tarixi faktlar təsdiqləyir ki, Azərbaycan və Türkiyə əhalisi müxtəlif dövrlərdə ermənilərin soyqırımı və deportasiya siyasətinə məruz qalıb. Qara dənizdən Xəzər dənizində yerləşən “Böyük Ermənistan” iddiasında olan erməni millətçiləri Azərbaycan xalqının başına müsibətlər gətirmiş, faciələr törətmişlər. Təəssüf ki, “xristian faktor” ətrafında spekulasiya edərək, tarixi saxtalaşdırmaq yolunu tutmuş erməni millətçiləri dünya ictimaiyyətinin bir qismini yalanlarına inandırmağa nail olmuşlar. 20 faiz torpağı işğal altında qalan, bir milyondan artıq vətəndaşı qaçqın və köçkün vəziyyətində yaşayan Azərbaycan tərəfi olduğu halda, şovinist əqidəli erməni qüvvələri lobbı və diasporlarının “fəaliyyəti” sayəsində beynəlxalq aləmdə Azərbaycan haqqında işğalçı dövlət imici yaratmağa çalışırlar.

Qarabağın, Aranın və ümumiyyətlə Qafqaz Albaniyasının ərazisi bütün tarix boyu ermənipərəst qüvvələrin iddia obyektı olub. Hələ sovet dövründə erməni alimlərinin “tədqiqatları” Qafqaz Albaniyasının və hətta Türkiyənin Şərqi Anadolu və İranın Urmiyyə gölünün ətraf ərazilərini məhz “Ermənistan” torpaqları kimi qələmə verirdi. Bu zaman genetik əcdadlarımız olan albanlar xristian dininə mənsub olduqlarına görə erməni millətinə aid edilir, albanların əsrlərlə yaşadıkları ərazilər “tarixi erməni torpaqları” elan olunurdu.

Təsədüfi deyildir ki, məhz Rusiya İmperiyası Cənubi Qafqazı təsir dairəsinə salandan sonra özünə düşmən saydığı türksoylu millətləri kütləvi şəkildə sıxışdırmağa başladı. Tarixi sənədlər təsdiqləyir ki, Qədim Azərbaycan xanlıqları ərazisində Ön Asiya regionunun müxtəlif ölkələrindən köçürülmüş erməniləri məskunlaşdırmaqla məhz Rusiya İmperiyası XIX əsrdə gələcək Ermənistanın özülünü qoymuşdur. Bundan başqa, İran və Osmanlı imperiyası ərazilərindən minlərlə erməni ailəsi Dağlıq Qarabağa köçürüldü. İrandan və Osmanlı İmperiyasından ermənilərin Qarabağa köçürülməsi və bununla da bölgədə demoqrafik vəziyyətin süni yolla dəyişdirilməsi bu sahədə görülən genişmiqyaslı “tədbirlərin” bir hissəsi idi. Rusiya–İran (1806–1813, 1826–1828) və Rusiya–Osmanlı (1828–1829) müharibələrindən sonra ərazinin etnik tərkibi tamamilə dəyişdirildi. Təkcə 1828–1830-cu illər ərzində İrandan Azərbaycana, o cümlədən, İrəvan və Qarabağ

xanlıqlarına 40 mindən çox, Osmanlı İmperiyasından isə 84. 600 erməni köçürülüb məskunlaşdırıldı.

Sovet hakimiyyəti illərində rus müstəmiəkəçilərinə arxalanan ermənilər mənimsəmə prosesini başa çatdırdılar — yaradılmış Ermənistan Respublikasını təkmillətli respublikaya çevirmək üçün onun ərazisində geniş miqşaylı etnik və mədəniyyət genosidi proqramı gerçəkləşdirirdi. 1920-ci ildən başlayaraq yüz minlərlə yerli azərbaycanlı əhali Ermənistan Respublikası ərazisindən deportasiya olundu, oradakı türk-müsəlman abidələri — məscidlər, türbələr, qəbristanlıqlar və s. dağıdılıb məhv edildi.

Tarixən azərbaycanlıların şəhəri olmuş İrəvanda biri-birindən uca və möhtəşəm 8 məscid fəaliyyət göstərirdi (“Kavkazskiy kalendar”-ın 1894-cü il tarixli nəşri): Göy məscid, Novruzəli məscidi, Gümüklü məscidi, Hüseynəli məscidi, Qala məscidi, Hacı bəyin məscidi, Şəhər məscidi, Zal xan məscidi. İrəvan şəhərinin müsəlman siması, azərbaycanlıların ucaldığı abidələr sistemli şəkildə azərbaycan xalqının mədəniyyətinə aparıldığı terror nəticəsində amansız şəkildə məhv edildi.

SSRİ-nin tərkibində olduğu illərdə Ermənistan Respublikası Moskvanın himayəsi altında Azərbaycan torpaqları hesabına öz ərazisini tədricən genişləndirdi. SSRİ-nin dağılması dövründə (1988–1992) ermənilər Azərbaycanın böyük bir vilayətini — Dağlıq Qarabağı Ermənistan Respublikası ərazisinə qatmaq üçün Azərbaycana qarşı elan olunmamış müharibəyə başladılar.

1988-ci ildən etibarən ermənilər Dağlıq Qarabağ və Azərbaycanın Ermənistanla həmsərhəd rayonlarında əhalini kütləvi qırğına, tarix və mədəniyyət abidələrini böyük dağıntılara məruz qoydular. 1992-ci ilin ağır Xocalı soyqırımı hadisəsində erməni hərbi birləşmələri dünya tarixində “Xocalı mədəniyyəti” adı ilə tanınan tunc və dəmir dövrü abidələrini, kurqanları və qəbristanlıqları da viran etdilər. Həmin il işğalçı qoşunlar Azərbaycanın orta əsr şəhərsalma sənətinin incisi olan Şuşanı dağıdıcı raket və artilleriya zərbələrindən sonra işğal etdi. Bu gün Azərbaycan Respublikası ərazisinin 20 faizi — Dağlıq Qarabağ və 7 ətraf rayon Ermənistanın işğalı altındadır.

İşğal olunmuş Şuşa, Füzuli, Laçın, Ağdam və başqa şəhərlərdə məscidlər yandırılmış, ya da müasir silahlarla ciddi dağıntılara

Introduction

The world is aware of numerous actions committed by Armenian terrorists against Azerbaijan and Turkish people, innocent individuals and diplomats. However, they also carry out the policy of cultural terrorism, which is not less dangerous for the humanity than the physical one. Pretending to be “Great Armenia”, extended from the Black Sea to the Caspian Sea, Armenian nationalists have brought misfortune to the Azerbaijan people and created tragedy. Unfortunately, Armenian nationalists, speculating on “the Christian factor” and falsifying the history facts, convinced a part of the world society of these outrageous falsehoods. In spite of the fact that 20% of the Azerbaijan territory is currently under occupation and more than 1 million of our compatriots have the status of refugees and internally displaced persons, the staunch chauvinistic Armenian forces, enlisted the support of the lobby and Diaspora, are trying to represent Azerbaijan as the state invader.

Throughout the whole history, pro-Armenian forces pretended to the territory of Garabakh, Aran and Caucasian Albania in general. As far back as the Soviet period, the Armenian scientists have been claiming in their “researches” that Caucasian Albania and even Turkish Eastern Anadolu and surroundings of Iranian Urmiyya Lake are the “Armenian” lands. Because of their belonging in Christianity, at that time our genetic ancestors — Albanians were considered to relate to the Armenian nation, and territories they inhabited over the ages were declared to be “the historically Armenian lands”.

Not by chance, that the Russian Empire, after the Southern Caucasus had fallen into their sphere of influence, started the massive oppressions against Turkic people they considered to be the Empire’s enemies. The historical documents affirm that in the 19th century, the Russian Empire started the future Armenia in the way of settling Armenians moved from different countries of Asia Minor in ancient Azerbaijan’s khanates. Besides, thousands of Armenian families were moved from the territories of Iran and Osman Empire to Nagorny Garabakh. Move of Armenians from Iran and Osman Empire to Garabakh entailed the artificial changes of the demographic situation in the region was one of the steps of large-scale “operations” conducted in the area. After

the Russian-Iranian wars (1806–1813, 1826–1828) and Russian-Turkish war (1828–1829), the ethnic composition of the population inhabited this territory had been completely changed. Only in 1828–1830s, more than 40 thousands of the Iranian Armenians and 84 600 Armenians from the Osman Empire had been resettled to Azerbaijan including the Irevan and Garabakh khanates.

During the Soviet Regime, Armenian politicians, backed by Moscow, completed this process: a large-scale program of ethnic and cultural discrimination had been implemented to transform the created Armenia into a mono-national state.

Starting from 1920s, hundreds thousand of the local Azeri were deported from the Republic of Armenia; Turkic and Muslim relics (mosques, tombs, cemeteries etc.) therein were destroyed and eliminated.

Eight mosques, exceeding each other in beauty and brilliance, functioned in Irevan, the historically Azerbaijan city (“The Caucasian calendar”, 1894). Among them are Goy Mosque, Novruzali Mosque, Gumuklu Mosque, Huseynali Mosque, Gala Mosque, Haji bey’s Mosque, Sheher Mosque, Zal khan Mosque. The systematic terror directed against the Azerbaijan people’s culture has resulted in demolishing the Moslem appearance of Irevan city and destroying the monuments erected by Azerbaijanians.

As being the USSR’s part, the Republic of Armenia, enjoying Moscow’s protection, slowly expanded its territory.

After the inevitable collapse of the USSR, Armenia started an undeclared war for Azerbaijan’s big region, Nagorny Garabakh.

Since 1988, modern-armed Armenian troops together with international terrorists largely destroyed Azerbaijani civilians and historic and cultural relics in Nagorny Garabakh and Armenia-neighboring districts.

During 1992’s genocide in the City of Hojali, Armenian military units also damaged copper- and iron-aged monuments, barrows and cemeteries known as “the Hojali Culture”. In the same year’s May, invader troops occupied the City of Shusha, a rare example of Azerbaijan’s medieval urban planning, after destructive missile and artillery fire.

məruz qalmışdır. Yüzləriə müsəlman türbələri və qəbristanlıqlar yerlə yeksan edilmişlər. İşğal altında olan ərazilərdə 808 klub, 4,6 milyon kitab fondu olan 927 kitabxana, 22 muzey və onların filialları, 85 uşaq musiqi məktəbi və onların filialları, 4 teatr, 100 min qiymətli eksponatı olan 4 şəkil qalereyası, 2 konsert müəssisəsi, 1892 mədəniyyət və incəsənət binası talan edilib dağıdılmışdır.

Zəbt olunmuş torpaqlarda Azərbaycanın mədəni irsinin çoxsaylı və dəyərli abidələri ermeni terroru təhlükəsi ilə üz-üzədir. İşğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycan xalqının çoxəsrlik tarixinin bütün mərhələlərini özündə əks etdirən dünya əhəmiyyətli 13 (onlardan 6-sı memarlıq, 7-si arxeoloji), ölkə əhəmiyyətli 292 (119 memarlıq, 173 arxeoloji), yerli əhəmiyyətli 330 (270 memarlıq, 22 arxeoloji, 23 bağ-park və xatirə abidələri, 15 dekorativ xalq sənəti örnəkləri) və başqa tarix və mədəniyyət abidələri qalmışdır. Dünya əhəmiyyətli arxeoloji abidələrdən paleolit dövrünün məşhur Azıx və Tağlar mağaraları, eradan əvvəl XIX–VII əsrlərə aid olan Xocalı kompleksi, Xantəpə, Kültəpə və Şomutəpə kurqanlarının hazırkı durumu bəlli deyildir və onların taleyinə heç kim biganə qala bilməz. Araz çayı üzərindən salınmış iki Xudaferin körpüsü dünya əhəmiyyətli abidələr olmaqla, həm də parçalanmış Azərbaycan xalqının simvoludur və onun erməni əsarətində olması bütün azərbaycanlılar üçün ikiqat ağırdır.

Tək Şuşa şəhərində Gövhər ağa məscidi kimi unikal abidə ilə yanaşı, Azərbaycanın görkəmli sənət adamlarının — dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun, mindən çox əsəri olan rəssam Mir Möhsün Nəvvabın, böyük tarzən Qurban Pirimovun, Azərbaycan klassik vokai sənətinin banisi Bülbülün ev-muzeylərini də ermənilər talan etmiş və raket-artilleriya atəşi ilə ciddi zədələmişlər. Bu muzeylərdə böyük sənət xadimlərinə məxsus olan tarixi və mədəni əsərlər, rəngkarlıq və heykəltəraşlıq nümunələri, nadir Azərbaycan xalçaları və xatirə əşyaları digər muzeylərin dəyərli eksponatları kimi Ermənistana daşınmış və erməniləşdirilərək öz muzeylərinə və fərdi kolleksionerlərə satılmışdır.

Ermənilər həmişə olduğu kimi indi də işğal etdikləri ərazilərdə Azərbaycanın mədəni irsinə qarşı təcavüzü bir neçə yöndə aparırlar. Onlar uzun müddətdir ki, Azərbaycanın memarlıq abidələrini,

xüsusilə xristian abidələrini mənimsəməklə açıq mədəniyyət oğurluğu həyata keçirirlər. Ermənilər Qafqaz ərazisində özlərini xristian mədəniyyətinin tək varisi hesab edir. Bu səbəbdən Azərbaycan ərazisindəki xristian-türk mədəniyyətini, Qafqaz Albaniyası kilsələrini də öz abidələri kimi araşdırıb dünyaya təqdim edirlər. Ermənilərin mədəni təcavüzü xristian gürcülərdən də yan keçmir. Hələ XIX əsrdə rus alimi V. Veliçkonun yazdığına görə “ermənilər tarixi-arxeoloji baxımdan gürcüləri vicdansız şəkildə talan edirdilər: “Abidələrdəki gürcü yazılarını qazıb silir, qədim pravoslav kilsələrini tutur və gürcü kilsələrini talan edirlər”. Ermənilər bu gün eyni vicdansızlıqla Azərbaycanın qədim kilsələrini mənimsəməkdədirlər. Onlar bu abidələrdə albanlara xas olan memarlıq detal və yazıları qazıb, onlara erməni element və yazıları əlavə edirlər. Bu əməliyyatlar üçün Ermənistanda işğal olunmuş ərazilərə xüsusi ekspedisiyalar və “mütəxəssislər” göndərilir, Azərbaycan torpaqlarındakı qədim xristian-türk abidələri erməniləşdirilirlər. “Erməniləşdirə” bilmədikləri abidələri isə dağıdıb izlərini itirirlər.

On səkkiz ildir ki, Azərbaycanın torpaqları işğalçıların tapdığı altındadır. 15 ilə yaxındır ki, hərbi əməliyyatlar dayandırılıb. Ermənistan və Azərbaycan arasında atəşkəs rejimi mövcuddur, lakin işğal olunmuş ərazilərdə Azərbaycan — mədəni irsi kütləvi şəkildə ermənilər tərəfdən məhv olunur və ya təhrif edilərək mənimsənilir.

Həmişə humanitar məqsədlərə xidmət edən, tarixi şəhərləri və abidələri təbiətin və zamanın stixiyasından qorumaq üçün böyük işlər görən beynəlxalq qurumlar bu gün işğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində olan zəngin mədəni irsimizi erməni terrorundan qorumalıdır.

Today, the Republic of Azerbaijan’s one-fifth — Nagorny Garabakh and 7 regions neighboring it — is under Armenian occupation.

Mosques were burnt either seriously damaged with modern weapons in the occupied Shusha, Fizuli, Gubadli cities and others. Muslim tombs and cemeteries have been victims of such wildness.

808 clubs, 927 libraries with 4.6 million books, 22 museums and their branches, 85 children’s musical schools and their branches, 4 theatres, 4 picture galleries with 100 000 valuable exhibits, 2 concert venues, and 1 892 culture-and-art premises have been ravaged and destroyed throughout the districts occupied.

Numerous and valuable monuments of Azerbaijani cultural heritage located in the occupied zone are face to face with unlimited Armenian discrimination. Illustrating all stages of Azerbaijani people’s centuries-old history, historical and cultural monuments have stayed across the occupied land, from those 13 (6 buildings and 7 archeological sites) of the world, 292 (119 buildings and 173 archeological sites) of domestic, and 330 (270 buildings, 22 archeological sites, 23 gardens, parks and memorials, and 15 art-and-craft items) of local significance.Among the world-significant archeological sites are the famous Paleolithic Azikh cave, 19–7th centuries BC dated Hojali Complex, and the Khan-Tepe (“Kahn’s Hill”), Kul-Tepe and Shomu-Tepe barrows are mostly recognized by experts. Two Khudaferin bridges across the Araks River are valuable monuments and, at the same time, symbolize the historical Azerbaijan’s two parts; therefore, their stay under Armenian occupation is twice-hard for all Azerbaijani people.

Along with such highly-valuable monuments as the Govhar Aga Mosque, home-museums of the genius composer Uzeyir Hajibeyov, the 19th century’s artist Mir Mohsun Navvab (the display including more than 1 000 items), the great tar player Gurban Pirimov and the founder of Azerbaijan’s classical vocalism Bulbul were robbed and damaged by a rocket artillery bombardment in the City of Shusha. Opuses, paintings, statutes, rare Azerbaijan rugs and souvenirs belonging to great artists from therein as well as valuables from other museums were taken to

Armenia and, after being armenianized, were sold to their museums and private collections.

As always, Armenian policy against Azerbaijan cultural heritage across the occupied territories is implemented in a number of directions. For long time, they have been trying to misappropriate Azerbaijan’s architectural monuments, particularly Christian ones. Armenia is considering itself the only heir of Christian culture in the Caucasus. Therefore, a number of Armenian experts and institutions internationally present Christian-Turkic culture and, in particular, Caucasian Albanian churches as Armenian ones. Christian Georgians are exposed to this cultural infringement as well. As far back as the 19th century, the Russian scientist V.Velichko wrote that “Armenians dishonestly rob Georgians in terms of history and archeology: they erased Georgian writings on monuments, seized Orthodox churches and ravage Georgian temples”. With the same dishonesty, Azerbaijan’s ancient churches are being misappropriated. Specific Aibanian architectural details and writings of these monuments are replaced for Armenian ones. To implement these operations, special expeditions and “experts” are sent to the occupied land from Armenia, and Azerbaijan’s ancient Christian-Turkic monuments are armenianized. Those monuments which can not be armenianized are destroyed. Those are mostly Muslim ones.

It is 18 years since the native Azerbaijan lands have been occupied by Armenians. During almost 15 years, military operations have been suspended. Today, there is the ceasefire regime between Armenia and Azerbaijan but the cultural heritage of Azerbaijan in the occupied territories continues to be destroyed by Armenians or misappropriated after juggling with the facts.

International institutions, which always pursue humanitarian goals and do a lot to protect historical cities and monuments from the temporal and natural destruction, must support securing the rich cultural heritage of Azerbaijan’s occupied land from terrorism. Otherwise, the valuable monuments, oniy few of which have been considered in this book, will not survive.

ŞUŞA

Shusha Region

209 cultural monuments

Territory — 29 km²

Occupied on May 8, 1992

Mədəniyyət abidələrinin sayı

209

Ərazisi

29 km²

İşğal olunub

08.05.1992

Azərbaycan respublikasının inzibati rayonlarından biri olan Şuşa rayonu 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 29 km²-dir. Səthi dağlıq olub Qarabağ silsiləsinə daxildir. Ən yüksək zirvəsi Böyük Kirs dağdır — 2725 metr. Mineral su bulaqları (Turşsu, Şirlan) və müxtəlif növ tikinti materialları olan Şuşa rayonunun ən iri yaşayış məntəqələri Malibəyli və Daşaltı kəndləridir. Rayon mərkəzi Şuşa şəhəridir. Şuşa şəhəri yaxınlığındakı Daş dövrünə aid mağara bu ərazidə yaşayışın qədimliyinə və arasıkəsilməzliyinə şahidlik edir. Arxeoloji araşdırmalar zamanı bu mağaradan müxtəlif tarixi mərhələlərə — paleolit, mezolit, eneolit, Tunc və Dəmir dövrlərinə, eləcə də orta əsrlərə aid əmək alətləri və saxsı qablar tapılmışdır. Şuşa rayonu ərazisindəki ən dəyərli abidə Şuşanın dövlət tarix-memarlıq statusu daşıyan qədim hissəsidir.

One of the Republic of Azerbaijan's administrative units, Shusha Region was established in 1930. The region's area is 29 km². Highland one, the surface enters the Garabakh Range. The top is Boyuk Kirs Mountain (2 725 meters). The largest settlements of Shusha Region, an area of spring waters (Turshsu, Shirlan) and natural construction resources, are Malibeyi and Dashalti villages. The capital is Shusha City. A Stone-Age cave near Shusha City proves the area having been continuously inhabited since the ancient times. Labour tools and ceramic dishes dated from such different historical periods as the Paleolithic, Mesolithic, Eneolithic, and Bronze and Iron as well as Middle Ages have been found during archeological explorations in the cave. Bearing the status of a State Historical and Architectural Reserve, Shusha City's ancient part is the region's most valuable site.

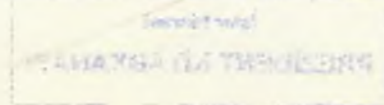
Şuşa Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu

XVIII əsrdə Azərbaycan şəhərsalma sənətinin ən mühüm özəlliyi ölkənin siyasi-ictimai durumu ilə bağlı xanlıq mərkəzlərinin formalaşmasıdır. Parçalanmış ölkədə müəyyən siyasi və iqtisadi müstəqillik əldə etmiş xanlar ilk öncə möhkəm müdafiə sistemi, dayanıqlı iqtisadiyyatı və gözəl şəhər mühiti olan paytaxt yaratmağa çalışırdılar. Bu mərkəzlərin böyük çoxluğu qədim şəhərlər olsa da, mövcud tarixi və təbii amillərlə bağlı yeni şəhərlər də əmələ gəlir. Yeni yaranmış xanlıq mərkəzləri içərisində Qarabağ xanlığının paytaxtı Şuşa şəhəri salındığı yerin qeyri-adi təbiəti və üstün strateji göstəriciləri ilə seçilir.

Qarabağ xanlığının yaradıcısı Pənahəli xan* Sarıcalı Cavanşir 1747-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra özü üçün etibarlı iqamətgah düzəltməyə girişdi. Əvvəlcə tikdirdiyi Bayat və Şahbulağı qəsrləri dövrün müdafiə tələblərinə tam cavab vermədiyindən Pənah xan yeni şəhər-qala tikdirmək qərarına gəlir və bu məqsədlə Dövlət Şurasını toplayır. Şura üzvləri xana belə məsləhət görür: "...Biz gərək dağların içində, möhkəm və keçilməz yerdə elə bir əbədi və sarsılmaz qala tikək ki, onu güclü düşmən belə, mühasirə edə bilməsin. Qalanın bir tərəfi dağlarda olan ellərin üzünə açıq olmalı və mahallarla rəbitəmiz, əlaqəmiz kəsilməməlidir". Bütün bu tələblərin gerçəkləşməsinə imkan verən və keçilməz təbiət qalası olan Şuşa yaylası yeni iqamətgah yeri seçildi.

Şuşa qalasının salınma tarixi hələlik tam dəqiqləşdirilməyib. Qarabağ tarixçiləri bu şəhər qalanın Bayat (1748) və Şahbulağı (1752) qəsrlərindən sonra inşa edildiyini vurğulasalar da, onların göstərdiyi inşa tarixi (Hicri 1170, miladi 1756–57) başqa tarixi məlumatlarla uzlaşmadığından qəbul edilmir. Şuşa qalasının inşa tarixini aydınlaşdırmaq baxımından araşdırıcı E. Avalovun XIX əsrin rus mənbələrindən aşkar etdiyi məlumat çox dəyərlidir. Həmin məlumatda bildirilir ki, Şuşa məscidlərinin birinin divarına quraşdırılmış kitabədə Pənah xanın 1167-ci il Hicridə Şuşa şəhərinin əsasını qoyduğu yazılıb. Şuşanın Cümə məscidinin divarında olmuş bu daş kitabə sonrakı yenidənqurma işləri zamanı aradan götürülmüşdür. Həmin itmiş kitabəyə görə Şuşa qalasının əsası 1753-cü ildə qoyulmuşdur.

Şuşa yaylasının dəniz səviyyəsindən ən hündür yeri 1600, ən alçaq yeri 1300 metrə yaxındır. Bu yüksək dağlıq yaylanın çevrəsi Daşaltı və Xəlfəli çaylarının yataqlarına enən dərin uçurumlarla əhatə edilib. Yaylanın yalnız təbii müdafiə imkanları zəif olan şimal-şərq hissəsində qala divarları tikilməsinə ehtiyac vardı. Beləliklə dövrün strateji tələblərinə uyğun çox uğurlu yer seçilməsi nəticəsində az məsrəflə möhkəm müdafiəsi olan geniş ərazili şəhər (350 hektar) yaratmaq mümkün oldu. Salındığı

* işarəsi ilə qeyd olunan tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat üçün səh. 374–376 baxın

Shusha State Historical & Architectural Reserve

The main feature of Azerbaijan's urban development in the 18th century was forming khanate capitals determined by the country's socio-political regime. Having obtained relative political and economic independence in the dismembered country, khans first of all tried to build capitals with strong defense, stable economy and beautiful urban environment. Though most of the capitals were old, there were new cities, their emergence due to historical and natural factors.

Among newly emerging khanate capitals, Shusha City, the Garabakh Khanate's capital, is distinguished for the unusual nature and strategic advantage of its position.

The founder of the Garabakh Khanate, Panahali Khan* Sarijali Javanshir took up building a reliable residence for himself after gaining independence in 1747. Previously constructed Bayat and Shahbulag Castles not fully meeting the time's defense standards, Panahali Khan first of all summoned the State Board to decide for constructing a new Castle. The Board members advised: "Let us build such everlasting and unassailable Castle in a strong and impassable highland area that no enemy could besiege it. One of the Castle's sides should be open to the highlanders, and our communications with the neighborhoods shouldn't be broken". Allowing all these requirements come true, a natural stronghold, the Shusha summer pasture was chosen the new residence place.

The history of Shusha Castle's foundation has not been completely clarified yet. Garabakh historians stress the city-castle being constructed after Bayat (1748) and Shahbulag (1752), yet the date they indicate (1170 Hijra/1756–57 AD) is not accepted due to discrepancies from outer historical sources. To clarify the issue, information found out in the 19th century's Russian sources by E. Avalov is very valuable. It is stated that Shusha's foundation by Panahali Khan in 1167 Hijra (1753 AD) was mentioned in an inscription placed on one of the Juma Mosque's walls. This stone inscription had been taken off during the following reconstruction. According to this lost inscription, Shusha Castle was founded in 1753.

The Shusha plateau is 1 600 meters the highest and approx 1 300 meters the lowest above the sea level. This area is covered by deep brooks flowing into the Dashalti and Halfali Rivers' beds. Constructing Castle walls was only required in the North-East of the plateau, the natural defense resources weak. So, it came possible to develop a large city (350 hectares) with strong defense meeting the age's strategic demands at low cost as a result of very successful choosing the location. In the city-castle's early years, it was called after the founder, Panahaliabad ("Panahali City"). However,

* for the brief information on historical persons marked with asterisk, please see pages 374–376

ilk illərdə şəhər-qalanın qurucusunun adı ilə Pənahabad adlandırılmışdır. Ancaq qısa bir müddətdən sonra onu yerləşdiyi ərazinin təbii formasına uyğun Şuşa qalası adı ilə əvəzləmişlər.

Azərbaycanın o çağdakı xanlıq mərkəzləri içərisində Şuşa “şəhər qala” anlayışına cavab verən ən sanballı şəhər idi. “Əlçatmaz qaya üzərində ucalan” (Q. Keppel) Şuşa bütün quruluşu ilə qədim Midiyanın eradan əvvəl IX əsrin divar rəsmlərindən bəlli olan şəhər qalalarına bənzəyirdi. Tikildiyi vaxtdan bir sıra güclü hücum və mühasirələrə dözmüş Şuşa Qarabağın baş qalası idi və elə bu funksiyasına görə də bu şəhər xalq arasında həmişə “Qala” adı ilə tanınıb.

Şuşa qalasının Azərbaycanın yeni salınmış orta əsr şəhərsalma ənənəsinə uyğun dörd qapısı olub. Baş qala qapısı şimalda olub Gəncədən gələn yola açıldığından Gəncə qapısı adlanırdı. İrəvan qapısı isə Şuşa qalasını Azərbaycanın qərb bölgələri ilə birləşdirirdi. O biri iki qala qapısı Şuşa ətrafı dağ kəndləri ilə əlaqələr üçün yararlı olub. Şuşanın içqalası Gəncə qapısı yaxınlığındakı iri təpədə idi. Tarixçi Mir Mehdi Xəzaninin yazdığına görə Pənah xanın tikdirdiyi içqala “divar və bürcləri olan kiçik qalaya bənzər saray” (qəsri) idi və xan öz iqamətgahının yanındakı təpədə böyük oğlu İbrahim xan üçün də “gözəl saray” tikdirmişdi. Rus mühəndislərinin çəkdiyi planlardan görüldüyü kimi təpənin relyefinə uyğun mürəkkəb formalı planı olan içqalada saray binaları, divanxana və başqa binalardan ibarət kompleks vardı. Şuşanın bir çox abidələri kimi bu saray kompleksi də rus işğalından sonra sökülüb məhv edilmişdir. Saray kompleksi dairəvi bürcləri olan qala divarları ilə hasarlanmışdır.

Şəhər qalanın üstün strateji yerlərində dördbucaq planlı, iç həyətlili qəsrlər tikilmişdi. Bu qəsrlər hər şeydən öncə içərisində müdafiə alayı yerləşən qala tikililəri idi. Həm də şəhər qalasının kənarlarında, hündür yerlərdə tikilmiş bu qəsrlər şəhər çevrəsini tam nəzarət altında saxlamaq və qalaya olan hücumların xarakter və istiqamətini müəyyənləşdirib müdafiəni təşkil etmək məsələlərində həlledici rol oynayırdı. Onlardan indiyə yalnız ikisi — Pənah xan qəsri və Qara Böyük Xanım* qəsri qalıb. Giriş qapısı üstündəki kitabəyə görə Qara Böyük xanım qəsri 1768-ci ildə tikilmişdir.

Yerin dinamik landşaftı, qala divarları və bürclərin düzülüşünü müəyyən etməkdə həlledici rol oynamışdır. Qala divarı sərt dağlıq relyefə uyğun tikildiyindən onun planı sınıq xəttlili mürəkkəb forma almışdır. Bürclərin əsas divardan irəli çıxarılması divar dibinin müdafiəsini xeyli gücləndirmişdir. Qala divarı və bürclərin silueti səviyyə fərqi görə çox eniş-yoxuşludur. Qala divarları, bürclər, qəsri qüllələri Şuşa yaylasının meşəli və yalçın qayalı landşaftı ilə birləşib çox əzəmətli görünüş yaradırdı və Şuşa qalası tarixçi Əhmədbəy Cavanşirin deyimincə “. . .taclı başını qürurla yüksəldən əfsanəvi nəhəngi xatırladırdı”. Şuşa qalası onu görənlərdə güclü alınmazlıq təəssüratı yaratmaqla tək səyyahları deyil, XVIII–XIX yüzilliklərin hərbi mütəxəssislərini də heyretləndirmişdir.

Şuşa möhkəm şəhər qala olmaqla yanaşı, həm də XVIII–XIX əsrlərdə Azərbaycanın mühüm

it was renamed as “Shusha Castle” shortly after, due to the natural shape of the location.

Among Azerbaijan’s khanate capitals of the age, Shusha was the best to fit a “city-castle”. “Rising over an unreachable rock” (G. Keppel), Shusha’s entire composition resembles city-castles depicted in ancient Midian wall drawings (9th century BC). Having stood a number of strong attacks and sieges since its construction, Shusha was Garabakh’s main Castle known as that from the capital letter among people.

According to Azerbaijan’s medieval tradition of urban development, Shusha had four gates. The main gate was in the North to start the road to Ganja City, so it was named the Ganja Gate. The Irevan Gate joined Shusha with Azerbaijan’s western regions. The other two gates fit to support contacts with surrounding highland villages. Shusha’s internal castle was located on a high hill near the Ganja Gate. As written by a historian Mir Mehdi Khazani, the internal castle, built by Panahali Khan, was “a palace similar to a small castle, with the surrounding wall and towers”; Panahali also had “a beautiful palace” (castle) built on a hill next to his residence for his eldest son, Ibrahim. As seen from drawings by Russian engineers, the internal castle, its plan of a complicated form relevant to the hill’s relief, was a compound including palace buildings, *divankhane* (court) and other premises. As many other sites of Shusha, the palace complex was destroyed after the Russian occupation. Thick walls with towers surrounded the palace complex.

Rectangular castles with internal yards were built in top strategic areas of the city. Those castles, first of all, contained structures for defending units.

Having been built on top, those castles also were crucial to totally control Shusha’s surroundings, identify specificities and directions of attacking the city and, as a result, organize defense. Only two of those, Panahali Khan Castle and Gara Boyuk khanum`s* Castle, have survived. According to an inscription on the front door, Gara Boyuk khanum`s Castle was built in 1768.

The dynamic landscape of the area had played a decisive role in determining the position of the Castle walls and towers. The Castle walls being constructed to match the severe highland relief, its plan became that of a polyline shape. The towers are prominent against the wall, which significantly strengthened defense. Due to level alteration, the silhouette of the Castle walls and towers is very much that of rise-and-decline. The walls and towers integrated with the wood and steep-rocky landscape of the Shusha plateau and so created a majestic view; as it was told by a historian, Ahmadbey Javanshir, Shusha Castle “. . .resembled a legendary giant proudly raising his crowned head.”

It was not only travelers, but also the 18–19th centuries’ military specialists whom Shusha Castle astonished and seemed unassailable to.

Along with being a strong city-castle, Shusha was one of Azerbaijan’s important political, economic and cultural centers in the 18th–19th century.

siyasi-iqtisadi və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olub. Şuşa qalasının ilk 9 yaşayış məhəlləsi indiki şəhərin nisbətən sakit relyefli aşağı hissəsində tikildiyindən Aşağı məhəllələr adlanır. İbrahim xanın hakimiyyəti illərində (1759–1806) şəhər ərazisinin şərq hissəsində 8 Yuxarı məhəllə formalaşır.

Şəhərin daha sərt relyefli qərb hissəsində əsasən rus işğalından (1805) sonra isə 12 məhəllə salınır. Aşağı məhəllələr Qurdlar, Seyidli, Culfalar, Quyuluq, Dərdlər qurdu, Hacı Yusifli, Dörd Çinar və Çöl qala (Cuhudlar), Yuxarı məhəllələr isə Mərdinli, Saatlı, Köçərli, Mamayı, Xoca Mircanlı, Dəmirçi, Hamam qabağı və Təzə məhəllə adları daşıyır. Dağlıq qərb hissəsinin Mehrulu, Qazançili, Əklisu, Çilləbord, Dərə və s. bir-birindən dar, əyri küçələr ayırır. Güzəllik və ağ daşdan tikilmiş qala divarları fonunda terraslar şəklində yerləşmiş məhəllələr ifadəli görünüşlər əmələ gətirir. Öz inkişafının sonrakı mərhələlərində əsaslı yenidənqurma və tikinti işləri aparılmadığından Şuşa tarixən formalaşmış memarlıq-planlaşma quruluşunu saxlamışdır.

Başqa orta əsr Azərbaycan şəhərləri kimi Şuşanın məhəllələri də qapalı quruluşu olan həyəti evlərdən — müklərdən — ibarət idi.

Şuşa evlərinin çoxu ikimərtəbəli olub but daşlardan tikilmişdir. İri eyvanların vitrajlı pəncərələri (şəbəkə) və interyerlərdə çoxrəngli divar bəzəkləri olan ənənəvi Şuşa evləri Azərbaycanın başqa bölgələrinin evlərindən fərqlənirdi. Bu evlərin bir neçə dəyərli nüsxələri qalmışdır. Hacı Quluların* malikanəsi, Natəvanın* evi, Uğurlu bəyin* evi, Əsəd bəyin* evi, Mehmandarovların* evi və s. yaşayış evləri arasında xan və bəylərin saray tipli evləri daha zəngin bədii-memarlıq həlli ilə seçilirdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, bu binaların əksəriyyəti dövrümüzə çatmayıb.

Şuşa məhəllələrinin hər birində onu formalaşdıran yaşayış evlərindən başqa lokal ictimai-dini mərkəz vardır. Bu mərkəz məhəllə meydanı ətrafında qruplaşan binalar — məscid, mədrəsə, hamam, dükan və bulaqdan ibarətdir. Şuşanın düzbucaq planlı məhəllə məscidlərinin (Culfalar, Çuxur, Hacı Yusifli və s.) bayır görünüşləri yaşayış evlərinə bənzərsə də, interyerləri tam dini memarlıq tələblərinə uyğun tərtib edilmişdir. İbadət salonunun üçnefli bölgüsü olan məhəllə məscidləri (Çöl qala, Təzə, Saatlı, Mamayı) daha kamil plan-məkan quruluşları ilə seçilir. Məhəllə məscidlərinin çoxunda azançı (müəzzin) üçün damda kiçik köşklər quraşdırıldığı halda Saatlı məscidinin kərpic naxışlı bəzəyi olan minarəsi var.

Şuşa məscidləri içərisində ən monumentalı XIX əsrin böyük memarı Kərbəlayi Səfi xan Qarabağının* 1883-cü ildə tikdiyi Yuxarı Gövhər ağa məscididir. İbrahim xanın 1768-ci ildə tikdirdiyi məscidin yerində qızı Gövhər ağanın* yenidən tikdirdiyi bu abidə Şuşanın Böyük Cümə məscididir. Məscidin ibadət salonu üçnefli olub planda kvadrata yaxın formalıdır (190 × 185 m). Şimal tərəfdən ona artırılan üçtağlı eyvan (14,5 × 5,0 m) Cümə məscidinin planına düzbucaqlı forma

Built in an area of a relatively smooth relief (today the city's lower part), Shusha Castle's nine earliest neighborhoods are called Lower Neighborhoods. During Ibrahim Khan's reign (1759–1806), the Eight Upper Neighborhoods developed in the city's eastern part.

Mostly after the Russian occupation (1805), 12 neighborhoods were founded in the western part, its relief especially severe.

The Lower are called Gurdlar, Seyidli, Julfalar, Guyulug, Dərdlər Gurdu, Haji Yusifli, Dörd Çinar and Gol Gala (Juhudlar), while the Upper bear the names Mərdinli, Saatli, Kocharli, Mamayi, Hoja Mirjanli, Damirchi, Hamam Gabaghi and Taza. Narrow and curved streets separate neighborhoods of the Western, highland, part, Mehrulu, Gazanchili, Aklisu, Chillebord, Dara and others. Terraced, the neighborhoods seem expressive backed by the Castle walls, made of white stone, and beautiful nature. Shusha had not experienced fundamental reconstruction and construction on the further stages of its development; therefore, its historically formed architecture and planning have survived.

Similarly to other medieval cities of Azerbaijan, Shusha's neighborhoods consisted of private houses with patios. Most buildings of Shusha were two-floor and quarry-stone. With stained-glass windows (*shebeke*) of their big verandas and multicolored decorations, Shusha's traditional houses did not differ from those of other Azerbaijan regions. Several valuable specimens of those houses have survived. Such houses as Khans' and Beys' Palace were especially distinguished for the splendid artistry of their architectural concept even in comparison to the Haji Gulu's Estate, houses of Natavan, Ughurlu Bey, Asad Bey, the Mehmandarovs' and others. However, most of them have not survived.

Besides houses, each Shusha neighborhood was formed by a local socio-religious center. Such centers consisted of buildings around a neighborhood square, a mosque, madrasa, bath, shop and spring. Though the exterior of Shusha's rectangular-plan neighborhood mosques (Julfalar, Chukhur, Haji Yusifli etc.) is similar to houses, the interior completely met standards of religious architecture. Neighborhood mosques (Chol Gala, Taza, Saatli, and Mamayi) with a three-nave prayer hall are notable for the special perfection of their plan and location. While most of neighborhood mosques have small booths for muezzins on their roofs, the Saatli Mosque has a brick minaret with patterned decoration. The Yukhari Govhar Aga Mosque, built by the 19th century's great architect, Kərbəlayi Səfi xan Garabaxhi*, in 1883, is the most monumental among Shusha's. This site, built in place of Ibrahim Khan's mosque (1768) by his daughter, Govhar Aga*, is Shusha's Boyuk Juma Mosque (Great Cathedral). The prayer hall of the mosque is three-nave, almost a square (190–185 meters). From the northern part, a three-beam veranda makes the Juma Mosque a rectangle (26.5 × 21.5 meters).

In the veranda corners, there are two minarets and stairs to the balconies (women's premise) of

(26,5 × 21,5 m) verir. Eyvanın künclərində iki minarə və ibadət salonunun yanlarındakı balkonlara — qadın bölümünə pilləkənlər yerləşdirilib.

Məscidin ibadət salonu 6 daş sütunla neflərə bölünüb. Yan bölümlər sivri tağbəndlə örtüldüyü halda ortadakı iki kvadrat planlı hissə günbəzlə örtülüdür. Salonun interyeri ikiqat pəncərələrlə işıqlanır. Məscidin baş fasadının kompozisiyasını yanlardan iki minarə ucalan dərin eyvan formalaşdırır. Məscid binası bütünlüklə daşdan tikildiyi halda onun minarələri kərpicdən yığılmışdır. Minarələrin silindrik gövdələri üfüqi kəmərlərlə bölünmüş və hər bölüm fərqli kərpic hörgüsü naxışları ilə üzənlənmişdir. Memar Kərbəlayi Səfi xan Qarabağının bütün iri dini binalarında tətbiq etdiyi bu fənd Qarabağ bölgəsinin XIX əsr məscidlərinin memarlıq obrazında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Cümə məscidi Şuşanın baş meydanı olan Meydanın dominantıdır.

Şuşa şəhərinin baş meydanından 150 metr şimal-şərqdə Aşağı Gövhər ağa məscidi ətrafında formalaşmış memarlıq kompleksi yerləşir. Kompleksə məscid, mədrəsə, dükənlər və yaşayış evləri daxildir. Memar Kərbəlayi Səfi xanın 1868–1870-ci illərdə tikdiyi Aşağı Gövhər ağa məscidi ümumi plan-məkan quruluşuna görə Ağdam və Şuşa Cümə məscidlərinə bənzəyir. Ancaq Aşağı Gövhər ağa məscidindəki iki minarə ön fasadda deyil, arxa fasadın küncələrində yerləşdirilib. Şuşanın demək olar bütün məhəllə məscidləri memar Kərbəlayi Səfi xan Qarabağının iştirakı ilə tikildiyindən onların hamısında ümumi memarlıq üslubu hiss olunur.

Şuşa şəhəri XVIII–XIX əsrlərdə beynəlxalq ticarətdə çox aktiv iştirak edib.

Onun Şərq və Qərb ölkələri ilə apardığı ticarət əməliyyatları şəhər quruluşunda inkişaf etmiş ticarət mərkəzinin yaranmasına səbəb olur. Bütün şəhərin planlaşma özəyi olan Meydan Şuşanın baş ticarət kompleksinin də özəyidir. Meydandan Şuşanın üç ticarət küçəsi şaxələnir — şimala Rasta bazar, şərqə Aşağı bazar, cənuba Şeytan bazar. Yanlarında dükənlər sıralanan bu ticarət küçələrində həm də Şuşanın əsas dini binaları, karvansaraları və ticarət meydanları yerləşirdi.

Qədim yaşayış məskəni yerində Qarabağ xanı Pənahəli xanın 250 il öncə saldırdığı Şuşa Azərbaycanın son orta əsr şəhərsalma mədəniyyətinin nadir abidəsi, Qarabağ memarlığının canlı ensiklopediyasıdır. Şuşa şəhəri 1988-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Tarix-memarlıq qoruğu elan edilmişdir.

the prayer hall. The hall is divided into naves by 6 stone columns. While the side sections are under pointed coverage, the two square parts are domed. The interior is lighted through double windows. The two minarets beside the facade make up a deep veranda. The entire building from stone, the minarets are of bricks. The cylindrical bodies of the minarets have horizontal belts, and each section is laid on by different brick patterns. This technique, applied by the architect Kerbalayi Sefi Khan Garabakhi for all big religious structures he built, played an important role in the architectural image of the 19th century's Garabakh mosques. The Juma is dominant on the Square, Shusha's main one.

150 meters North-East from the Square, a formed architectural complex is situated around the Aghdam Govhar Aga Mosque including a madrasa, shops and houses. This mosque, built by Kerbalayi Sefi Khan in 1868–1870, looks like the juma mosques of Aghdam and Shusha in terms of general plan-and-location specifics. However, the two minarets of the Ashaghi Govhar Aga are placed not in the front facade, but in the corners of the rear one. All Shusha neighborhood mosques, one could say, being built with Kerbalayi Sefi Khan's participation, a common architectural method is felt in them.

Shusha actively participated in the 18th-19th centuries' international trade. Commercial operations it had with Eastern and Western countries determined the emergence of a developed commercial center in the city's composition.

The entire city's core, the Square is that of the main trade complex as well. Shusha's three commercial streets start from it: Rasta Bazar to the North, Ashaghi Bazar to the East, and Sheytan Bazar to the South.

Shusha's main religious buildings, caravanserais and trade squares were located in those streets, shops beside. Founded by the Garabakh Khan Panahali 250 years ago in place of an ancient settlement, Shusha is a rarity of Azerbaijan medieval urban development, a live encyclopedia of Garabakh architecture. In 1988, Shusha City was given the status of the State Historical and Architectural Reserve of the Republic of Azerbaijan.

Şuşa qalası. Gəncə qapısı. 1750–1757-ci illər.
Shusha Castle. Ganja Gate. 1750–1757

Qala divarları. Fraqmentlər.
Fragments of the Castle outer walls

Gəncə qapısı. Fraqment.
Fragment of the Ganja Gate

Şuşa. Qala Divarları. 1750-1757-ci illər.
Shusha. Castle walls. 1750-1757

Pənahəli xanın qəsri. XVIII əsr.
Panahall Khan's Castle. 18th century

Qara Böyük xanımın qəsri.
XVIII əsrin II yarısı.
Gara Beyuk khanum's Castle.
Second half of 18th century

İbrahim Xəlil xanın* qəsri (Qaya divarları). XVIII əsr.
Ibrahim Khalil Khan`s Castle. (Rock walls). 18th century*

İbrahim Xəlil xanın qəsri (Qaya divarları). XVIII əsr.
Ibrahim Khalil Khan`s Castle. (Rock walls). 18th century

Zöhrabbayovların* mülkü. XIX əsr.
Zohrabbeyovs`* house. 19th century

Dahi Azərbaycan bəstəkarı, Azərbaycan professional musiqisinin banisi Üzeyir Həbibəyovun* evi. XIX əsr.
Brilliant Azerbaijan composer, founder of the Azerbaijan professional music Uzeyir Hajibeyov`s house. 19th century*

Məşhur xanəndə Xan Şuşinski'nin* ev-muzeyi. XIX əsr.
Prominent khanende (mugham singer) Khan Shushinski`s House-Museum. 19th century*

Azərbaycan vokal sənətinin banisi Bülbülün* ev-muzeyi. XIX əsr.

Founder of Azerbaijan Vocal Art Bulbul's House-Museum. 19th century*

Bülbülün ev-muzeyinin küçə tərəfdən görünüşü. XIX əsr.

Bulbul's House-Museum viewed from outside. 19th century

Hacı Quluların mülkü. XIX əsr.
Haji Gulu`s house. 19th century

Xan qızı Xurşudbanu Natavanın* evi. XIX əsr.
Khurshudbanu Natavan`s house. 19th century*

Xurşudbanu Natavanın evi. XIX əsr.
Khurshudbanu Natavan`s house. 19th century

Şuşa

Qarabağ — irsimizin əbədi yaddaşı

Bəstəkar Zülfüqar Həcibayovun* mülkü. XIX əsrin axırı — XX əsrin əvvəli.
Composer Zulfugar Hajibeyov's house. Late 19th — early 20th century*

Shusha

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

Mehmandarovların* mülkü.
XVIII əsr.
*Mehmandarovs' *house.
18th century*

Xan sarayı. XVIII əsr.
Khan's Palace. 18th century

Şuşa məhəllələri.
Quarters of Shusha

Xurşudbanu Natəvanın tikdirdiyi karvansara. XIX əsr.
Caravanserai built by Khurshudbanu Natavan. 19th century

Əsəd bəyin mülkü. XVIII əsr.
Asad bey's house. 18th century

Realni məktəbi. XIX əsr.
Realny school. 19th century

Xurşudbanu Natəvanın tikdirdiyi karvansara. XIX əsr.
Caravanserai built by Khurshudbanu Natavan. 19th century

Molla Panah Vaqifin* məqbərəsi. 1982-ci il. Memarlar A.V.Salamzadə və E.İ.Kanukov.
Molla Panah Vagif's Tomb. 1982. Architects A.V.Salamzade and E.I.Kanukov*

Üzeyir Hacıbəyovun heykəli. XX əsr. Heykəltaraş Əhməd Tsəlinox.
Statue of Uzeyir Hajibeyov. 20th century. Sculptor Ahmed Tsalikhov

Mir Möhsün Nəvvabın* qəbri. 1957-ci il. Heykəltaraş Tokay Məmmədov.
Mir Mohsun Navvab`s grave. 1957. Sculptor Tokay Mammadov*

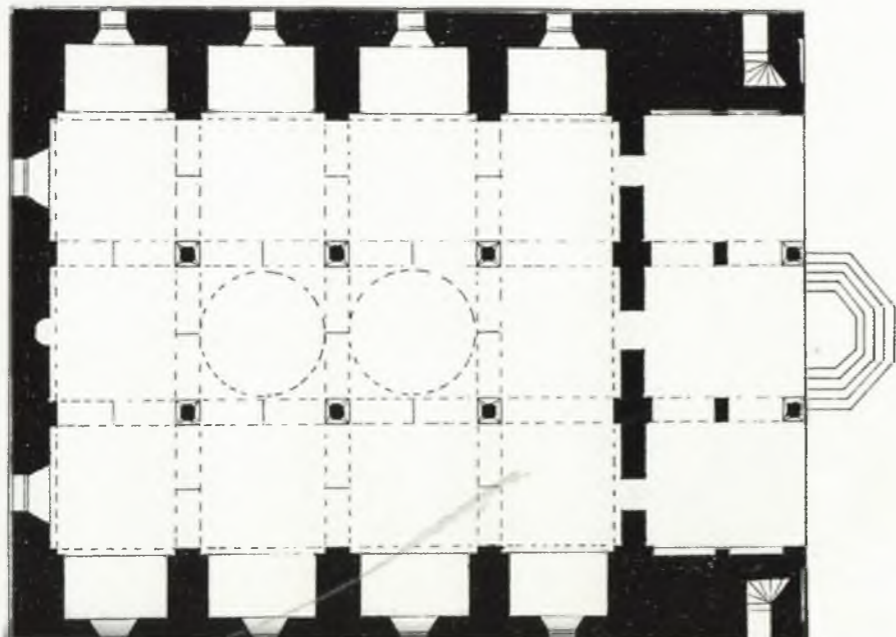

Yuxarı Gövhər Ağa məscidi. XVIII-XIX əsrlər. Memar Kərbəlayi Səfi Xan.
Yukhari (Upper) Govhar Agha Mosque. 18th–19th century. Architect Kerbalayi Sefi Khan

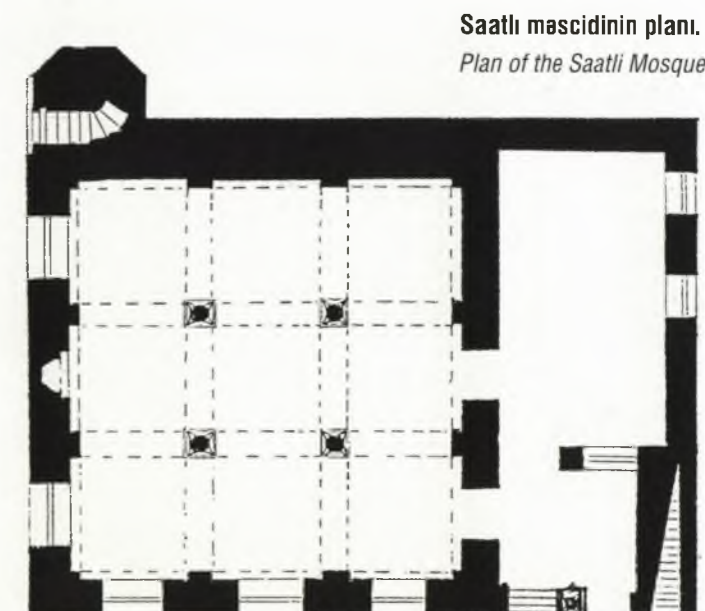
Yuxarı Gövhər Ağa məscidi. XVIII-XIX əsrlər.
Memar Kərbalayi Səfi Xan.
Yukhari (Upper) Govhar Agha Mosque. 18th-19th century.
Architect Kerbalayi Sefi Khan

Yuxarı Gövhər Ağa məscidinin planı.
Plan of the Yukhari (Upper) Govhar Agha Mosque

Saatlı məscidi. XVIII əsr.
Memar Kərbalayi Səfi Xan.
Saatli Mosque. 18th century.
Architect Kerbalayi Sefi Khan

Saatlı məscidinin planı.
Plan of the Saatli Mosque

Shusha

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

**Saatlı məscidin
aşağıdan görünüşü.**
*Saatli Mosque viewed
from below*

Saatlı məscidi. Memar Kərbəlayi Səfi Xan.
Saatli Mosque. Architect Kerbalayi Sefi Khan

Shusha

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

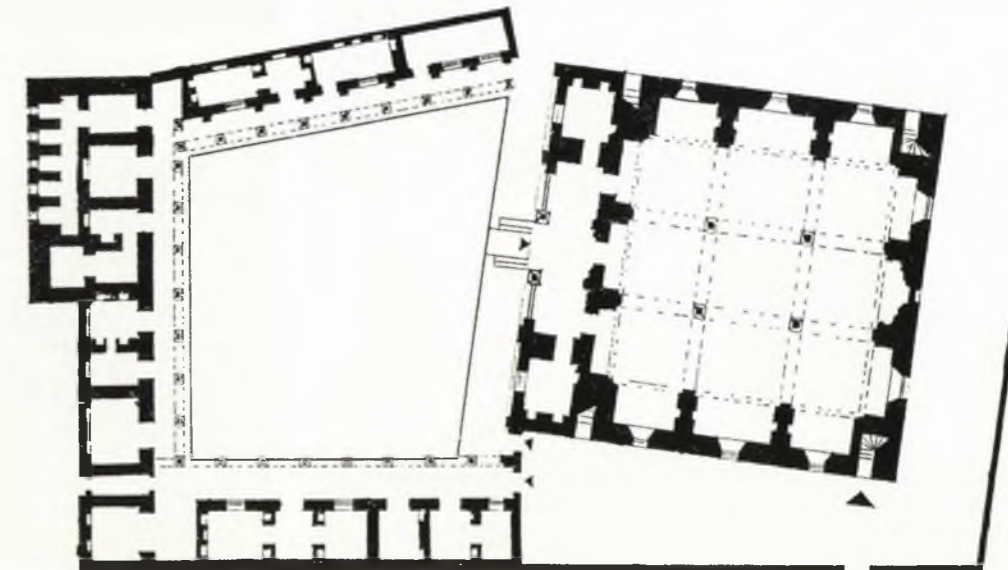
Aşağı Gövhər Ağa məscidi. XVIII-XIX əsrlər. Memar Kərbəlayi Səfi Xan.

Ashaghi (Lower) Govhar Agha Mosque. 18th–19th century. Architect Kербəlayi Sefi Khan

Aşağı Gövhər Ağa məscidinin planı.

Plan of the Ashaghi (Lower) Govhar Agha Mosque

Mamayı məscidinin ümumi görünüşü. XVIII əsr.
General view of the Mamayi Mosque. 18th century

Hacı Yusifli məscidi. Şuşada ən qədim məscidlərdən biri. XVIII əsr.
Haji Yusifli Mosque. One of the oldest mosques in Shusha. 18th century

Türba. XVIII əsr.
Tomb. 18th century

Mehmandarovların məscidi. XVIII əsr.
Mehmandarovs' Mosque. 18th century

Meydan bulağı. XVIII əsr.
Spring in the City Square. 18th century

Məhəllə bulağı. XVIII əsr.
Quarter spring. 18th century

Təzə Məhəllə bulağı. XIX əsr.
Spring in Teze (New) Quarter. 19th century

Xanqızı bulağı. XIX əsrin ortaları.
Khan daughter's spring.
Middle of 19th century

İsa bulağı. XX əsrin birinci yarısı.
Isa's spring. First half of 20th century

Məhəllə bulağı. XIX əsr.
Quarter spring. 19th century

Mineral su qalereyası. XX əsrin ortaları. Memar C.A.Qiyasi.
Mineral water gallery. Middle of 20th century. Architect J.A.Giyasi

Çuxur mahəllə bulağı. XIX əsr.
Chukhur Quarter spring. 19th century

Saatlı məscidi. Tavan. XVIII əsr.
Saatli Mosque. Ceiling. 18th century

Saatlı məscidinin interyeri. XVIII əsr.
Interior of the Saatli Mosque. 18th century

Saatlı məscidi. Şəbəkə. XVIII əsr.
Saatli Mosque. Stained-glass window (shebeke). 18th century

Saatlı məscidi. Günbəz. Daxili görünüşü.
Saatli Mosque. Dome. View from the inside

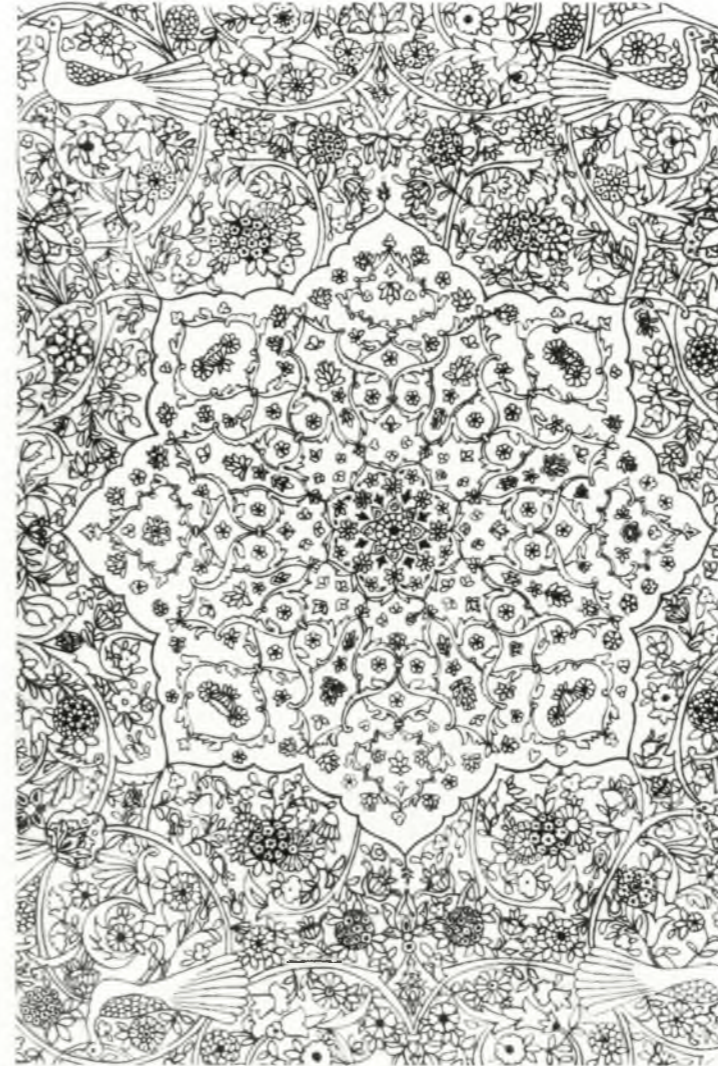

“Şirin Su” hamamının interyeri. XIX əsr.
Interior of the “Shirin Su” bath-house. 19th century

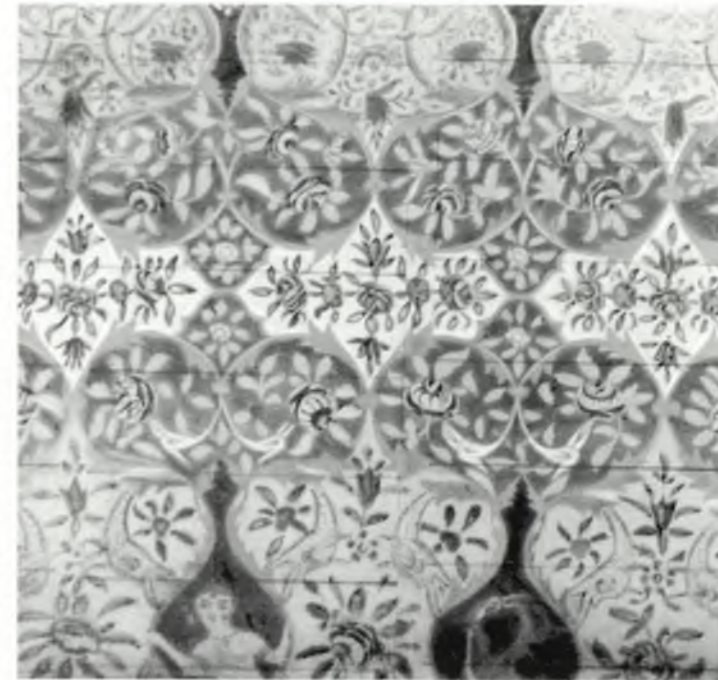

Səfi bəyin evinin divar və tavan bəzəkləri. XIX əsr.
Wall and ceiling murals in Sefi bey's house. 19th century

Mehmandarovalrın evinin divar bəzəkləri. XIX əsr. Rəssam: Usta Qəmbər Qarabaği*.
*Wall murals in Mehmandarovs' house. 19th century. Artist: Usta Gambar Garabakhi**

Cidir Düzünün panoraması.
Panorama of Jidir Duzu Plateau

Şuşa

Qarabağ — irsimizin əbədi yaddaşı

Şuşanın panoraması.
Panorama of Shusha

Shusha

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

Şuşanın panoraması.
Panorama of Shusha

Əsgəran qalasının görünüşü. XVIII əsr.
View of the Asgaran Castle. 18th century

XOICALI

Khojali Region

27 cultural monuments

Territory — 936 km²

Occupied on February 26, 1992

Mədəniyyət abidələrinin sayı

27

Ərazisi

936 km²

İşğal olunub

26.02.1992

Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazilərindən biri olan Xocalı rayonunun sahəsi 936 km²-dir. Səthi əsasən dağlıq olan rayonun sərhəddi boyu Qarabağ dağ silsiləsi uzanır. Onun ən yüksək zirvələri Qız qala (2843 metr) və Qırxqız (2827 metr) dağlarıdır. Rayon mərkəzi 1992-ci ildə erməni qoşunlarının vəhşiliklə dağıtdığı Xocalı şəhəridir.

Ərazisində qədim məbədlər, türbələr, kilsələr, qalalar və s. olsa da bu rayondakı Xocalı qəbristanlığı və Əsgəran qalası elmi ədəbiyyatda daha məşhurdur. Xocalı qəbristanlığı Tunc və Dəmir dövrünə aid nadir arxeoloji abidədir. Daş qutu və kurqanlardan ibarət olan Xocalı qəbristanlığında tarix sırasıyla bir birini əvəz edən beş tip kurqan müəyyən olunmuşdur. Arxeoloqlar bu qəbristanlığın arasında müxtəlif tipli saxsı qablar, silahlar (qılınc, xəncər, nizə, ox ucu, balta-təbərzin və s.), ayrı-ayrı materiallardan hazırlanmış bəzək əşyaları, çoxlu tunc əmək alətləri, at əsləhələri və s. aşkar etmişlər. Bu zəngin tapıntılar elmi ədəbiyyatda Xocalı-Gədəbəy mədəniyyəti adı ilə tanınan Tunc və ilk Dəmir dövrlərinə aid (e. ə. XIII-VII əsrlər) arxeoloji mədəniyyətin əsas bazasını təşkil edir. Xocalı rayonunun ən monumental memarlıq abidəsi isə Əsgəran qalasıdır.

The area of Khojali Region, one of the administrative units of the Republic of Azerbaijan, is 936 km². The border of this mainly mountainous region stretches along the whole length of the Garabakh Mountain Range. Its highest peaks are Mountains Giz Gala (2 843 m) and Girkhgiz (2 827 m). The center of the region is Khojali City that was savagely destroyed by Armenian vandals in 1992. Among the Khojali monuments (temples, tombs, churches, castles) located on the territory of the region the most renowned in scientific literature are the Khojali Cemetery and Asgaran Castle. Khojali Cemetery is the rare archaeological monument dated back to the Bronze and Iron Ages. Five types of tumuli (kurgan) followed one another in historical timeline were determined at the Khojali Cemetery consisting of stone boxes and burial mounds. At this cemetery, archaeologists have excavated various types of ceramic utensils, weapons (swords, daggers, spears, arrow-heads, pole-axes, etc.), adornments made of different materials, many bronze tools, horseshoes, etc. These abundant discoveries form the base of the archaeological culture dated back to the Bronze and Early Iron Ages (13-7th century BC) and known in scientific literature under the name of Khojali-Gedabey culture. As to Asgaran Castle, it is the most impressive architectural monument of Khojali Region.

Əsgəran qalası

Tarixçi Mir Mehdi Xəzani “Qarabağ tarixi kitabı” əsərində bildirmişdir ki, Pənah xan Azərbaycanın Şirvan, Şəki xanlıqları ilə düşmən olduğu vaxt böyük oğlu İbrahim Xəlil xana Əsgəran dağları arasında qala tikdirməyi vəsiyyət etmişdir. İbrahim xanın 1787-ci ildə tikdirdiyi bu qalada yerləşdirilən piyada qoşun xanlığın paytaxtı Şuşa şəhərinə şərqdən olan düşmən basqınlarının qarşısını almalı idi. Xocalı rayonunun Əsgəran qəsəbəsi yaxınlığında yerləşən və Şuşadan 24 km məsafədə olan Əsgəran qalasının dağlıq relyefə və Qarqar çayının enli yatağına uyğun ikihissəli quruluşu var.

Əsgəran qalasının sol sahil relyefinin ən uca yerində tikilmiş düzbucaqlı hissəsi içqalaya bənzəyir. İçqaladan ayrılan iki divar sahilə endikcə bir-birindən aralanır. Onları aşağıda sahil xəttinə paralel uzanan qala divarı birləşdirir. Sol sahil qalasının uzunluğu 110 m-dir. Çayın sağ sahil yamacı daha geniş, həm də nisbətən sakit relyefli olduğundan bu yerdə qala sahilə perpendikulyar uzanan müdafiə səddi kimi (uzunluğu 250 m) inşa edilmişdir. Bu ikiqat divar-sədd sahil yamacının ətəyində və zirvəsində olan qalaçaları və ortadakı iki bürcü vahid, möhkəm müdafiə sistemində birləşdirir. Şuşaya — xanlığın mərkəzinə açılan darvaza bu səddədir. Səddin paralel iki divar kimi olması düşmən çay yatağını keçdiyi zaman qala içində olan əsgərlərin bir-biri ilə əlaqəsinə və yaxşı müdafiə olunmasına imkan verirdi.

Əsgəran qalasının dairəvi və kvadrat planlı bürcləri içəridə iki və üç mərtəbəli olub daş günbəzlərlə örtülüdür. Bütünlüklə yarıyonulmuş daşdan hörülmüş konstruksiyalar və divar hör-güsü (qalınlığı 2–3 metr) böyük ustalıqla işlənmişdir. Qala divarlarının indiki yarıuçuq vəziyyətdə hündürlüyü bəzi yerlərdə 9 metrə çatır. Əsgəran qalası öz quruluşuna görə daha çox müdafiə səddinə bənzəyir. Onu Azərbaycanın çoxəsrlik müdafiə səddləri ənənəsinin son örnəyi saymaq olar. Gözəl və qeyri-adi landşaftı olan bir yerdə salınması, ağır və bütöv həcmələrin ətraf təbiətlə üzvi bağlılığı Əsgəran qalasının memarlığına son dərəcə təsirli görünüş verir.

Asgaran Castle

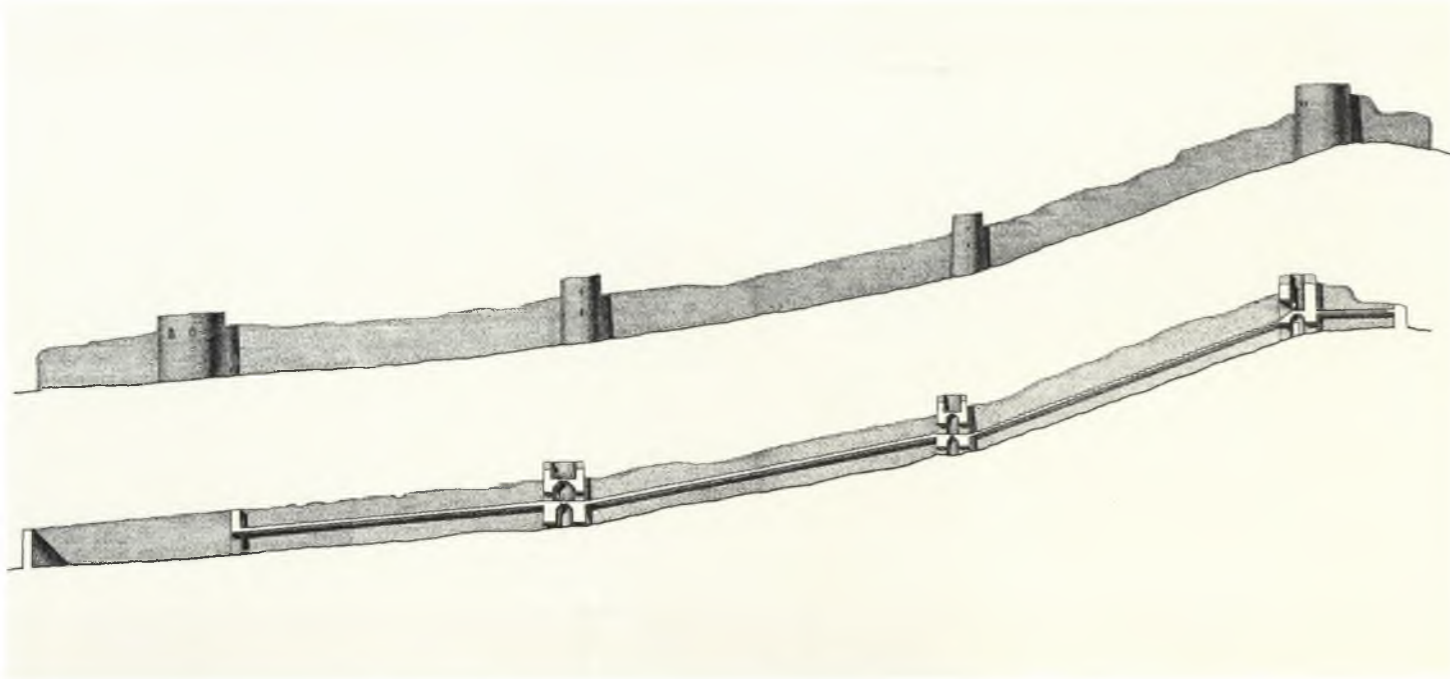
Historian Mir Mehdi Khazani in his book “History of Garabakh” stated that Panahali khan, being at enmity with the Shirvan and Sheki khanates, willed to his elder son, Ibrahim Khalil Khan, to build a castle among the Asgaran Mountains. Raised by Ibrahim Khalil Khan in 1787, this castle housed the infantry that had been called up to guard the capital of the khanate, Shusha City, against attacks by the enemies from the East. Located near Asgaran settlement of Khojali Region, 24 km from Shusha, Asgaran Castle has a two-part structure harmonizing with the mountainous relief and the broad Gargar River's bed.

The rectangular part of Asgaran Castle erected at the highest point of the left-bank relief looks like an inner castle. Detaching from the inner castle, two walls are separated from each other as they descend to the bank. The castle wall extending parallel to the coastline unites them at the bottom. The length of the left-bank castle is 110 m. Because the right-bank slope of the river is even broader and the relief is relatively quiet, here the castle was constructed as a defensive barrier stretching (250 m long) perpendicular to the bank. This double wall-barrier unites small fortresses built at the foot and at the top of the bank slope and two towers placed in the middle into the single strong defensive system. This barrier is the gate to Shusha, the center of the khanate. The barrier's being parallel as two castle walls enabled soldiers in the castle to connect with each other and to organize an effective defence during the march of hostile troops across the riverbed. The round and square keep-towers of Asgaran Castle were two- and three-storied inside and covered with stone domes. On the whole, constructions built from semi-hewn stone and the 2–3 m-thick wall laying had been very skillfully performed. The height of the castle walls that are currently in a dilapidated condition, reaches 9 m in some parts. Due to its structure, Asgaran Castle more resembles a defensive barrier. It can be considered the last example of the century-old tradition of the Azerbaijan defensive barriers. Locating at the place with beautiful and unique landscape and integrating the heavy and entire volumes with the neighboring nature give an extremely magnificent appearance to the architecture of Asgaran Castle.

Əsgəran qalası. XVIII əsr.
Asgaran Castle. 18th century

Əsgəran qala divarlarının yan kəsiyi.
Cross-section of the Asgaran Castle's walls

Qala divarlarının fraqmenti.
Fragment of the castle walls

Əsgəran qalasının yuxarıdan görünüşü.
Asgaran Castle's walls viewed from above

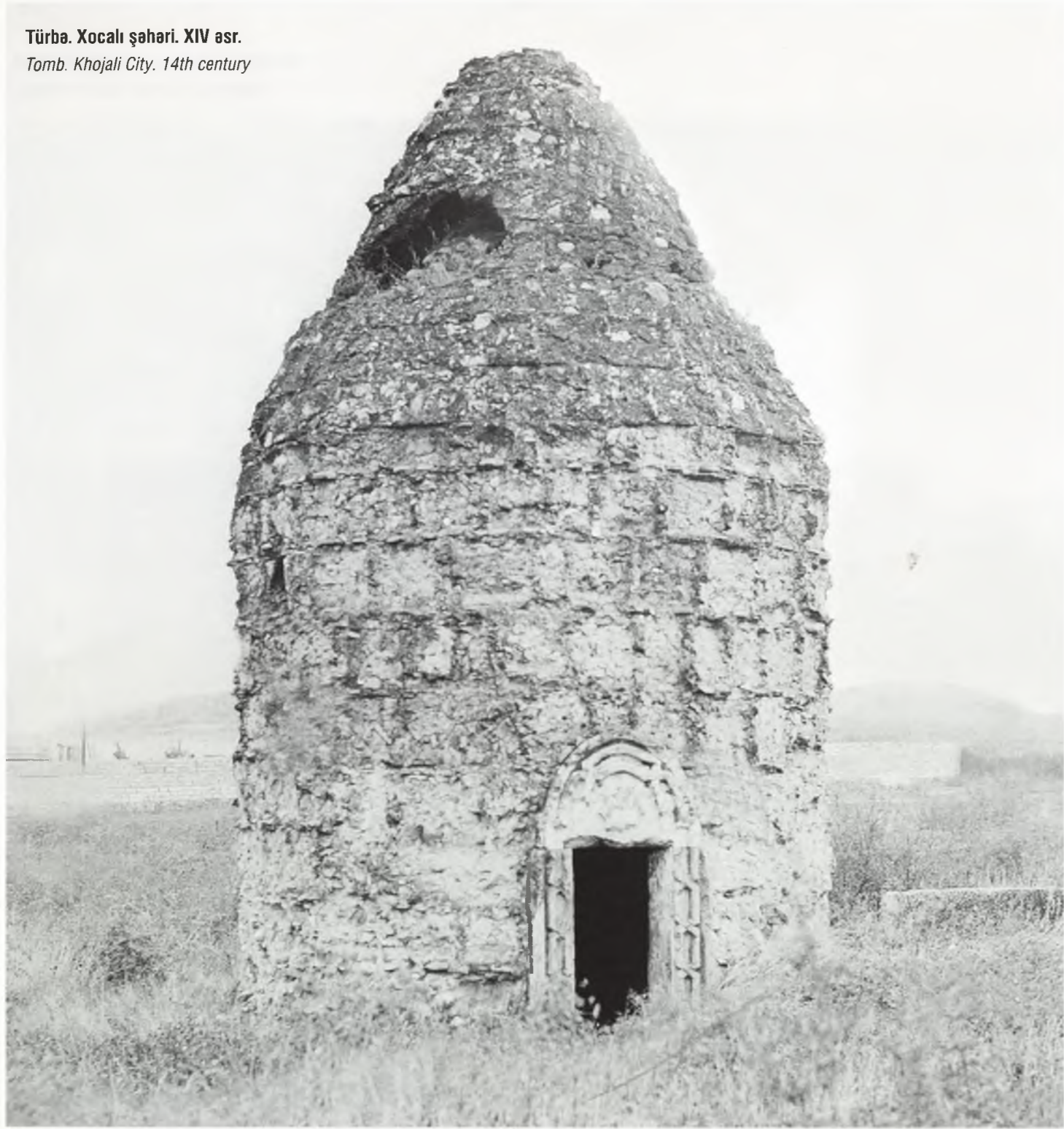

Əsgəran qalasının aşağıdan görünüşü.
Asgaran Castle viewed from below

Xocalı

Qarabağ — irsimizin əbədi yaddaşı

Türbə. Xocalı şəhəri. XIV əsr.
Tomb. Khojali City. 14th century

Khojali

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

Türbənin yan kəsiyi.
Cross-section of the tomb

Türbənin sxemi.
Plan of the tomb

Amaras monastırı. Fraqment. Cutcu kəndi.
Fragment of the Amaras Monastery. Jutju Village

XOCAVƏND

Khojavand Region

72 cultural establishments

Territory — 1458 km²

Occupied on February 18, 1992

Mədəniyyət abidələrinin sayı

72

Ərazisi

1458 km²

İşğal olunub

18.02.1992

Azərbaycan Respublikasının inzibati rayonlarından biri olan Xocavəndin ərazisinin relyefi əsasən dağlıqdır. Qarabağ dağ silsiləsinin cənub şərq qolları bu rayonun ərazisində dağətəyi düzənliyə çevrilir. Rayon ərazisinin sahəsi 1458 km²-dir.

Azərbaycan ərazisində xristian dininin ilk yayım mərkəzlərindən biri indiki Xocavənd rayonunda olduğundan rayon ərazisində çoxlu xristian abidələri qalmışdır. Xocavənd rayonunda qeydə alınıb siyahıya salınmış bu abidələrin inşaat tarixləri IV əsrdən başlayaraq XIX əsrə qədər geniş dövrü əhatə edir. Onların içərisində Amaras monastır kompleksinin xüsusi yeri var.

The relief of Khojavand's territory, one of the administrative units of the Republic of Azerbaijan, is mainly mountainous. The southeastern arms of the Garabakh Mountain Range turn the foothills into a plain on the territory of this region. The area of the territory is 1 458 km². Because present Khojavand was one of the first centers for spreading Christianity in Azerbaijan, there are many Christian monuments survived on the territory of the region. The construction dates of these monuments registered and listed in Khojavand Region cover an extensive period beginning from the 4th century up to the 19th century. Among them is the Amaras Monastery Complex that has a special place.

Azix mağarası

Azix — Azərbaycan ərazisində ən böyük karst mənşəli mağaradır. Xocavənd rayonunda 900 m hündürlükdə yerləşir. Burada bir-birilə əlaqəli olan 6 otaq vardır. Paleolit dövrünə aid olan bu nadir obyektin öyrənilməsi 1960 ildən başlanmışdır. 1968 ildə burada ibtidai insanın alt çənə sümüyü aşkar edilmişdir. Həmin tapıntının 350 min il (Aşel dövrü) tarixi vardır. Dünyada bu, üçüncü belə tapıntıdır. Qazıntılar zamanı aşkar edilmiş on mədəni qat ibtidai insanın Azix mağarasında uzun müddət ərzində yaşadığını təsdiqləyir. Burada yaşayan ibtidai insanlar yığıcılıqla, ovçuluqla və balıqçılıqla məşğul olmuşlar. Qazıntılar zamanı tapılmış ocaqlarda böyük miqdarda kül və kömür tapılmışdır. Azix mağarası əyani şəkildə insanın Azərbaycanda 1 milyon il öncə yaşadığını təsdiqləyir.

Azikh cave

Azikh is the largest karstic cave in Azerbaijan, located in Khojavand Region, at a height of 900 m. There are 6 cells connected with each other. Azikh is one of those rare caves of the Palaeolithic period which started to be explored in 1960. In 1968, there was found a fragment of a lower jaw belonged to the ancient man lived 350 thousands years ago (Ashel period). This is the third found relic in the world. 10 cultural layers evidencing the ancient man's long-term presence in Azikh were discovered during the excavations carried out here. He was occupied with collecting, hunting and fishing. There were revealed some fireplaces with a large amount of charcoal and ashes remains. Azikh confirms that the territory of Azerbaijan was human inhabited 1 million years ago.

**Azıx mağarasının bayır görünüşü.
Azıx kəndi. Paleolit dövrü.**
*Azikh cave viewed from the outside.
Azikh Village. Palaeolithic Age*

Azıx mağarası. Azıx kəndi. Paleolit dövrü.
Azikh cave. Azikh Village. Palaeolithic Age

Amaras monastır kompleksi

Qafqaz Albaniyasının yepiskopluq mərkəzi olmuş Amaras şəhərinin xarabalıqları eyni adlı çayın sağ sahilində Cütcü kəndi ərazisində qalmaqdadır. Tarixi məlumatlara görə IV əsrdə Amarasda ilk xristian məbədi tikilmiş və burada Alban yepiskoplarından biri dəfn edildiyindən ziyarətgaha çevrilmişdir. Həmin qəbir indi Amaras kompleksindəki kilsənin altarı altındakı sərdabədə qalmışdır. Bu sərdabəni 1970-ci ildə Azərbaycan arxeoloqları aşkar etmişdir. Amaras monastır kompleksi IX əsrdə tikilmiş və sonrakı yüzillərdə dəfələrlə təmir və əlavələrlə dəyişmişdir. Bu kompleks indiki görkəmini XIX əsrdə almışdır.

Amaras monastırı düzbucaq planlı olub küncləri dairəvi bürclərlə möhkəmləndirilmişdir. Onun həyətini dövrələyən qala divarları boyunca hücrələr, yaşayış və təsərrüfat otaqları tikilmişdir. Monastırın təsərrüfat hissəsi əlavə otaq sırası ilə kilsə həyətindən ayrılmışdır. Monastırın qala divarlarına əlavə möhkəmlik verən bu otaq və yerləşmələr qaba daşlardan, arxivoltları isə yaxşı yonulmuş daşlardan tikilmişdir. Monastırın həyətində giriş qapısı cənub divarın qərb qurtaracağındadır.

Kompleksin baş tikilisi olan kilsə həyətində ortasında ucalır. Düzbucaq formalı planı olan kilsənin ibadət salonu hər cərgəsində dörd sütun qoyulmuş üç nefli quruluşdadır. Onun orta nefi, ənənəvi olaraq yan neflərdən enlidir və şərq tərəfdə absida ilə qapanır. Absidanın örtüyü sivri tağbənddir və yanlarında keşişlər üçün kiçik otaqlar düzəldilmişdir. Kilsənin giriş qapısı qərb tərəfdədir.

Amaras kilsəsinin ikienişli dam örtüyünün qərb ucunda altı sütunlu zəng rotondası qoyulmuşdur. Kilsənin bütün fasadları yaxşı yonulmuş daş lövhələrlə üzlənmişdir. Giriş qapısı olan ensiz qərb fasadı daha plastik işlənmişdir. Qapının arxivoltu, onun üstündəki pəncərə gözünün haşiyəsi və lap yuxarıda iri xaç birləşərək qərb fasadının simmetriya oxunu relyefli, heykələbənzər həcmi ilə nəzərə çarpdırır. Sadə və aydın memarlıq obrazı olan Amaras monastır kompleksi Qafqaz Albaniyasının — Azərbaycanın xristian memarlığının dəyərli abidələrindən sayılır.

Amaras Monastery Complex

The remnants of Amaras Town, the episcopal center of Caucasian Albania, are available in the village of Jutju located on the right bank of the same-named river. According to historical materials, the first Christian temple was erected in Amaras in the 4th century, and after one of the Albanian bishops' burial this sanctuary became a place of pilgrimage. Nowadays, that grave remains in a shrine under the altar in a church of the complex. This shrine was revealed by Azerbaijan archeologists in 1970. The Amaras Monastery Complex was built in the 9th century, but for the next centuries it had been repeatedly repaired and modified. This complex was remodeled to its current appearance in the 19th century.

The Amaras Monastery had a rectangular plan and round towers at its corners fortified the construction. Its patio is surrounded by the castle walls with cells, dwelling and household premises built into along their perimeter. The household part of the monastery is separated from a church court by a number of additional rooms. These rooms and premises imparting extra strength to the castle walls were built of rough stone and the archivolt — of good-hewn stone. The entrance to the monastic courtyard is at the western end of the south wall. Being the main construction of the complex, the church was raised in the middle of the court. The inside of the rectangular church forms a praying hall, divided into three naves by four pillars in each row. Traditionally, its central nave is wider than the aisles flanking it and from the East, leads to an apse. The apse covered by a cone-shaped vaulted overlap and on its either side there are small rooms, which was supposedly intended for priests. The entrance to the church was built on the western side.

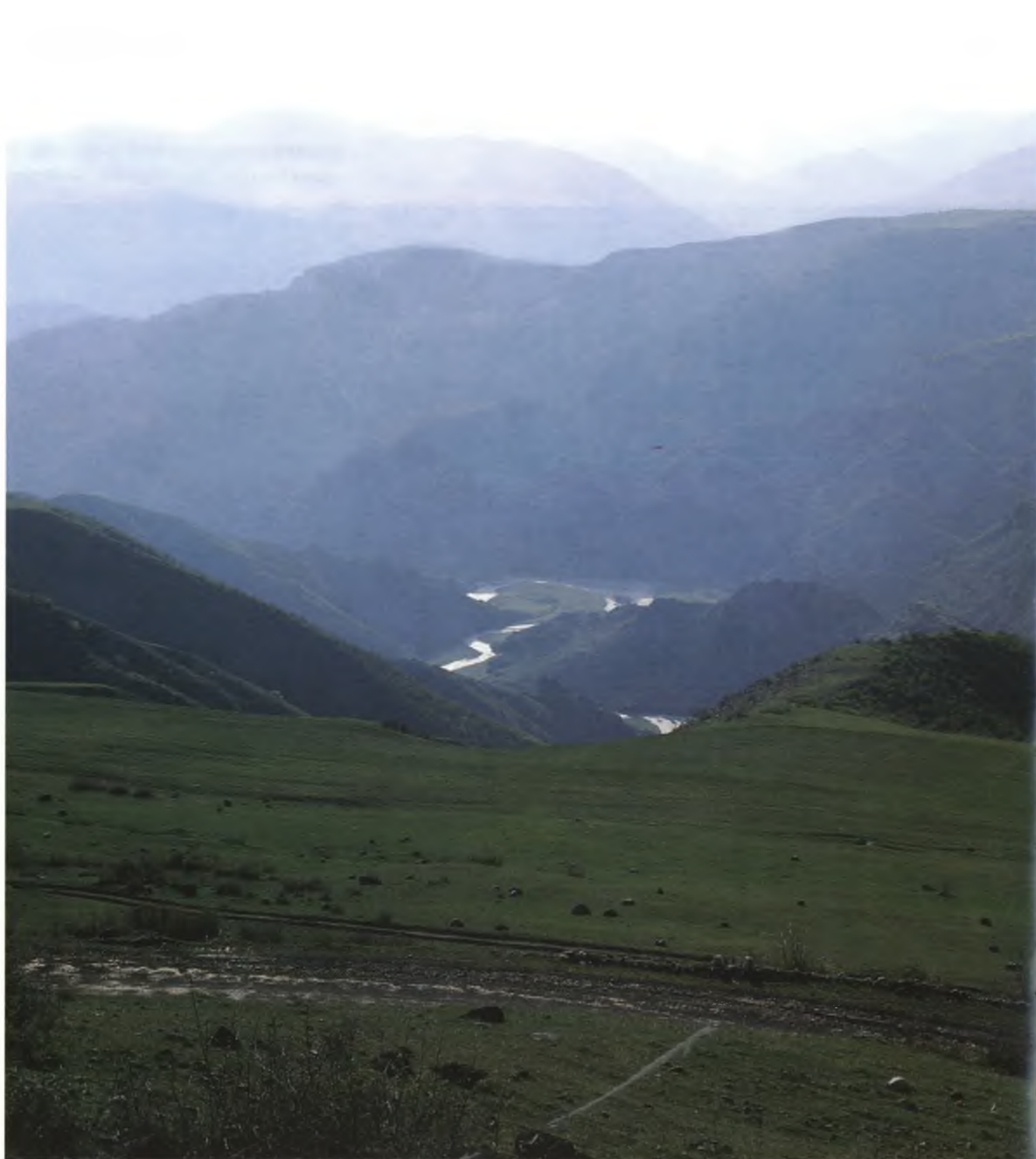
The six-column rotunda of small belfry was set at the western end of the church two-slope roof. All church façades were faced with good-hewn stone plates. The narrow western façade, which is the entrance door to the church, was modeled more plastically. The archivolt of the door, the frame of the window above it and the big cross at the very top form an axial symmetry of the western façade which strikes by its relief sculptural volumes. Having simple and clear forms, the Amaras Monastery Complex is considered to be one of the important monuments of Caucasian Albania — Azerbaijan Christian architecture.

Orta əsr türbəsinin sxemi. Xocavənd kəndi. XVII əsr.
Plan of the tomb. Khojavand Village. 17th century

Amaras monastırı. Cütçü kəndi. IV–XIX əsrlər.
Amaras Monastery. Jutju Village. 4th–19th century

LAÇIN

Lachin Region
73 cultural monuments
Territory — 1835 km²
Occupied on May 18, 1992

Mədəniyyət abidələrinin sayı	Ərazisi	İşğal olunub
73	1835 km ²	18.05.1992

Azərbaycan respublikasının Laçın inzibati rayonu 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Rayon ərazisinin sahəsi 1835 km²-dir, səthi dağlıqdır. Rayonun şərqində Qarabağ dağ silsiləsinin cənub-qərb yamaqları, şimalında Mıxtökən silsiləsi, cənub-qərbində isə Qarabağ yaylası yerləşir. Ən hündür dağı Qızılboğazdır. Hündürlüyü — 3594 metrdir. Rayon mərkəzi Laçın şəhəridir. Laçın rayonu ərazisində çoxsaylı abidələr — qalalar, məbədlər, məscidlər, türbələr, körpülər və s. qalmışdır. Onlardan Cicimli kəndində olan iki türbə araşdırıcıların diqqətini daha çox cəlb etmişdir.

The Lachin Region of the Republic of Azerbaijan was established in 1930. The region's area is 1 835 km²; the relief is highland. The region includes the Garabakh Mountain Range's South-Western Spurs, Mihtoken Mountain Range and Garabakh Plateau in the East, North and West, respectively. Ghizilboghaz is the highest mountain. Its height is 3 594 meters. The region's center is Lachin City. There are numerous sites such as castles, shrines, mosques, tombs, bridges, etc., throughout the district area survived. From those, two tombs in Jijimli Village have attracted researchers' special attention.

Cicimli kəndinin türbələri

Laçın rayonunun Cicimii kəndi yaxınlığında geniş məzarlıq içərisində iki türbə yanaşı ucalır. Onlardan tarixən qədim olanının — Məlik Əjdər türbəsinin planı içəridə dairə, bayırda səkkizbucaqlı formadadır. İçəridə türbənin iç divar səthi 1,5 metr yüksəkliyəcən vertikal qalxır və sonra əyilmiş qabarıq səthə çevrilir. Döşəmə səthindən 7,5 metr yüksəklikdə divar səthindən bir az irəli çıxmış sadə profilli karnizin üzərində qurulmuş parabolik formalı günbəz interyeri qapayır. İç divarın cənub hissəsində, giriş qapısı ilə üz-üzə dayaz kiçik mehrab tağçası var. İç divarlar üzərində müxtəlif təsvirləri olan suvaqla örtülü olmuşdur. Türbənin iç döşəməsi ilə bayır kürsülüynün səviyyəsi eynidir. Türbənin interyeri günbəzin əsasında dörd kiçik pəncərə ilə işıqlanır.

Azərbaycanın səkkizbucaqlı türbələrində korpus adətən təmiz prizmatik həcm kimi həll edilir. Onlardan fərqli olaraq Cicimli türbəsinin səkkizüzlü korpusu qabarıq kəsik piramida formasındadır. Belə ki, onun bayır həcmünün üzləri yuxarıya doğru əylənərək iç karnizlə bir səviyyədə olan sadə karnizlə qapanır. Bu karnizin üstündə isə hündür profilli parabolik günbəz yüksəlir. M. S. Bulatovun qrafik təhlilinə görə bu abidəni ucaldan memar “tikilinin siluetini çəkmək üçün ellipsdən yararlanmışdır”. İç məkanı kimi türbənin bayır həcmi də bütöv olub korpus ilə günbəz örtüyü arasında keçid zolağı yox dərəcəsinədir. Bu səbəbdən türbənin silueti tamamilə köçəri çadırını təkrar edir.

Türbənin səkkizüzlü korpusunun tinləri çadır karkas konstruksiyalarının əsasını təşkil edən çubuqlara bənzər incə daş sütuncuqlar şəklində həll edilmişdir. Korpusun bütün üzləri yaxşı yonulmuş iri daş lövhələrlə üzlənmişdir. Sütuncuqların oyma bəzəkli kvadrat kapitelləri karnizə dirənir. İzlərdən bəlli olur ki, evvəllər karnizin üstündə sıralanan daş dişlər günbəzi dövrələyirmiş. Türbəyə düzbucaqlı açırımı olan giriş qapısı korpusun şimal üzündə yerləşir. Qapı gözünün üstü sivri tağ forması verilmiş bütöv bir arxivrav daş ilə örtülmüşdür. Onun haşiyəsi içərisində yonma atlı fiqurun izləri müşahidə olunur. Abidənin bir sıra detalları Qubadlının Dəmirçilər kəndindəki türbələrdə işlədilmiş detallarla eynidir. Üstündə inşaat kitabəsi və naxışlı səthlər yoxdur və araşdırıcılar Cicimli türbəsinin XII–XIII əsrlərdə tikildiyini ehtimal edirlər. Bu abidənin XIII əsrin sonlarında — Elxanilər çağında inşa edildiyi daha inandırıcı görünür.

El arasında “Kar günbəz” adlanan ikinci Cicimli türbəsinin plan forması içəridə xaçvari, bayırda kvadratdır. Mərkəzi kvadratın üzərində hündür baraban ucaldılıb. Baraban içəridə silindrik biçimli olduğu halda bayırda səkkizüzlü prizmadır. Kar günbəz türbəsinin bayır həcmi kubvari tutum və ortasından yüksələn prizmatik barabandan ibarətdir. Barabanı örtən günbəz dağıldığından onun ilkin halda necə olduğunu müəyyənləşdirmək çətindir. Kar günbəz türbəsinin memarlıq həllində Albaniyanın xristian memarlığının təsiri duyulur. Bu abidənin XVII əsrdə inşa edildiyi ehtimal olunur.

Jijimli Village Tombs

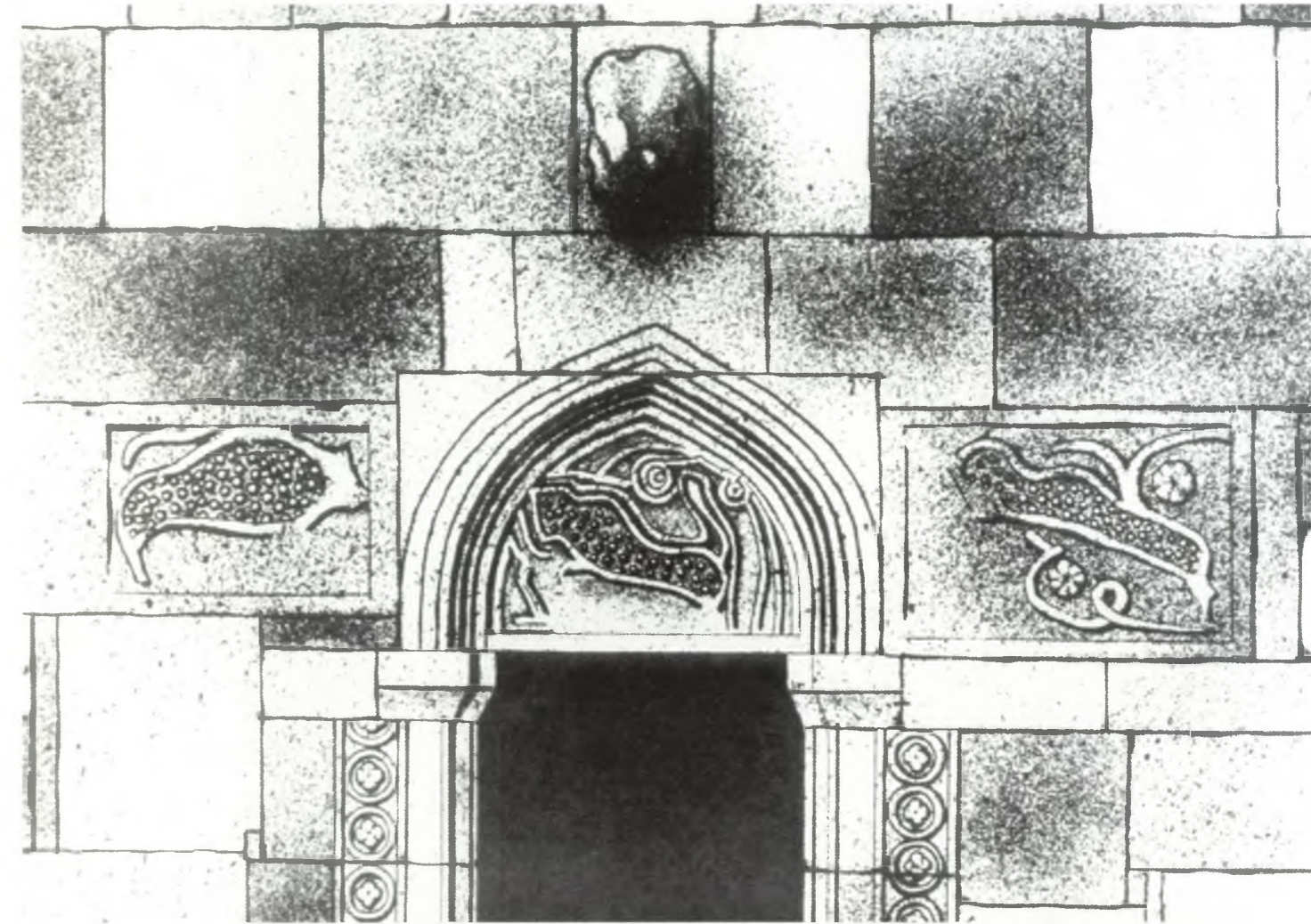
Two tombs rise close within a shrine near Jijimli Village. Malik Ajdar Tomb, traditionally considered the oldest one, is circular inside and octagonal outside. The internal wall surface is 1.5-meter-vertical and then turns curved and convex. A parabolic dome, 7.5-meter over the floor and built on a simple cornice, completes the interior. In the southern part of the internal wall, right before the front door, there is a shallow small mehrab (altar). Internal walls are plastered, miscellaneous pictures on. The floor is on the same level as the outside benches. The tomb interior is lighted through four small windows in the down part of the dome.

In Azerbaijan octagonal tombs, the body is usually a prism. In contrast, the octagonal body of the Jijimli tomb is a truncated pyramid. So, its external sides slope towards each other and are ended with a simple cornice, which is on the same level with the internal one. A high parabolic dome is on. According to M.S.Bulatov's graphic analysis, the architect “used an ellipse to make the silhouette of the structure”. Similar to the internal space, the outer volume of the tomb is integral with no transition stripe between the body and dome. Therefore, the silhouette of the tomb completely repeats a nomad's tent.

The corners of the octagonal body are subtle stone columns resembling clubs that make up the basics of a tent frame. All sides of the body are covered with large and well-worked stone plates. The carving-decorated column capitals lean against the cornice. The traces clarify on-cornice stone merlons initially circled the dome. The right-angle opening of the tomb, the front door is in the northern side. The top of the door frame is covered with a pointed-beam-like architrave stone. Inside its edge, remains of a rider's hewn picture are observed. A number of the site's details are the same as those of tombs in the Gubadli Region's Damirchilar Village. There are no construction inscriptions and carved surfaces, and researchers supposedly date the Jijimli Tomb from the 12th–13th century. The late 13th century, during the Elkhanids' reign, seems more convincing as the construction time. Popularly called the “Deaf Dome”, the other Jijimli tomb is cruciform inside and square outside. On the central square, there is a high drum. Cylindric inside, it is an octagonal prism externally. The outer volume of the Deaf Dome is made up by a cubic space and prismatic drum. The dome on the drum being having been demolished, it is difficult to identify its initial appearance.

Albanian Christian influence is felt in the architectural concept of the Deaf Dome. It is supposed to have been constructed in the 17th century.

Məlik Əjdər türbəsi. Ciciimli kəndi. XII əsr.
Malik Ajdar Tomb. Jijimli Village. 12th century

Məlik Əjdər türbəsinin baştağında relyef qabartmalar.
Relief pictures above the entrance to the Malik Ajdar Tomb

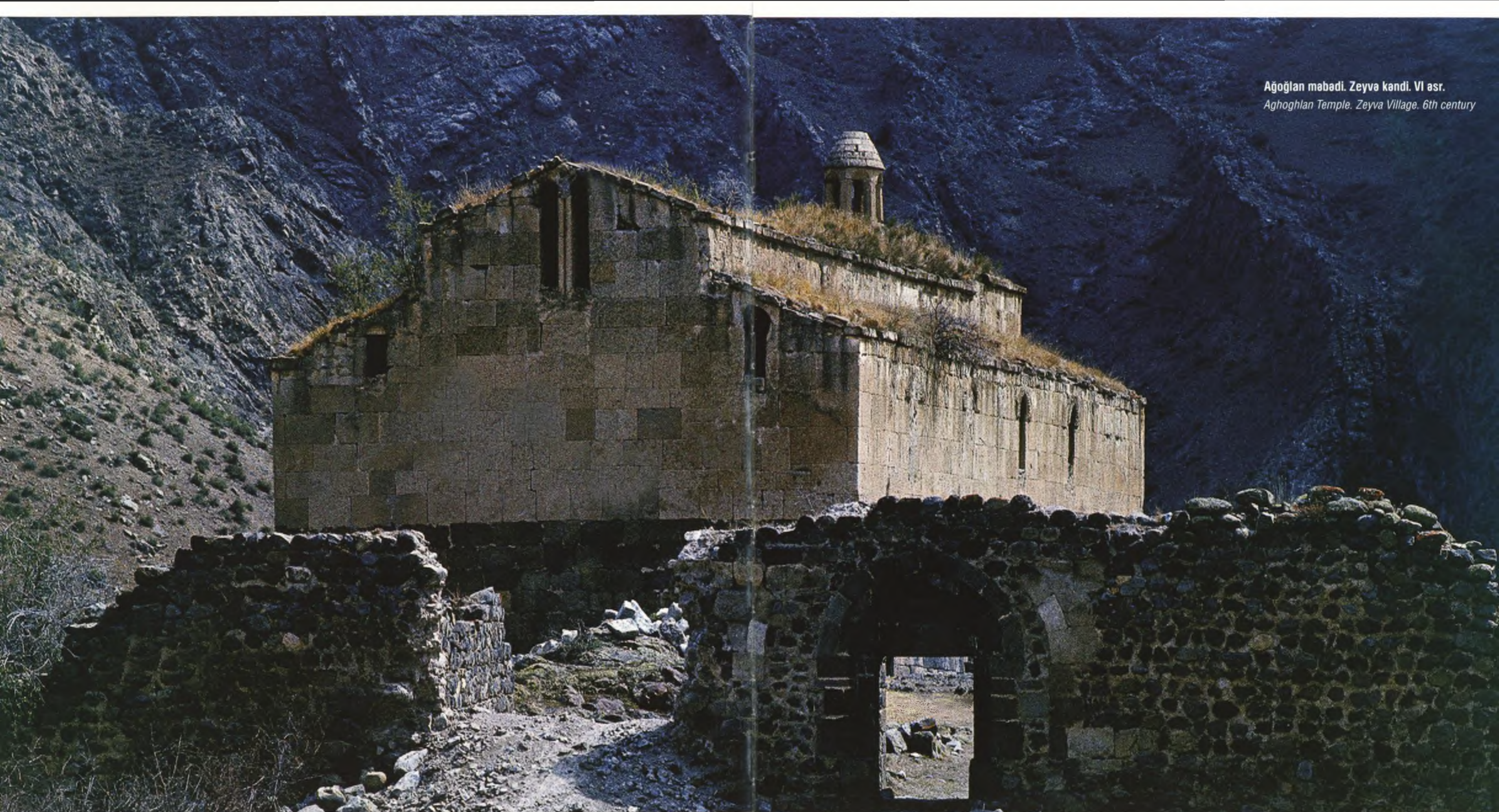
“Kar günbəz” türbəsi. Cicimli kəndi. XVII əsr.
“Kar Gunbaz” Tomb. Jijimli Village. 17th century

Kilsə. Şalva kəndi. XVII əsr.
Church. Shalva Village. 17th century

Ağoğlan məbədi. Zeyva kəndi. VI əsr.
Aghoghlan Temple. Zeyva Village. 6th century

Ağoğlan məbədinin ümumi görünüşü.
General view of the Aghoghlan Temple

Ağoğlan məbədinin daxili görünüşü. VI əsr.
Aghoghlan Temple viewed from the inside. 6th century

Pir. Quşçu kəndi. XII–XIII əsrlər.
Sacred place. Gushchu Village. 12th–13th century

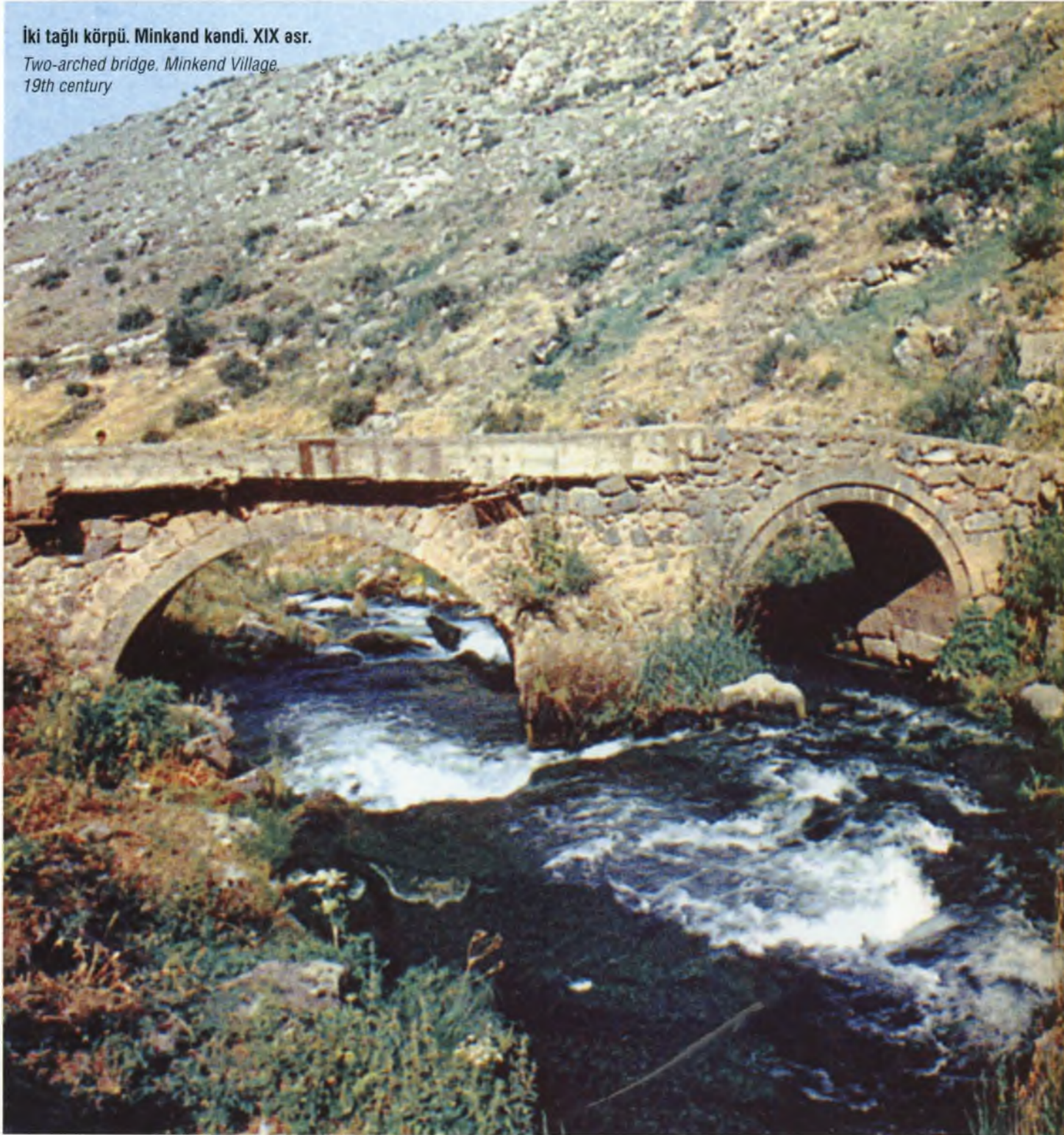
Uşaq qalası. Quşçu kəndi. XV əsr.
*Ushag (Child's) Castle. Gushchu Village.
 15th century*

Sarı Aşığın* abidəsi. Gülabird kəndi. XVII əsr.
Sari Ashig`s monument. Gulabird Village. 17th century*

Həmzə Soltan sarayı. Hüsülü kəndi. 1761-ci il.
Hamza Soltan Palace. Husulu Village. 1761

İki tağlı körpü. Minkend kəndi. XIX əsr.
Two-arched bridge. Minkend Village. 19th century

Bir tağlı körpü. Minkend kəndi. XIX əsr.
One-arched bridge. Minkend Village. 19th century

Bir tağlı körpü. Seyidlər kəndi. XIX əsr.
One-arched bridge. Seyidlər Village. 19th century

Daş plastikası

Laçın bölgəsinin daş plastikası həm qoç və at heykəlləri ilə, həm də qəbirüstü süjetli qabartmalarla təmsil olunmuşdur. Onların bir qismi Laçın şəhərində fəaliyyət göstərən yerli tarix-diyarşünaslıq muzeyinə XX əsrin 70–80-ci illərində gətirilərək burada nümayiş etdirilirdi. Digəriləri isə elə öncədən qurulduğu yerlərdə qalmaqda idi. Həmin fiqurların üzərindəki ərəb əlifbası ilə yazılan mətnlərdə onların nə zaman və kimin şərəfinə ucaldıldığı barədə məlumatlar vardır. Yerli qəbirüstü süjetli qabartmalar başlıca olaraq sənduqə xarakterli sinədəşi üzərində həkk olunurdu. Bunlar rəmzi mahiyyətli ornamental dairə və çevrələrdən, məişət mövzulu təsvirlərdən və yerli əhəlinin məşğuliyyətlərini əks etdirən görüntülərdən ibarətdir. Bir çox xüsusiyyətlərinə görə bu qabartmalar keçmiş Zəngəzur mahalında (İndiki Ermənistan Respublikasının Sisian rayonu) azərbaycanlıların məskunlaşdığı Urud kəndinin qədim qəbristanlığındakı daş oymalarla genetik və üslub vəhdəti təşkil edir.

Stone plastic art

Plastic art of Lachin Region is represented both by sheep and horse statues and by reliefs. One part of them were demonstrated in the local ethnographic museum where they were brought in 70–80s of the 20th century while the rest were left in places of their making. Inscriptions in Arabian on these figures contain information about when and in whose honor this tombstone was erected. The local memorial topical reliefs carved mainly on chest-shaped gravestones. They consist of symbolic ornamental circles, pictures reflecting the local people's everyday life and their occupations. Owing to many specific features, these reliefs form the genetic and style unity with stone carvings from the ancient cemetery located in the village of Urud resided by Azerbaijanians in the former Zangezur Region (the present Tsitsian Region of the Republic of Armenia.)

Qoç abidəsi. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin həyəti. Orta əsrlər.

Ram figure. Outside the Lachin Museum of Local History. Middle Ages

Qoç abidəsi. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin həyəti. Orta əsrlər.

Ram figure. Outside the Lachin Museum of Local History. Middle Ages

Qoç və at abidələri. Seyidlər kəndi. Orta əsrlər.
Ram and horse figures. Seyidlar Village. Middle Ages

Qoç abidəsi. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin həyəti. Orta əsrlər.

Ram figure. Outside the Museum of Local History. Middle Ages

At abidəsi. Orta əsrlər.
Horse figure. Middle Ages

At abidəsi.
Gülabird kəndi. Orta əsrlər.
Horse figure.
Gulabird Village. Middle Ages

Sənduqə. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin önü. Orta əsrlər.

Sarcophagus. In front of the Lachin Museum of Local History. Middle Ages

Daş abidə. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi. Erkən orta əsrlər.

Stone monument. Lachin Museum of Local History. Early Middle Ages

Sənduqə. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi. XVI əsr.

Sarcophagus. Lachin Museum of Local History. 16th century

Sənduqə. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi. Orta əsrlər.
Sarcophagus. Lachin Museum of Local History. Middle Ages

Sənduqə. Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi. Orta əsrlər.
Sarcophagus. Lachin Museum of Local History. Middle Ages

KƏLBƏCƏR

Kalbajar Region

51 cultural monuments

Territory – 3054 km²

Occupied on April 2, 1993

Mədəniyyət abidələrinin sayı

51

Ərazisi

3054 km²

İşğal olunub

02.04.1993

Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazilərindən biri olub 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Rayon ərazisinin sahəsi 3054 km²-dir və səthi dağlıqdır. Onun ən yüksək zirvələri Gamiş dağı (3724 m) və Dəlidağdır (3616 m). Rayon mərkəzi Kəlbəcər şəhəridir.

Kəlbəcər rayonu ərazisində — Qara və Zalxa göllərinin sahillərində təsvirlərinin çoxu Tunc dövrünün başlanğıcına (e. ə. 3-cü minillik) aid olan qayaüstü rəsmlər, qədim yaşayış yerləri (e. ə. 3-cü minillik), Alban xristian məbədləri, qalalar və s. dövlət qeydiyyatına alınmışdır. Kəlbəcər rayonundakı Xudavəng və Gəncəsər monastır kompleksləri təkcə Azərbaycanın deyil, bütün Qafqazın xristian memarlığının şah əsərlərindən hesab edilir. Kəlbəcər dağlarında qalan müdafiə tikililərinin ən monumentalı isə Lev qalasıdır.

The region was established in 1930. Its area is 3 054 km²; the relief is highland. The highest tops are Gamish (3 724 meters) and Dalidagh (3 616). The region's capital is Kalbajar City. In the Kalbajar Region, mostly early-Eneolithic on-rock drawings on the shore of Lakes Gara and Zalkha and ancient living sites of the 3rd millennium BC, Albanian churches, castles, etc., have been found.

The Kalbajar Region's Khudavang and Ganjasar Monastery Complexes are considered the masterpieces of all Caucasian Christian architecture. The most monumental one of the highland defense structures survived is Lev Castle.

Qədim qayaüstü təsvirlər

Dağlıq Kəlbəcər rayonunda, Tərtər çayının yuxarı axarındakı ərazidə aşkar olunan qayaüstü təsvirlərin öyrənilməsinə 1976 ildən başlamışdır. Azərbaycanın bu rayonu dördüncü dövrü təşkil edən lava qalıqları üzərində formalaşmış. Onların üst qatı alp və subalp çəmənlikləri ilə və həmçinin, küləyin təsiri altında vulkanik süxurların ovulması nəticəsində yaranmış çınqıllarla örtülmüşdür. Belə mənşəli daş və qayalar üzərində qədim təsvirlər aşkar edilmişdir. Bu təsvirlərə əsasən üç yerdə Zalxa və Ala göllərinin sahillərində və Taxta ərazisində rast gəlinir. Hər üç yerdə müxtəlif mövzulu çoxlu sayda qayaüstü təsvirləri vardır. Onların əksəriyyəti Alagöl hövzəsində 3000 m hündürlükdə yerləşir. Burada 700-dən artıq rəsm aşkar olunmuşdur. Onlar həmin ərazinin qədim sakinlərinin təsərrüfat-məişət fəaliyyətini əks etdirən müxtəlif təsvirlərdən ibarətdir. Eyni zamanda burada çoxlu sayda bəbir, maral, siğir, keçi, canavar və digər vəhşi heyvanların rəsmləri həkk edilmişdir. Buradakı ayin məzmunlu rəqslər, maral ovu süjetli təsvirlər və öküzlər qoşulmuş çarxli araba şəkilləri xüsusilə diqqətəlayiqdir.

Bu təsvirlər bir qayda olaraq daş alətlər vasitəsilə işlənərək xətt mahiyyətli rəsmlər şəklində icra olunmuşlar. Eyni zamanda insan və bəzi heyvan, ilk növbədə bəbir təsvirləri siluet xarakterlidir.

Kəlbəcər rayonunun qayaüstü rəsmlərinin icra üslubundakı müəyyən xüsusiyyətlər onları tunc dövrünə — er. əv. III–II minilliklərlə aid etməyə imkan verir.

Ancient petroglyphs

Study of the petroglyphs revealed in the territory of the mountain Kalbajar Region, in the upper River Terter, was first initiated in 1976. This region of Azerbaijan is made up of Quaternary lava which surface is covered by subalpine and alpine meadows as well as by chingils (shingle) formed as a result of weathering of igneous rocks. Ancient images were discovered on the surface of these stones and rocks. They were found at three rock-art sites: on the banks of the mountain Lakes Zalkhagel, Alagel and in the area of Takhta. There are a great number of various subject matter petroglyphs in these places. Most of such images are to be found in the basin of Lake Alagel, at a height of about 3 000 m. Among discovered images are more than 700 rock engravings depicting different scenes from everyday life of ancient people inhabited this area. Numerous depictions of wild animals — panthers, deer, Caucasian goats, bezoar goats, wolves, etc. are also presented here. There are interesting topical petroglyphs depicting ritual dances, deer hunting, as well as images of wheeled carts with yoked oxen. As a rule, these images are predominately line-drawings or outlined figures depicted in profile and executed with stone tools. Depictions of human beings and different animals, particularly panthers, are silhouette carved petroglyphs.

Due to their characteristic features and execution techniques, the rock carvings found in Kalbajar Region can be dated back to the Bronze Age or to the 3rd–2nd millennium BC.

Qayaüstü təsvirlərin yerləşdiyi ərazi.

Location of rock carvings

Qayaüstü təsvirlər. Tünc Dövrü.

Rock carvings. Bronze Age

**Qayaüstü təsvir. Qaragöl və Zalxa göllərinin ətrafı.
Dəlidağın qərb ətəkləri.**

*Rock carving. Near Lakes Garagel and Zalkha.
At the west foot of Dalidagh Mountain*

Qayaüstü təsvir.
Rock carving

**Estampaj. Dəlidağ dağı. Tünc dövrü.
E. ə. III-II minilliklər.**
*Estampage. Dalidagh Mountain.
Bronze Age. 3rd-2nd millennium BC*

Lev qalası

Kəlbəcər rayonunda olan dağ qalaları içərisində ən əzəmətlisi Lev Qalasıdır. Qala Qanlıkənd kəndi ərazisində Lev çayının sağ sahilindən 600 metrə yaxın məsafədə meşəli uca dağ belində salınmışdır. Üç tərəfdən sıldırım qaya və uçurumlarla əhatə olunmuş qalanın uzunsov, dağ relyefinə uyğun mürəkkəb plan quluşu var. Yalnız şimal-qərb tərəfdəki dar çıxırla qalanın şimal-şərq ucundakı tək giriş qapısına qalxmaq olur. Qalanın içərisinin uzunluğu 90 metrə yaxın, eni 35–40 metr arasındadır. Onun içqalası qala ərazisinin hündür cənub-qərb küncündə yerləşir. Qalanın divarları bir neçə yarım dairəvi bürclə möhkəmləndirilmişdir. Tək qala qapısı isə iki dairəvi bürç arasında yerləşir. Qala divarlarının orta qalınlığı 1,3 metrdir. Qala içərisində tikinti xarabalıqları, qaya içində qazılmış su tutarları, ərzaq yerləşmələri və s. qalmışdır. Lev qalası çevrəsindəki dağlarda mövcud olan gözətçi qüllə və kiçik peyk qalalar sisteminə daxil idi. Bu dağlardan biri onun zirvəsində olan qalanın funksiyasına uyğun adını saxlamışdır — Qaravul dağı. Qaravuldan isə başqa bir qala — Comərd qalası görünür. Lev qalası XIII–XIV yüzilliklərin abidəsidir.

Lev Castle

Lev Castle is one of the greatest among the Kalbajar Region's highland ones. It was founded on a high forest mountain's ridge 600 meters from the Lev River's right bank, in Ganlikend Village. Surrounded by a steep rock and streams from three sides, the Castle has an oblong and complicated plan matching the highland relief. The Castle can only be entered through the single entrance at the castle's north-eastern edge if one climbs up by an exclusive narrow path from the North-West. The Castle's internal length is nearly 90 meters, and the width is between 35 and 40 meters. Its internal castle is located at the high south-western corner. The Castle walls were strengthened with several semicircular towers. The single gate is between two round towers. The average thickness of the Castle walls is 1.3 meters. There are ruins, in-rock water basins and food warehouses, etc. There were sentinel derricks and a system of small satellite castles in mountains around Lev Castle. One of those mountains has kept the function-meeting name of the Castle which is on its top, Garavul ("Guard"). From there, another castle, Jomard, is observed. Lev Castle was constructed in the 13th-14th century.

Lev qalası. Qanlıkənd kəndi. XIII–XIV əsrlər.
Lev Castle. Ganlikend Village. 13th-14th century

Lev qalası. Qanlıkənd kəndi. XIII-XIV əsrlər.
Lev Castle. Ganlikend Village. 13th-14th century

Gəncəsər monastır kompleksi

Kəlbəcər rayonunun Vəngli kəndi ərazisində olan Gəncəsər monastırı Qafqaz Albaniyası katoliklərinin iqamətgahı olmaqla yanaşı Alban knyazları Cəlalilərin və katoliklərin türbəsi də olub. Elmi ədəbiyyatda Xəznədağ məbədi adı ilə tanınan Gəncəsər monastır kompleksinin əsas tikililəri XIII əsrdə inşa edilib. Monastırın yerləşdiyi Xaçınçay sahilindəki təpə hələ xristianlıqdan öncə müqəddəs yer sayılmış, bütxana-ziyərətgaha çevrilmişdir. XIII əsrdən başlayaraq XIX əsrə qədər Gəncəsər monastırı Qafqaz Albaniyasının dini və mədəni mərkəzi olmuşdur.

Gəncəsər monastır kompleksi kilsə, xüsusi giriş salonu və yardımçı binalardan ibarətdir. Kompleks cənub və qərb tərəflərində iki qapısı olan qala divarları ilə əhatə olunmuşdur. Şimal və cənub divarlarına hücrələr və yardımçı binaların bir sıralı otaqları birləşir. Kompleksin cənub qapısına yaxın olan kilsənin əsasını 1216–1238-ci illər arasında Alban knyazı Həsən Cəlal* qoymuşdur. Xaçvarı-günbəzli quruluşu olan kilsədə düzbucaqlı planın (16,95 × 12,25 metr) küncələrini ikimərtəbəli uzunsov otaqlar tutur. Xaçvarı planlı ibadət salonunun şərq çıxıntısını yarımdairəvi altar absidi təşkil edir. Salonun mərkəzi hissəsini hündür barabanlı günbəz örtür. Barabandakı 4 iri və 4 kiçik pəncərə ibadət salonunun interyerini yaxşı işıqlandırır. Kilsənin divarları içəridən və bayırdan təmiz yonulmuş daşla üzlənmişdir.

Kilsənin xaçvarı planı ənənəvi olaraq onun həcm kompozisiyasına da çıxarılmış, mərkəzi hissəsi hündür günbəzlə nəzərə çarpdırılmışdır. İçəridə silindrik olan baraban bayırda on altı üzlü prizma şəklində həll edilib. Hər üzdə kiçik franton — iti sonluqla tamamlanıb və buna uyğun olaraq bayır günbəz qatlama çətir forması alıb. Barabanın üzvləri oyma naxışlar, qabartmalar və heykəllərlə — mifoloji simvollarla zəngin bəzədilib. Kilsənin qərb çatısında iri xaçda İsanın çarmıxa çəkilmiş fiquru Turani tipdə, monqol hörükləri ilə təsvir olunmuş, onun yanlarında, başlarında türk-monqol papaqları olan apostol fiqurları qoyulmuşdur. Bu heykəl kompozisiyası, araşdırıcıların fikrinə görə, Elxanilər dövrünə aiddir.

Gəncəsər kilsəsi Azərbaycanın xristian memarlığı ənənələri əsasında tikilmişdir. Bu dəyərli abidənin inşaatı və memarlıq həllində Səlcuqlar və xüsusilə Elxanilər mühitinin böyük təsiri olmuşdur. Qarabağ Elxani hökmdarının yaylaq yeri idi. Hülaku xanları və onların xristian türk xanımları, xüsusilə Hülaku xanın* baş xanımı, xristian kerait türkü olan Dokuz xatunun çox sevdikləri bu

Ganjasar Monastery Complex

The Ganjasar Monastery located in Vangli Village of the Kalbajar Region, along with being the headquarter of the Caucasian Albanian Catholicoses, was the shrine for the Jalalids, Albanian Dukes, and catholicoses. The Ganjasar Monastery, known as the Khaznadag Temple, was mostly constructed in the 13th century. The hill on the Khachinchay River where the monastery is located had been found sacred in the pre-Christian era and turned into a pagan temple.

The Ganjasar Monastery had been the religious and cultural center of Caucasian Albania from the 13th century to the 19th century.

The complex consists of a church, special entry premise and supporting structures. The complex is castle-walled, the southern and western parts having a gate each. Cells and supporting rooms join the northern and southern walls. Hasan Jalal*, the Albanian Duke, founded the church next to the southern gate of the complex in 1216–1238. Two-floor oblong rooms occupy the corners of the rectangular church (16.95–12.25 meters) with a cruciform dome. A semicircular-altar conch makes up the eastern ledge of the cruciform prayer hall. A high drum dome covers the central part of the prayer hall. 4 large and 4 small windows of the drum well light the interior of the prayer hall.

The church walls had been covered with clearly hewn stones both interior and exterior. Traditionally, the cruciform plan is included into composition, and its central part is covered with a high dome. Cylindric inside, the drum is a 16-side prism outside. Each side has a small pediment with a pointed ending, so, the outer dome surface forms as a closed umbrella. The drum sides are richly decorated with carvings, volumes and mythological symbolic statues. In the western side, there is the crucifix in a Turkic style, with Mongolian braids, and the Disciples are around, Turkic-Mongolian hats on. As researchers think, the sculpture arrangement belongs to the Elkhanids' reign.

The Ganjasar Church was built according to the traditions of Azerbaijan's Christian architecture. The Seljuk and especially Elkhanids' environments have greatly influenced on the concept and construction of this valuable memorial. Garabakh was for the Elkhanids to spend summer.

Hulagu Khans and their Christian Turkic wives had churches and cloisters built in the area, particularly liked by Dokuz Hatun, Hulagu Khan's* senior wife (also Christian and Turkic). The most valuable one is the Ganjasar Monastery. Hasan Jalal, who had founded the cloister, was sent

yaylaq yerində kilsə və monastırlar inşa etdirmişlər. Onlardan ən önəmlisi Gəncəsər monastırındır. Bu monastırın təməlini qoyan Həsən Cəlal Hülaku xanın izni ilə Çingiz Xan imperiyasının paytaxtı Qaraqorum şəhərindəki qurultaya nümayəndə göndərilmişdi. Memarlıq dekorunda heykəllərin tipoloji mənsubiyyəti, türk mifolojisindən gəlmə heyvan və quş fiqurlarının işlədilməsi, eləcə də oyma naxışlarda Şərqi Türküstan motivlərinin olması Gəncəsər kilsəsinin Həsən Cəlalın ölümündən (1261) sonra tamamlandığını sübut edir. Bu kilsə, araşdırıcıların fikrincə yarımdairəvi apsidalı, xaçvarı-gümbəzli kilsələrin Qafqaz ərazisində ən kamil nümunəsidir.

Kilsəyə qərb tərəfdən kvadrat planlı sütünsüz iri salon birləşdirilmişdir. Onun örtük konstruksiyasının əsasını bir-biri ilə kəsişən iki cüt perpendikulyar tağ — nervyurlar təşkil edir. Onların kəsişməsindən mərkəzdə alınan kvadratdan stalaktitlərlə dairəyə keçən bacanın üstündə səkkizsütunlu yüngül rotunda qurulub. Salon örtüyünün kompozisiya özəyi bu bacanın iç hissəsinə qeyri-adi bədiiyyət verən mürəkkəb və incə stalaktit quruluşudur.

Onun əzəmətli həcm-məkan quruluşu, zəngin və incə bədii tərtibatı, eləcə də son dərəcə keyfiyyətli inşaatı kiçik bir knyazlığın deyil, qüdrətli Elxani dövlətinin iqtisadi gücündən soraq verir.

Elxanilər dövrü Azərbaycanın orta əsr memarlığının zirvəsi olduğu kimi, Gəncəsər monastırı da bu ölkənin türk-xristian memarlığının şah əsəridir. 1511-ci ildən Gəncəsər monastırı Alban katolikoslarının iqamətgahı olub. 1837-ci ildə ermənilər Rusiya İmperiyasının Müqəddəs Sinodunu satın alaraq, onun yardımı ilə Alban Patriarx taxtını ləğv etdirdi. Bununla da Gəncəsər monastırının tarixi missiyasına son qoyuldu.

a representative at the conference in Karakorum, the capital of Chinghiz Khan's Empire, by Hulagu Khan's permission.

Types of sculptures, Turkic mythological animal and bird figures used, as well as Eastern Turkic motives of the carvings prove the cloister construction finished after Hasan Jalal's death (1261). Researchers find this church a perfect example of churches with a semi-circular apse and cruciform dome across the Caucasus.

A large square hall without columns joins the church from the West. Two perpendicular intersecting ribs make up its covering. An eight-column light rotunda has been made from the squares formed, on a smoke-duct turning into a circle through stalactites. It is the sophisticated and subtle stalactite, making the internal of the smoke-duct unusually artistic that represents the originality of the hall covering. Its majestic volume-and-space composition, rich and subtle artistic composition, as well as the highest-quality construction demonstrate not a small duchy's, but a strong Elkhanid state's power.

As a top of Azerbaijan's medieval architecture during the Elkhanids' reign, the Ganjasar Monastery is another masterpiece of Azerbaijan's Turkic-Christian architecture. From 1511, the Ganjasar Monastery had been the headquarter of the Albanian Catholicoses. In 1837, Armenians bribed the Holy Synod of the Russian Empire and had the Albanian Patriarchy abolished with its support. The Ganjasar Monastery's historic mission was so finished.

Gəncəsər monastr kompleksinin yuxarıdan görünüşü. Vəngli kəndi. 1216–1238-ci illər.

Ganjasar Monastery Complex viewed from above. Vangli Village. 1216–1238

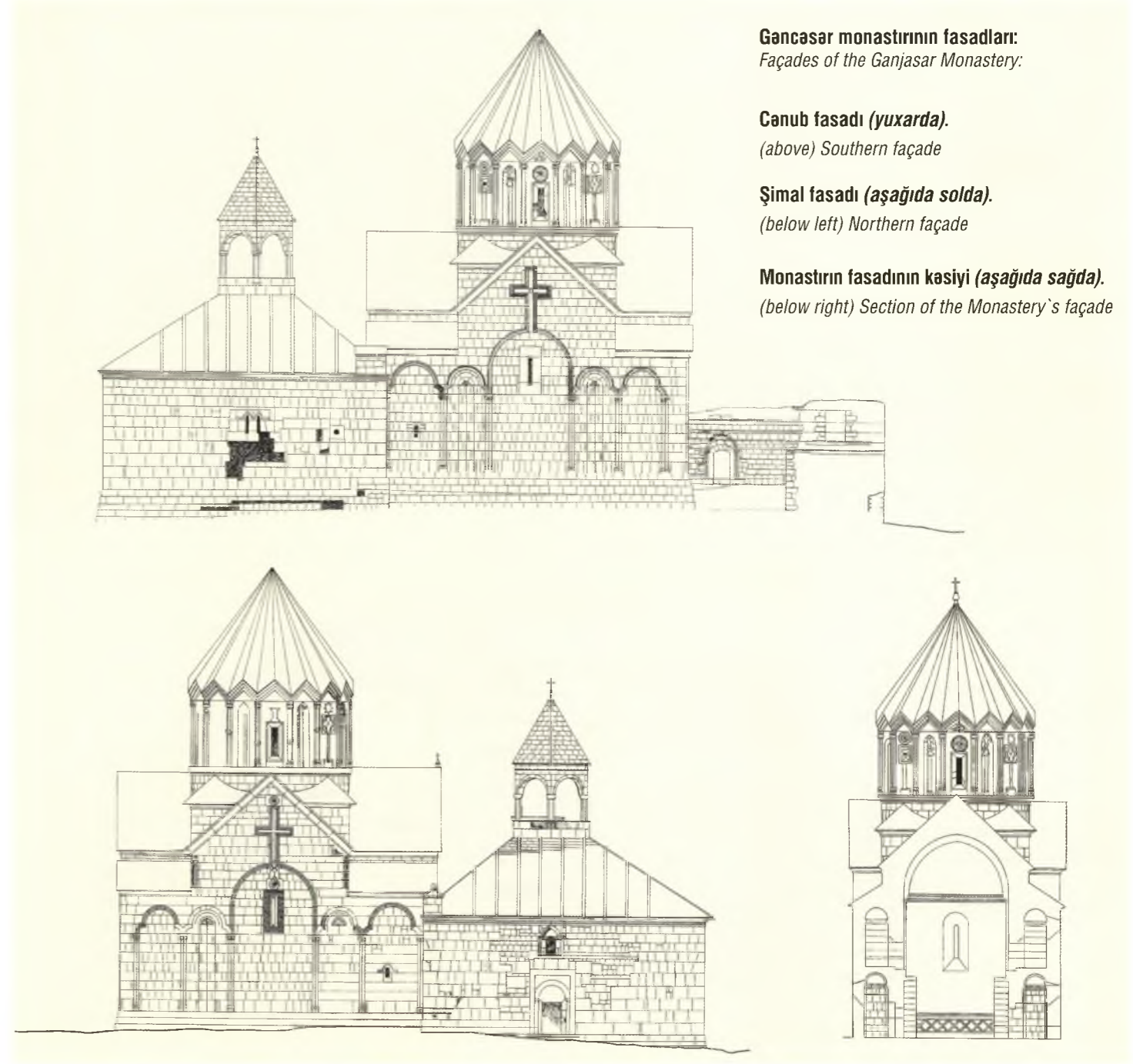

Gəncəsər monastırının fasadları:
Façades of the Ganjasar Monastery:

Cənub fasadı (yuxarda).
(above) Southern façade

Şimal fasadı (aşağıda solda).
(below left) Northern façade

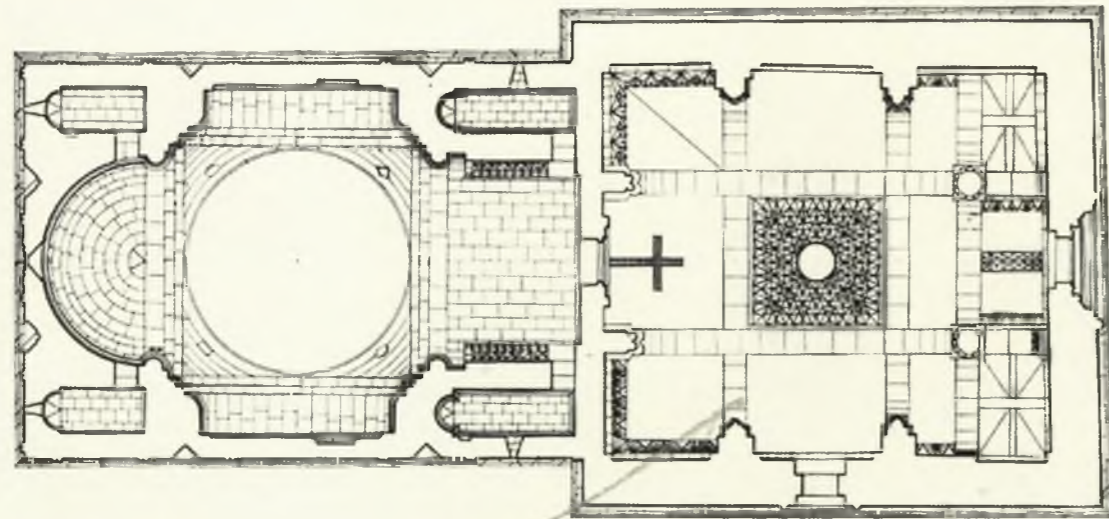
Monastırın fasadının kəsiyi (aşağıda sağda).
(below right) Section of the Monastery's façade

Yardımcı tikilinin aksonometrik kəsiyi.
Axonometric view of an auxiliary premises

Gəncəsər monastırının tavanının təşkili planı.
Plan of the ceiling structure in the Ganjasar Monastery

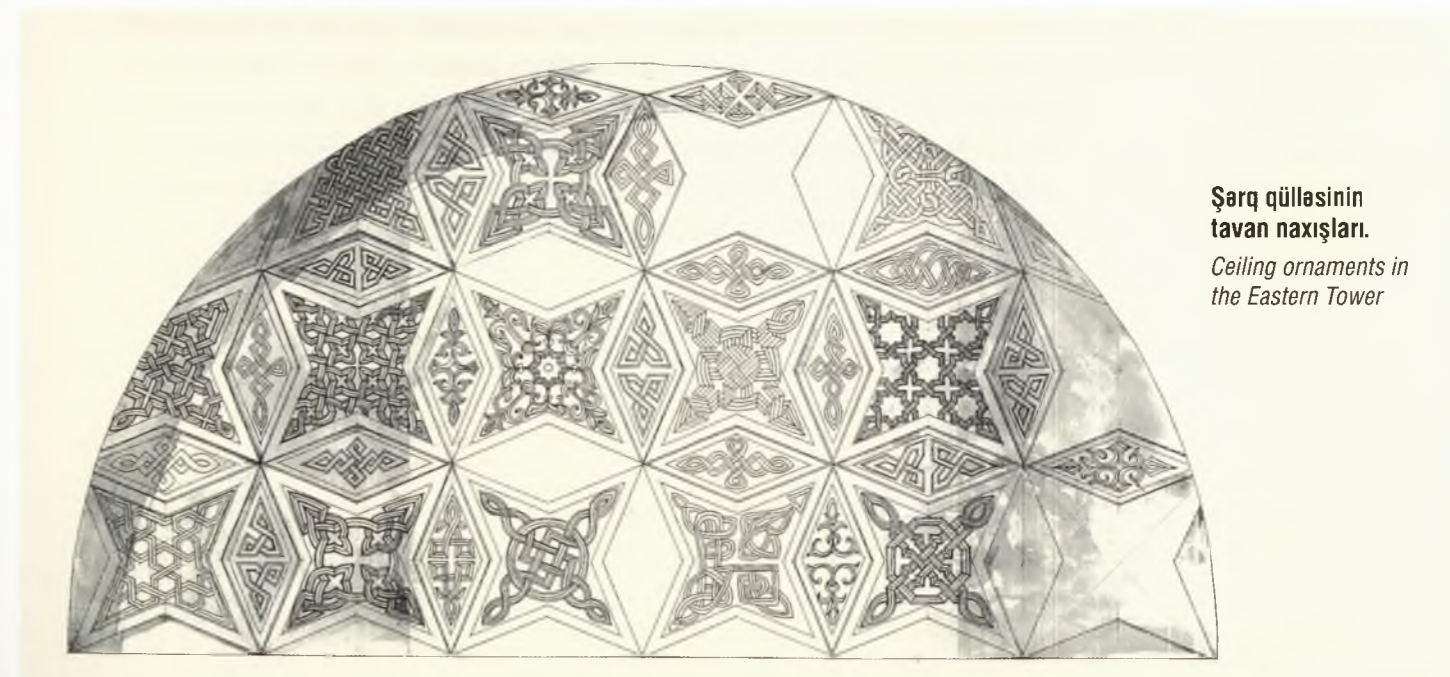
Gəncəsər monastırının fragmenti. Şərqi qülləsi.
Fragment of the Ganjasar Monastery. Eastern Tower

Gəncəsər monastırının daş bəzəkləri.
Stone carvings in the Ganjasar Monastery

Şərqi qülləsinin tavan naxışları.
Ceiling ornaments in the Eastern Tower

Xudavəng monastır kompleksi

Kəlbəcər rayonunun Vəng kəndi ərazisində, Tərtərçayın sol sahilində yerləşən Xudavəng, ya da Dədəvəng kompleksi Azərbaycanın xristian memarlığının ən iri və ən gözəl abidələrindən biridir. Əfsanəyə görə Qafqazda ilk xristian missioneri olmuş apostol Faddey-Dədə bu kompleksdə dəfn olunmuşdur. Ona görə Xudavəng kompleksinin təməlinin IV əsrdə qoyulduğu ehtimal olunur. Kompleksdə əsas inşaat işləri XIII əsrdə Alban knyazı Vaxtanqın* zamanında aparılmışdır. Monastır kompleksinin tərkibində indi iyirmidən çox tikili və tikili qalıqları vardır. Kompleksin baş kilsəsini 1214-cü ildə knyaz Vaxtanqın arvadı Arzu xatun tikdirmişdir. Uca günbəzi və əzəmətli həcmi ilə bütün kompleksin dominantı olan Arzu xatun məbədi Qafqaz Albaniyasının xristian memarlığının şah əsərlərindəndir. Hesab edilir ki, kilsənin interyerindəki freskaları Arzu xatun və onun qızları işləmişlər. Kilsənin qərb və şimal bəndləri daş üzərində incə oyma naxışlarla zəngin bəzədilib. Kompleksin əsas dini hissəsi plan və kompozisiyası ilə fərqlənən bir-birinə bitişik 7 həcmdən ibarətdir.

Kompleksin əsas bina qruplarından cənubda Böyük Həsən kilsəsi ucalır. Dini binalardan cənubda isə, yamacda mülki tikililər, eləcə də saray, yaşayış və təsərrüfat binaları yerləşir. Kompleksə daxil olan binalar çoxəsrlik inşaat mədəniyyətini, orta əsr Azərbaycan xristian memarlığının müxtəlif tiplərini dolğun nümayiş etdirir. Xudavəng monastır kompleksində çoxlu inşaat kitabələri və yazılar qalmışdır. Onlarda göstərilən bir sıra adlar: Arzu xatun, Tursun, Seyti, Asan, Avaq, Şəms, Altun, Ağbux, Qaragöz və bu abidəni ucaldanların etnik mənsubiyyətinin — türklüyünün dəqiq göstəricilərindən biri sayılmalıdır. Bu abidənin çoxsaylı oyma daş bəzəklərində Azərbaycanın müsəlman memarlığı ilə birbaşa bağlılıq da aydın hiss olunur.

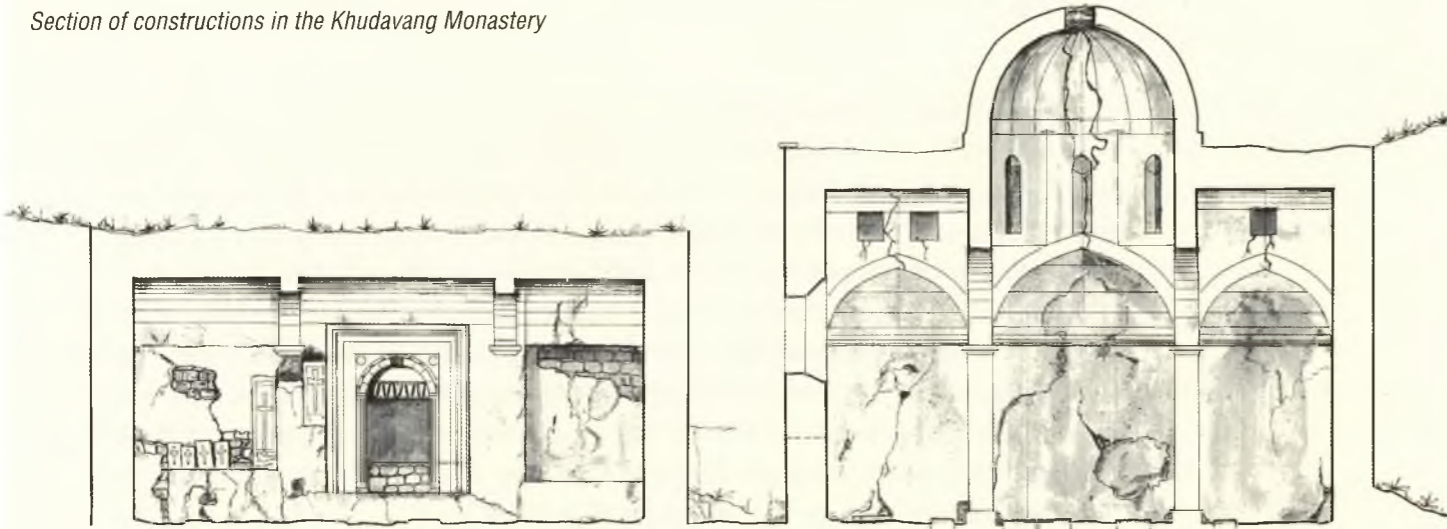
Khudavang Monastery Complex

Khudavang, or Dedevang, located in the Kalbajar Region's Vang Village, on the Terterchay River's left bank, is one of the largest and most beautiful examples of Azerbaijan's Christian architecture. By a legend, Apostle Thaddeus, the first Christian missionary in the Caucasus, was buried there. Therefore, the complex is supposed to have been founded in the 4th century. The complex was mainly constructed in the 13th century, during Albanian Duke Vahtang's* time. The complex currently includes more than twenty structures and remains. The main church was built in 1214 by Arzu Hatun, Vahtang's wife. Dominating throughout the complex, its dome high and space majestic, the church is of the Caucasian-Albanian Christian masterpieces of architecture. It is considered Arzu and her daughters made the interior murals. There are fine carvings on the western and northern sides of the church. The main religious part of the complex consists of seven spaces, different in terms of composition, but mutually supplementing.

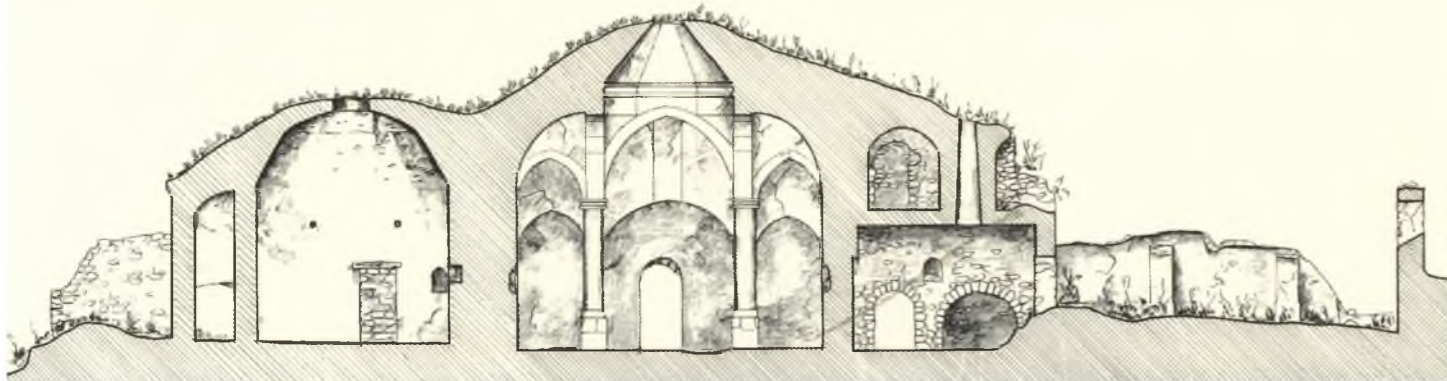
It is the Beyuk Hasan Church of the main structures that rises in the southern part. In the southern part, there are civil buildings such as a palace, and working and living premises on the slope. The complex buildings fully demonstrate the centuries-old construction culture and versatile types of Azerbaijan's Christian Architecture. Many construction inscriptions have survived in the Khudavang Complex. A number of names indicated therein such as Arzu, Tursun, Seyti, Asan, Avag, Shams, Altun, Aghbuh, Garagoz, etc., should be considered of exact proving the builders' Turkic identity.

Direct relations to Azerbaijan's Muslim architecture are clearly felt as well in numerous stone-carving decorations of the site.

Xudavəng monastırında olan tikililərin kəsiyi.
Section of constructions in the Khudavang Monastery

Xudavəng monastır kompleksinin yan kəsiyi.
Cross-section of the Khudavang Monastery Complex

Xudavəng monastır kompleksinin yuxarıdan görünüşü. Vəng kəndi. VI–XVIII əsrlər.
Khudavang Monastery Complex viewed from above. Vang Village. 6th–18th century

Xudavəng monastırındakı xaç daşlarından birinin memarlıq elementləri.

Architectural elements of one of the cross stones in the Khudavəng Monastery

Xaç daşının bir hissəsinin ön görünüşü.

Front view of the cross stone's detail

Xudavəng monastırı. Fraqment.

Fragment of the Khudavəng Monastery

**Köprü. Soyuqbulaq kəndi.
XII–XIII əsrlər.**

*Bridge. Soyugbulag Village.
12th–13th century*

Daş plastikası

Rayonun daş plastikası müxtəlif at və qoç fiqurlarından, qəbirüstü memorial xarakterli qabartmalardan və nəhayət, daşdan yonulmuş insan təsvirindən ibarətdir. Sonuncusu xüsusilə maraqlı olub, Azərbaycanda orta əsrlərdə müxtəlif dini ehkam və yasaqlara baxmayaraq özünəməxsus xalq heykəltəraşlığının inkişafını təsdiqləyən bir nümunədir. Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi, Kəlbəcərdə mövcud olan daş fiqurlar (qoç və at heykəlləri) memorial xarakterli qəbirüstü abidələr olmuşdur. Onların bəziləri üzərində ithaf məzmunlu yazılar və məişət xarakterli təsvirlər verilmişdir. Həmin fiqurların işlənmə tərzində dekorativ və lakonikdir.

Stone plastic art

Plastic art of the region consists of various horse and sheep figures, tomb memorial reliefs and, finally, stone carved human statues. Being of special interest, the last ones evidence the development of the original folk sculpture despite different religious dogma and prohibitions prevailed in Azerbaijan in the Middle Ages. As in other regions of Azerbaijan, stone figures (sheep and horse figures) revealed in Kalbajar are memorial tomb monuments. Some of them bear epitaphs and display scenes of everyday life. These figures were carved in decorative and laconic way.

At abidəsi. Bağlıpaya kəndi.
Horse figure. Bağlıpaya Village

Qoç abidəsi.
Ram figure

At abidəsi. Mozkənd kəndi.
Horse figure. Mozkend Village

Kəlbəcər Tarix Muzeyi. At və qoç abidələri. Orta əsrlər.
Kalbajar History Museum. Horse and ram figures. Middle Ages

Qoç abidələri. Bağlıpaya kəndi.
Ram figures. Baghlipaya Village

Kəlbəcər

Qarabağ — irsimizin əbədi yaddaşı

At abidəsi.
Horse figure

Kalbajar

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

Kişi başı. Erkən Orta əsrlər.
Stone man`s head. Early Middle Ages

Ağdam Cümə məscidinin yuxarıdan görünüşü.

1868-ci il. Memar Kərbalayi Səfi Xan.

Aghdam Juma Mosque viewed from above.
1868. Architect Kerbalayi Sefi Khan

AĞDAM

Aghdam Region

84 cultural monuments

Territory – 1150 km²

Partially occupied on July 23, 1993

Mədəniyyət abidələrinin sayı

84

Ərazisi

1150 km²

İşğal olunub

23.07.1993

Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazilərindən biri olaraq Ağdam rayonu 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 1150 km²-dir. Rayonun ərazisi Qarabağ dağ silsiləsinin şimal-şərq ətəklərində, Kür-Araz ovalığının qərbində yerləşir və relyefi əsasən düzənlik, qismən dağlıqdır. Rayonun dağlıq hissəsində maksimum hündürlük dəniz səviyyəsindən 1365 metr yüksəklikdədir. Ağdam rayonu ərazisindən Xaçın və Qarqara çayları axır. Ərazisində əhəngdaşı yataqlarının olması Ağdamda memarlığın inkişafına və yönünə həlledici təsir göstərmişdir. Rayonun mərkəzi Ağdam şəhəridir. İri yaşayış məntəqələri isə Mərzili, Seyidli, Qiyaslı, Xıdırlı və Zəngişalı kəndləridir. İşğal ərafəsində rayon əhalisinin sayı 132 170 nəfər (1989 il) olub.

Ağdam rayonu ərazisində ən qədim dövrlərdən son orta əsrlərəcən çoxsaylı arxeoloji və memarlıq abidələri qalmışdır. Erməni işğalından sonra bu abidələrin çoxunun taleyi təhlükə altındadır. Onlardan bir neçəsi haqqında qısa məlumat veririk.

The Aghdam Region of the Republic of Azerbaijan was established in 1930. The area is 1 150 km². The region is located on the north-eastern spurs of the Garabakh Mountain Range, in the western part of the Kura-Araks Lowland; its relief is mostly plain and partly highland. The highest top, in the highland, is 1 365 meters over the sea. The Khachin and Gargara Rivers start in the region. The area's lime fields crucially influenced the development and style of architecture therein. Aghdam City is the region's capital. Large inhabited localities are Merzili, Seyidli, Giyasli, Khidirli and Zenghishali Villages. In 1989, on the eve of the occupation, the population was 132 170 people. Numerous archeological and architectural sites dated from the oldest times to the Late Middle Ages have survived in the region. Most of them have been in danger since the Armenian occupation. Below are short pieces of information about some of them.

Şahbulaq qəsri

Qarabağ tarixçilərinin məlumatına görə Qarabağ xanlığının banisi Pənahəli xan Ağdam şəhərinin 10 kilometrliyində “Şah bulağı” adı ilə məşhur olan bulağın yanında bir qəsir kompleksini saldırmış, “Daş və əhəngdən məscidlər, evlər, bazar və hamamlar” tikdirmişdir. İnşaatı 1751–1752-ci ildə tamamlanmış bu kompleksdən indiyə bulaq yanındakı təpə üzərində ucalan qala və məscid binası qalmışdır. Qəsir öz adını gursulu bulağın adından almışdır.

Elmi ədəbiyyatda Şahbulaq qəsri adı ilə tanınan abidə əslində iri qəsir kompleksinin içqalası olmuşdur. Onun yanında, heç şübhəsiz, xanın iqamətgahı — imarəti olmuşdur. Yığcam quruluşlu bu qala planda düzbucaqlı biçimdedir və onun bayır divarları dairəvi və yarımsilindrik bürclərlə möhkəmləndirilmişdir. Qala divarları və qüllələr yuxarıya doğru bir qədər incələşib müdafiə tikililəri üçün səciyyəvi olan mazğal sırası və dişlərlə tamamlanırdı. Divarlar 7 metr, bürclər 8,5 metr hündürlükdədir. Qalanın giriş qapısı şərq divarının ortasında olub xaricdən ona bitişik ikimərtəbəli qüllələri həcmlərlə qorunurdu. Bu qüllənin üst qatı, yəqin ki, xan otağı olmuşdur. Həmin otağa qəsir həyətidən daş pilləkən qalxır.

Qalanın içərisində divarlar boyunca tikilmiş birmərtəbəli otaqların damı xarici basqınlardan müdafiə üçün əlverişli səki rolunu oynayırdı. Otaqların örtük konstruksiyası daş tağbəndlərdir. Bütünlüklə yarıyonulmuş daşdan tikilmiş Şahbulaq qəsri Azərbaycanın xanlıqlar dövrü hərbi memarlığının sadə nümunələrindən biridir.

Şahbulaq qəsirinin şimal-qərbində, bulağın yanında olan məscid kiçik daş bina olub ibadət salonu və eyvandan ibarətdir. İbadət salonu planda kvadrat biçimli (5,1 × 5,1 m) olub günbəzlə örtülüdür. Məscidin giriş qapısı şərqə yönələn baş fasadın dördbucaqlı eyvanına (5,1 × 2,5 m) açılır. Eyvanın tağları, baza və kapitelləri dördbucaq formada olan səkkizguşəli sütunlara söykənir. Məscidin kiçik tutumu hündür səki üzərində qaldırılmışdır. Araşdırıcıların fikrincə Şahbulaq tikililəri Qarabağ xanlığının, özəlliklə onun paytaxtı olmuş Şuşa şəhərinin memarlığına öz təsirini göstərmişdir.

Shahbulag Castle

By information from Garabakh historians, a castle complex was started by Panahali Khan, the founder of the Garabakh Khanate, 10 kilometers away from Aghdam City, near a spring known as “Shahbulaghi” (“Shah’s Spring”); “Stone and lime mosques, houses, baths and a market” were built. The complex finished in 1751–1752, only its castle on the hill and the mosque have survived. The castle was named after the spring.

The site, known as Shahbulag in the researches, was initially the internal castle of a large palace complex. The Khan’s palace headquarter was undoubtedly in the nearby. The joint-constitution Castle is rectangular, and its external walls are reinforced with circular and semi-cylinder towers. The Castle walls and towers finished with, typically for defense structures, embrasures and merlons getting as high as narrower. The walls are 7-meter high, and the height of the towers is 8.5 meters. Located in the middle of the eastern wall, the entry was protected with two-floor tower-like premises. The top room of the tower is likely to have been the Khan’s. A stone staircase rises from the castle yard to the room.

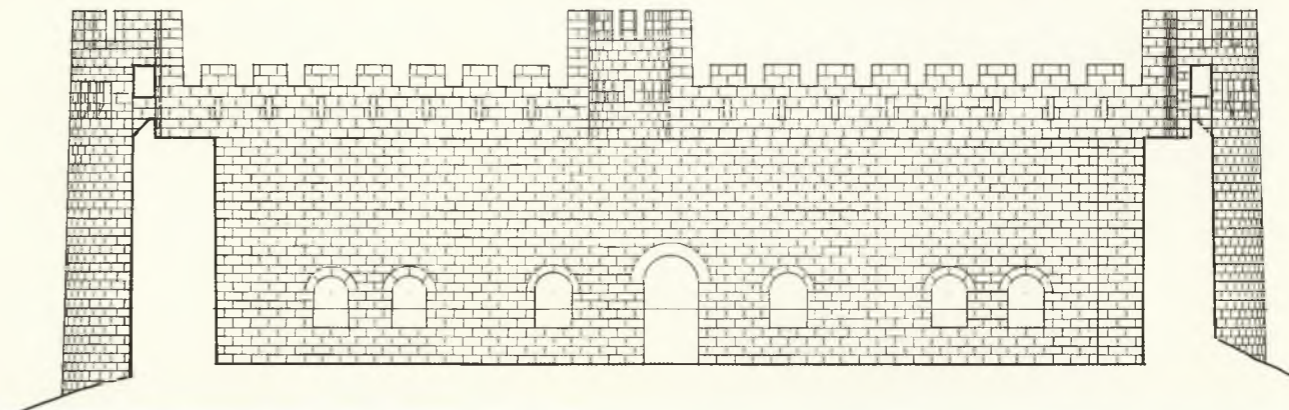
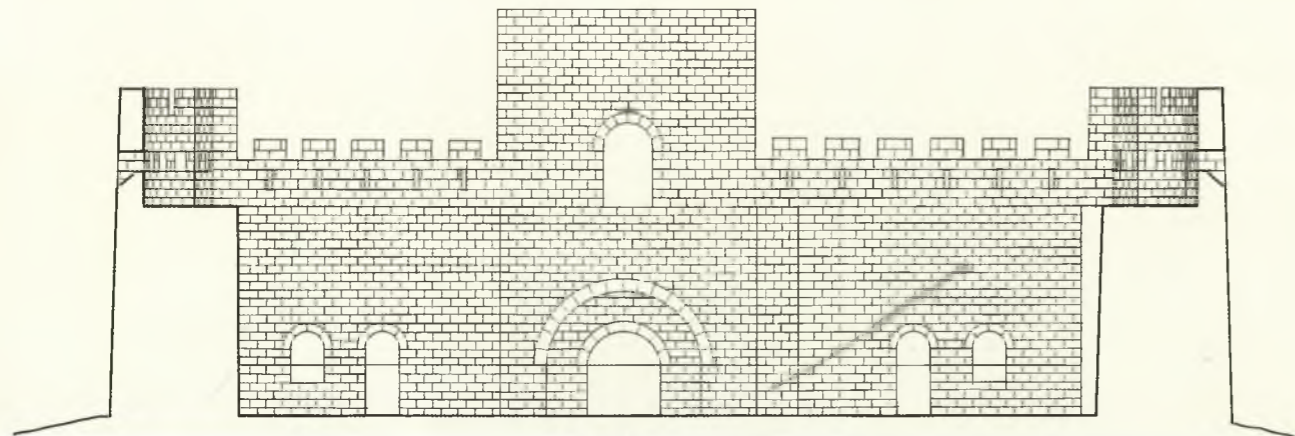
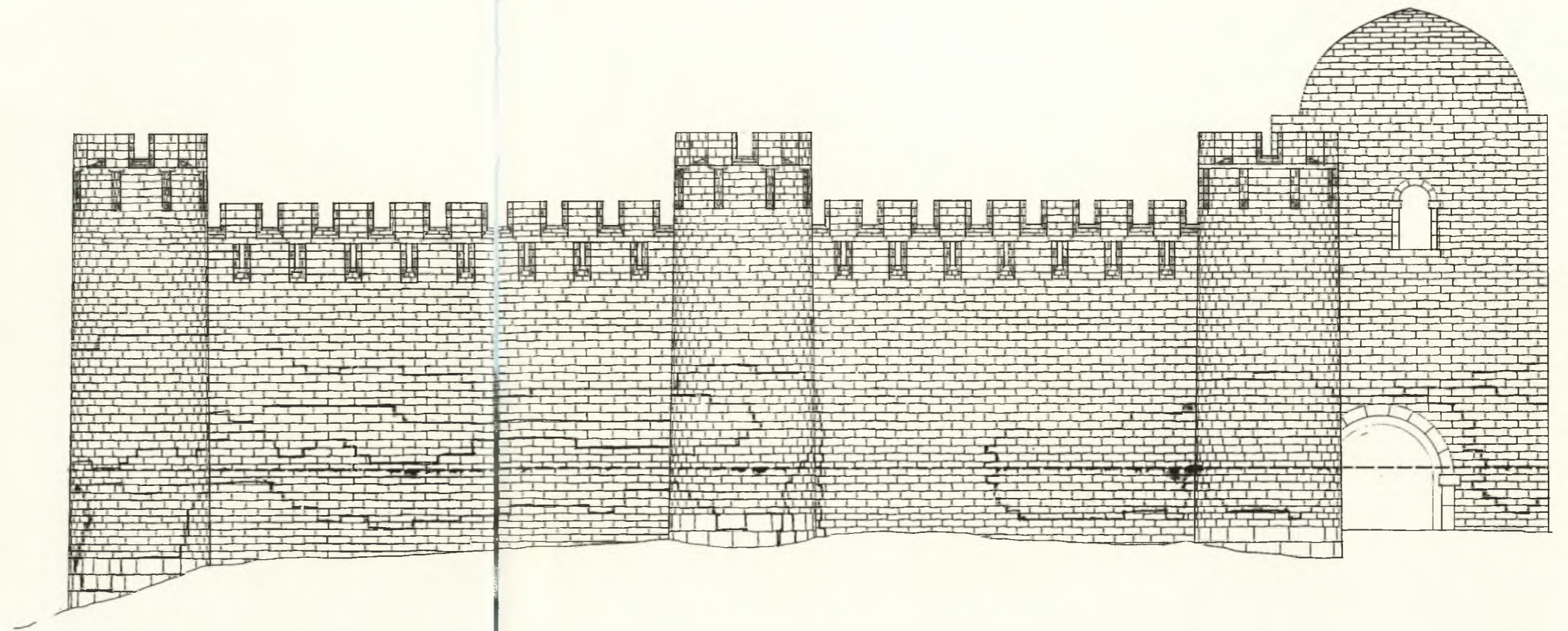
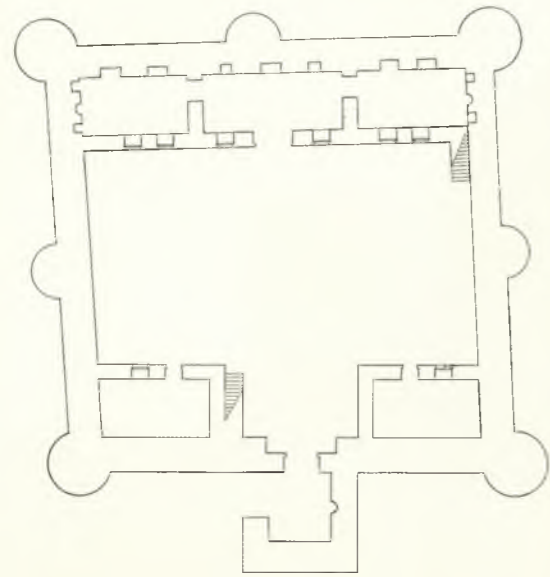
The roofs of the one-floor line of rooms built along the walls inside the castle well played the defense role as a border. The rooms are covered with stone beams. Built from half-hewn whole stones, the Shahbulag Castle is one of the simplistic examples of Azerbaijan Khanates’ military architecture. Located in the castle’s North-West near a spring, the mosque consists of a small stone prayer hall and veranda. The prayer hall is covered with a square dome (5.1 × 5.1 m). The mosque entry opens into a quadrangular veranda of the East-oriented façade (5.1 × 2.5 m). The veranda beams, base and capitals lean on quadrangular 8-edge pillars. The small volume of the mosque is put on a high border. As researchers think, Shahbulag buildings influenced the Garabakh Khanate’s and especially the capital Shusha City’s architecture.

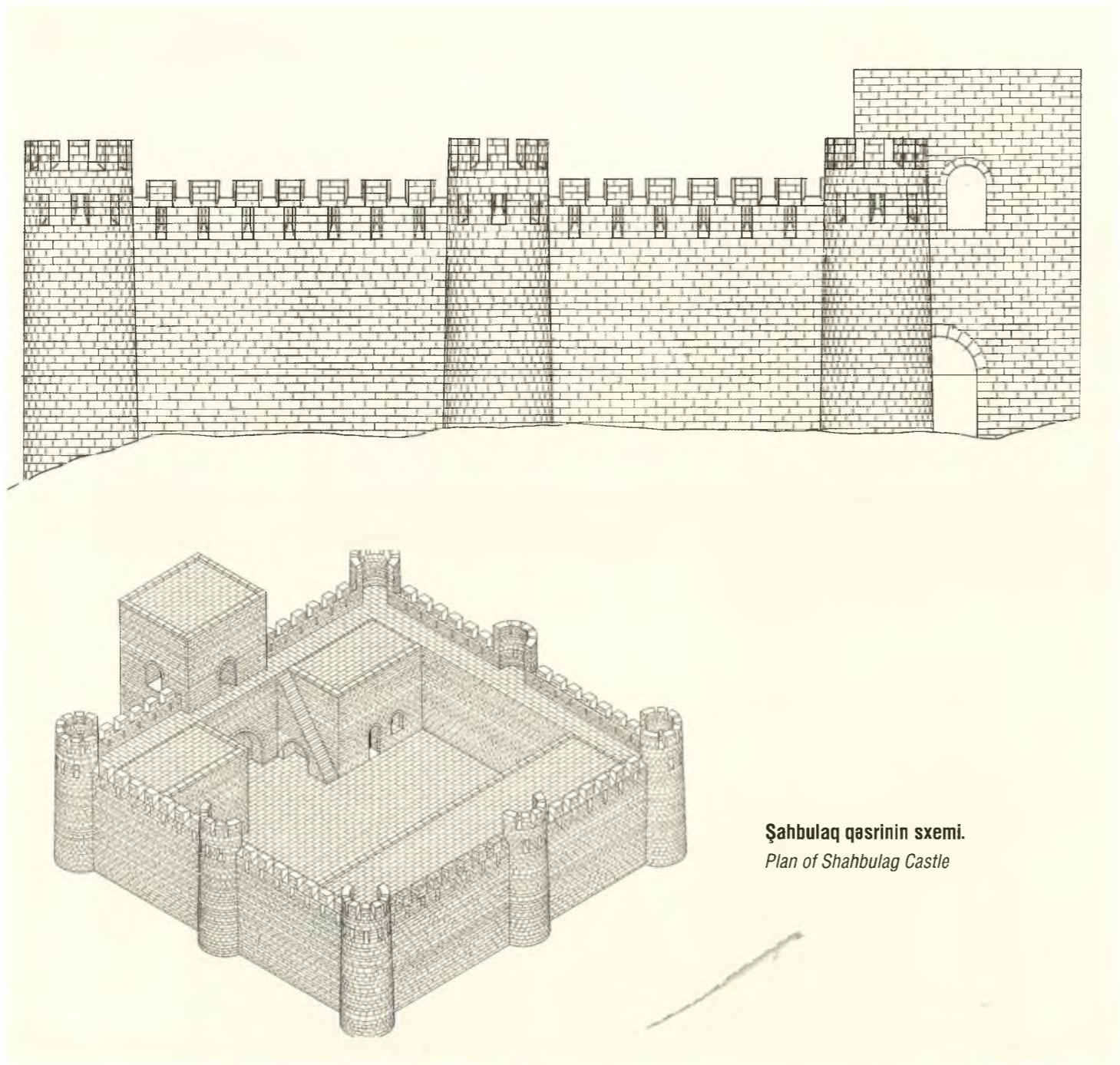

**Panahali xanın* Şahbulaq qəsri.
Şahbulaq kəndi. XVIII əsr.**

Panahali Khan`s Shahbulag Castle.
Shahbulag Village. 18th century*

Şahbulaq qəsrinin sxemi.
Plan of Shahbulaq Castle

Şahbulaq qəsrinin sxemi.
Plan of Şahbulag Castle

Şahbulaq qəsri. Yuxarıdan görünüş. Şahbulaq kəndi.
Şahbulag Castle. View from above. Şahbulag Village

Qutlu Xacə Musa oğlu türbəsi

Ağdam rayonunun Xaçın Türbətlı kəndində Elxanilər dövrünün xatirə memarlığının dəyərli bir abidəsi qalmışdır. Xalq arasında “Sarı Musa türbəsi” adlanan bu abidənin interyerində, giriş qapısının üstündəki inşaat kitabəsində bildirilir: “Ulu Allahın rəhminə möhtac, mərhum Qutlu Xacə Musa oğlunun bu imarəti ustad Şahbənzerin əməlidir”. Bu daş kitabəyə görə türbənin inşaatı 15 iyul 1314-cü ildə tamamlanmışdır. Görünür, Azərbaycanın o çağdakı Xaçın vilayətinin nüfuzlu şəxsi olmuş Qutlu Xacə Musa oğlunun məzarı üstündə ucaldılmış türbə ziyarət kimi məşhurlaşaraq kəndin adını da “Xaçın + türbə(t) + li” müəyyənləşdirmişdir.

Qülləvari türbə tipinin özünəməxsus örnəklərindən olan Qutlu Xacə Musa oğlu türbəsinin bayır həcmi üçtipli alçaq kürsülük, onikiüzlü prizmatik korpus və çadırabənzər piramidalı günbəz örtüyündən ibarətdir. Korpus və kürsülük yaxşı yonulmuş sarımtıl əhəng daşı ilə üzlənmişdir. Korpusun 9 üzündə yarımözlü planı olan tağlar, şimal, şərq və qərb üzlərində isə qapı və pəncərə gözləri qurulmuşdur. İri ölçüsünə və bədii-plastik həllinə görə şimal gözü türbənin baş giriş qapısıdır.

Türbənin korpusundakı bütün taxçaların, qapı və pəncərələrin üst sivri hissələri incə stalaktit kompozisiyaları ilə işlənmişdir. Korpusun tinlərində daş memarlığı üçün bir qədər miqyassız görünən incə pilyastrlar verilmişdir. Fasad səthləri daş üzərində oyma naxış, xonça və stalaktitlərdən başqa dekorativ-simvolik mənaları olan müxtəlif heyvan (öküz, aslan, maral, dovşan və s.) təsvirləri ilə bəzədilmişdir. Təbii daş fonda daha canlı görünməsi üçün bu təsvirlər tünd qırmızı boya ilə örtülmüşdür. Qutlu Xacə Musa oğlu türbəsi Azərbaycanın qülləvari türbələri üçün səciyyəvi olan dinamik həcm kompozisiyasına malikdir. Ancaq bu abidənin istər inşaat texnikasında, istərsə də detallarının bədii-plastik həllində Aran memarlığının, özəlliklə də Qarabağ memarlığının fərqli xüsusiyyətləri əks olunmuşdur.

Qutlu Xacə Musa oğlu türbəsinin alt sərdabə və üst kameradan ibarət ikiqatlı quruluşu var. Hər iki yerləşgə planda xaçvari formadadır. Ciddi və sadə görünüşlü sərdabədən fərqli olaraq türbənin üst kəmərasının interyeri son dərəcə tənənəli tərtib edilmişdir. İç örtüyün kvadrat formalı mərkəzi hissəsi və ona şimal və cənubdan birləşən tağbəndlər mürəkkəb quruluşlu incə stalaktitlərlə işlənmişdir. Giriş qapısı ilə üz-üzə olan cənub divar zəngin bəzədilmiş mehrab şəklində həll edilmişdir. Fasad elementlərində olduğu kimi mehrab kompozisiyasının da bir sıra bəzək elementləri tünd qırmızı rəngdə boyanmışdır. Türbə interyerinin bədii və konstruktiv həllinin yüksək olması sifarişçinin nüfuzu və imkanları ilə yanaşı memar ustad Şahbənzerin böyük sənətkarlıq bacarığı və təcrübəsinin göstəricisidir. Qutlu Xacə türbəsi bitkin üslüblü memarlıq əsəri olub dövrün ideya-bədii təmayüllərini layiqincə əks etdirir.

Tomb of Gutlu Khaja Musa Oglu

A valuable example of the Elkhanids' memorial architecture has survived in the district's Khachin Turbatli Village. A construction inscription above the front door of this site, popularly called “Sari Musa' Tomb”, says “Master Shahbenzeri has built this tomb for the deceased Gutlu Khaja Musa Oglu, who needs Allah's mercy”. By this inscription, the tomb was finished on July 15th, 1314. It seems the tomb of the person, who was an influential figure of Azerbaijan's historical Khachin District, has determined the village's name (“Khachin + Turbet (“tomb”) + li (a postfix)).

A valuable example of tower-shaped tombs, the building's exterior contains of three-type low benches, a 12-side prismatic body and tent-like pyramidal dome. The body and benches are covered with good-hewn yellowish lime. The nine sides of the body have beams, while the northern, eastern and western sides have door and window frames arranged. Because of a large size and artistic concept, the northern frame is the main entry.

The top pointed segments of all niches, doors and windows in the tomb body have been processed through subtle stalactite compositions. Fine pilasters, to an extent seeming too small for stone architecture, were constructed in the body corner. Besides stalactites, facade surfaces are decorated with stone carvings and different symbolic animals (bulls, lions, deer, rabbits, etc.)

For live appearance on the natural stone, these pictures were dark-red-painted. The tomb has dynamic volume composition, which is typical for Azerbaijan tower-shaped tombs. However, the original features of Aran, including Garabakh, architecture found themselves in both the construction technique and artistic decisions of this site.

The tomb has a double constitution of the under vault and overground chamber. The both of them are cruciform. Unlike the severe and simple-looking vault, the interior of the top chamber is extremely luxurious. The square central part of the interior covering and beam sections joining it from the North and South have complicated and subtle stalactites. The south wall, facing the front door, is like a richly decorated mehrab. Lie in the façade, some elements of the mehrab decoration are dark-red-painted.

The high level of the artistic and constructive solutions of the tomb interior demonstrate the customer's power and resources and the architect Ustad (“Master”) Shahbenzeri's great professional skills and experience. A perfect piece of architecture, the tomb of Gutlu Haja with dignity demonstrates the time's philosophic and artistic tendencies.

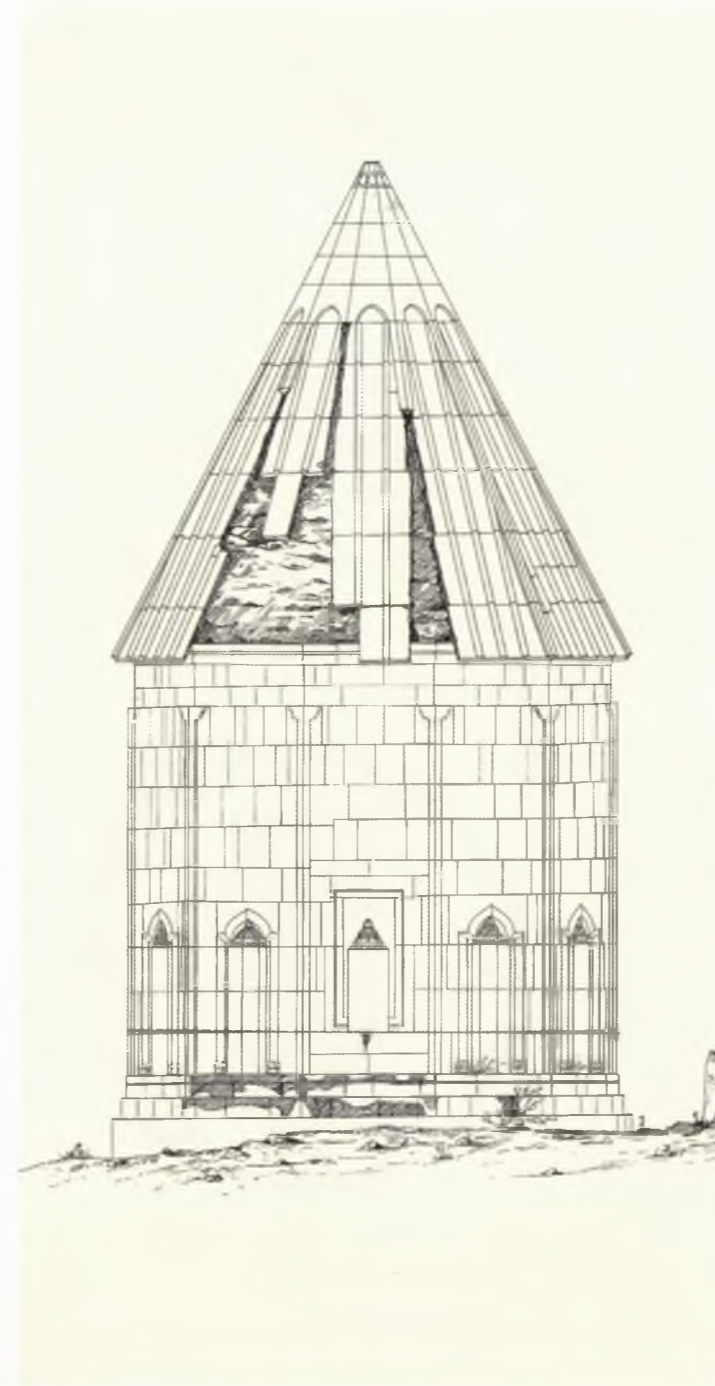
Qutlu Musa türbəsi.
Xaçın Türbətlı kəndi. 1314-ci il.
Gutlu Musa Tomb.
Khachin Turbatli Village. 1314

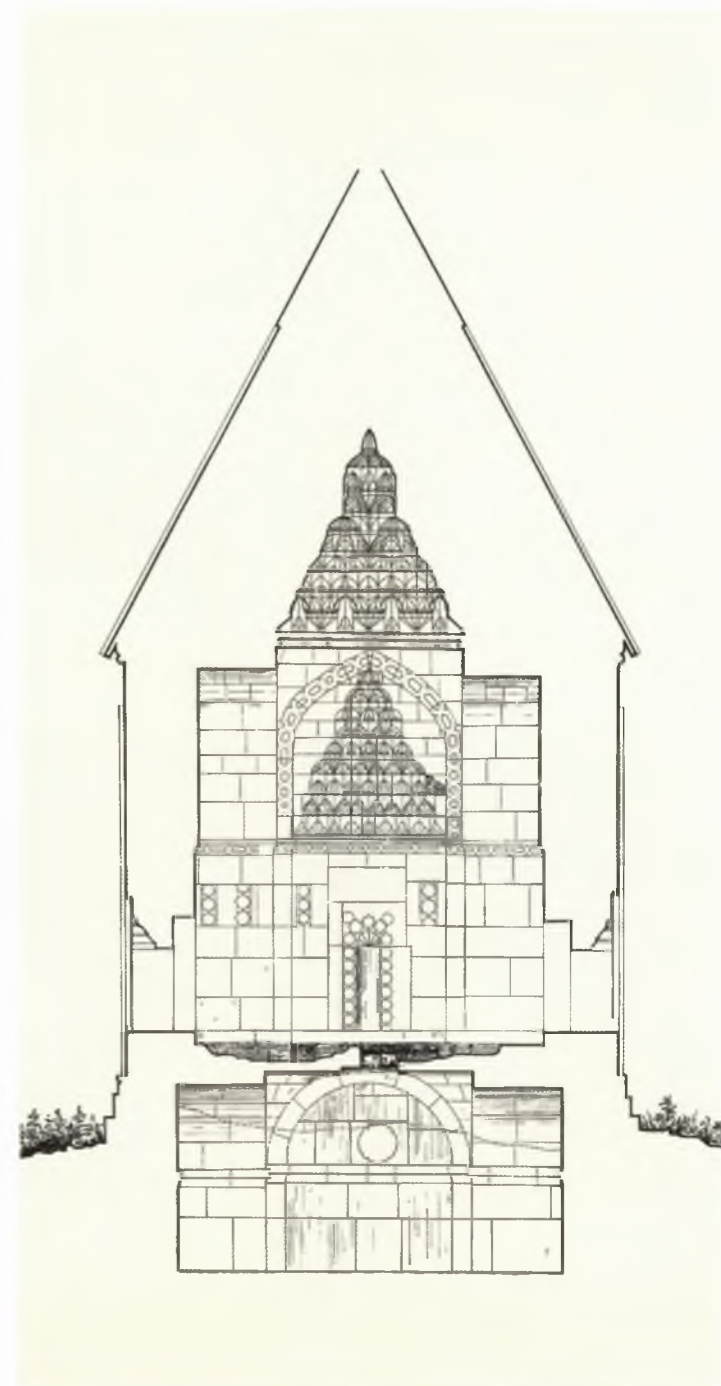
Aghdam

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

Baş fasad.
Front façade

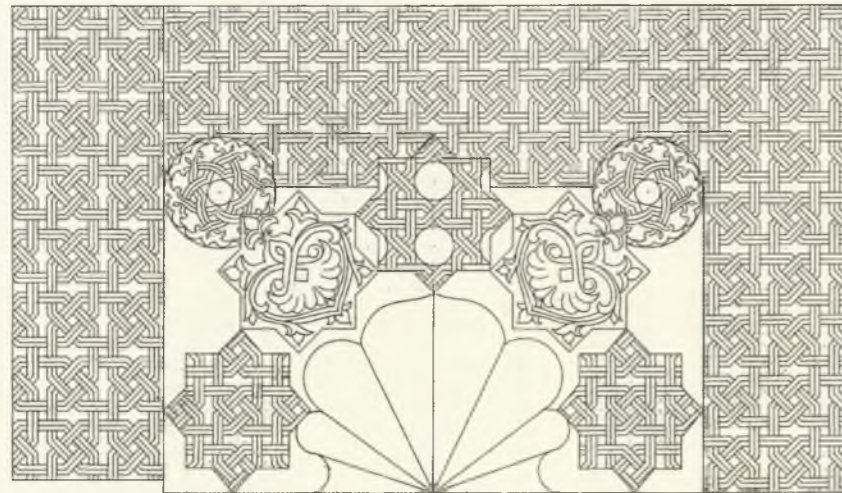

Qutlu Musa türbəsinin yan kəsiyi.
Cross-section of the Gutlu Musa Tomb

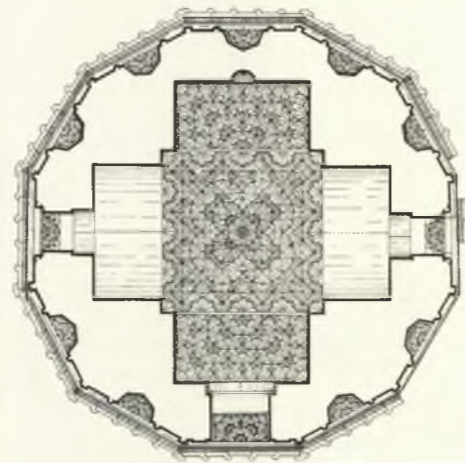

Qutlu Musa türbəsidəki epigrafi yazı.
Epigraphic inscription in the Gutlu Musa Tomb

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ
 رَحْمَةُ اللَّهِ الْعَالِيَةِ فِي تَارِيخِ بَيْتِ الْأَخْيَارِ
 جَلِيلِ سَادَةِ شَاهِكُنْ

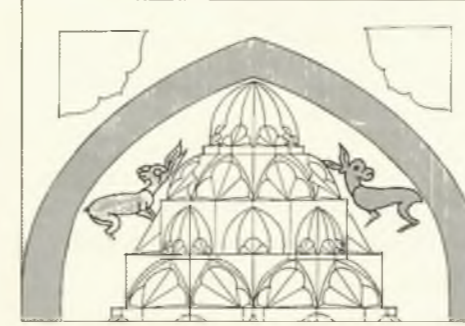

Mehrabın detalları.
Details of mehrab (niche)

Türbənin planı.
Plan of the tomb

Qutlu Musa türbəsidəki süjetli təsvirlər.
Scenic depictions in the Gutlu Musa Tomb

Pənahəli xan imarəti

Pənahəli xan imarəti adı ilə tanınan abidə Ağdam şəhəri yaxınlığında olub dağınıq şəkildə dövrü-müzə gəlib çatmış iki binadan ibarətdir. Çox güman ki, ilkin çağında bu kompleksə daha çox bina daxil imiş. Bu kompleks Pənahəli xanın 1738-ci ildə Xorasandan — Nadir şahın xidmətindən uzaqlaşdıqca Qarabağda xanlıq quruculuğuna başladığı ilk illərdə inşa edilmişdir. İmarətin bir-birinə perpendikulyar şəkildə qoyulmuş binaları dəbdəbəli xan iqamətgahı olmayıb, XVIII əsrin Qarabağ bölgəsi zənginlərinin yaşayış evləri kimidir. Bu evlər baş fasadları ilə həyəətə açılmışdır.

İmarətin nisbətən böyük ölçülü əsas binası planda bir qədər mürəkkəb konfigurasiyalı olub müxtəlif ölçülü otaqlardan ibarətdir. Bu birmərtəbəli evdə eyvanlı salon mərkəzi mövqə tutur. İç divarlarında çoxlu dərin tağçaları olan mərkəzi salonun 50 kvadrat metrə yaxın sahəsi səkkiztinli günbəzlə örtülüdür. Özümlü tromplar üzərində qurulan günbəzin təpəsində fəner şəklində işlənmiş işıq və hava bacası qoyulmuşdur. Salonun qapısı üç tağlı dərin eyvana açılır. Sivri eyvan tağları bütöv daşdan yonulmuş sütunlar üzərində qurulmuşdur. Eyvanlı salona yanlardan sərbəst girişləri olan iki otaqdan ibarət həcmilər birləşmişdir. Otaqlar tağbəndlə örtülüdür.

XVIII əsrin maraqlı yaşayış evi olan bu binanın uzunluğu 16 metri keçən baş fasadı Azərbaycan yaşayış evləri ənənəsinə uyğun cənuba yönəlmişdir.

İmarətin ikinci binası planda uzunsov düzbucaq formada olub iki otaqdan ibarətdir. Giriş qapısı və pəncərələri həyəətə — şərqə yönəlmiş bu otaqlar da daş memarlığına xas olan tağbəndlərlə örtülüdür.

Palace of Panahali Khan

The palace known under this name used to be near Aghdam City and has only survived as ruins; it consists of two structures. It is very likely more buildings initially entered the compound. It was built in the early years after Panahali Khan left the service for Nadir Shah in Horasan in 1738 and started creating the Garabakh Khanate. The perpendicular buildings of the palace were not like a Khan's luxurious headquarter, but resembles houses of the 18th century's Garabakh rich. Their façades used to face the yards.

Relatively large, the main building of the palace had a rather complicated configuration and consisted of different-size rooms. The veranda hall occupies the central position in this one-floor building. The nearly 50-square-meter hall with plenty of deep alcoves in its walls is covered with an octagonal dome. Lantern-like light-and-ventilation holes are installed in the dome top. The hall door leads to the three-beam deep veranda. The pointed beams of the veranda are put on solid-stone pillars. Two-room open-entry premises join the veranda hall. The rooms are covered with beams.

Longer than 16 meters, the front façade of this interesting house of the 18th century faced the South by the traditions of Azerbaijan's house architecture.

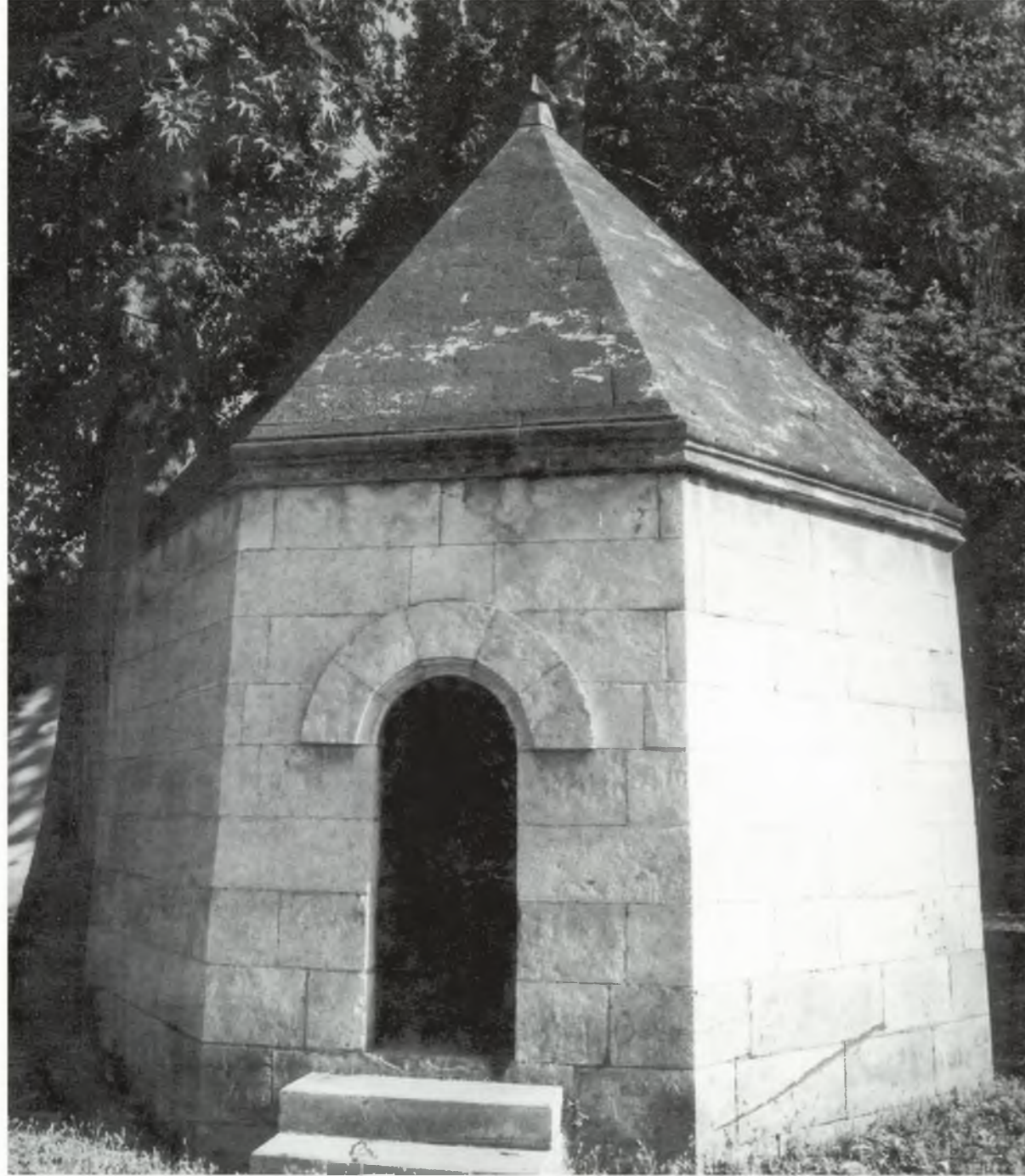
The second building of the palace is rectangular and consists of 2 rooms. The front door and windows facing the yard (the eastern direction), those rooms are covered with beams, which is typical for stone construction.

**"İmarət" qəbristanlığın girişinin ümumi görünüşü.
XVIII əsr.**
*General view of the entrance to the "Imaret" Cemetery.
18th century*

**"İmarət" qəbristanlığın giriş hissəsinin
daxildən görünüşü. XVIII əsr.**
*"Imaret" Cemetery viewed from
the entrance. 18th century*

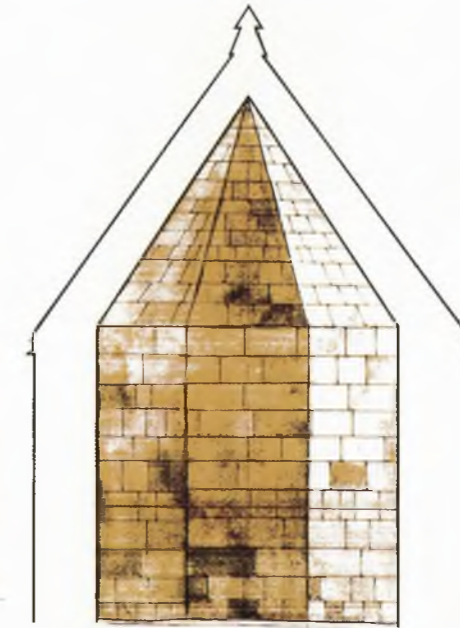
Pənəhəli xanın türbəsi. "İmarət" qəbristanlığı. XVIII əsr.
Panahali Khan's Tomb. "Imaret" Cemetery. 18th century

"İmarət" qəbristanlığı kompleksinin baş planı.
General plan of "Imaret" Cemetery Complex

Türbənin baş fasadı.
Front façade of the tomb

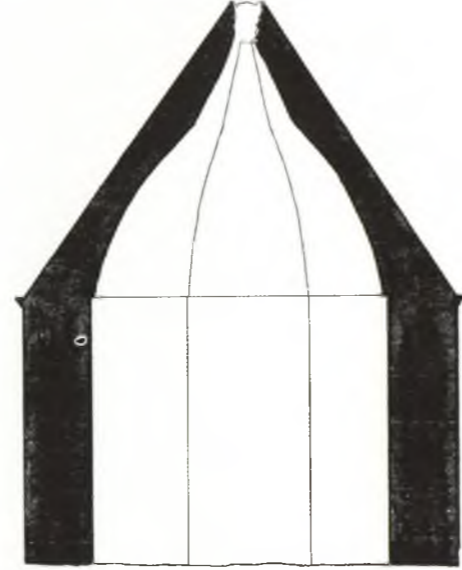

Türbənin yan kəsiyi.
Cross-section of the tomb

Pənəh xanın türbəsinin planı.
Plan of Panakh Khan's Tomb

Türbənin baş fasadı.
Front façade of the tomb

Türbənin yan kəsiyi.
Cross-section of the tomb

Türbənin planı.
Plan of the tomb

Ibrahim Xəlil xanın türbəsi.
"İmarət" qəbristanlığı. XIX əsr.
Ibrahim Khalil Khan's Tomb.
"Imaret" Cemetery. 19th century

Pənahəli xan (XVIII əsr) və İbrahim Xəlil xanın (XIX əsr) türbələri. "İmarət" qəbristanlığı.
Panahali Khan's (18th century) and Ibrahim Khalil Khan's Tombs (19th century). "Imaret" Cemetery

Xurşudbanu Natəvanın abidəsi.
"İmarət" qəbristanlığı. XX əsr.
Heykəltaraş H. Abdullayeva.
Khurshudbanu Natavan's monument.
"Imaret" Cemetery, 20th century.
Sculptor H. Abdullayeva

Ağdam cümə məscidi

Bölgədə mühüm ticarət mərkəzinə çevrildiyi zaman Ağdam şəhərində Qarabağın XIX əsr dini memarlığının monumental örnəklərindən biri inşa edilmişdir. Ağdamın cümə məscidi olan bu abidəni 1868–1870-ci illərdə bu dövr Qarabağ memarlığının aparıcı sənətkarı memar Kərbəlayi Səfi Xan Qarabaği ucaltmışdır.

Ağdam cümə məscidinin ibadət salonunun planının əsasını ortasında dörd sütun olan ənənəvi kvadrat forma təşkil edir. Kvadratın şərq və qərb tərəflərinin hər birində qurulmuş üç dərin taxça sırası salonun sahəsini genişləndirib ona düzbucaqlı forma vermişdir. İbadət salonunun cənub divarının ortasında uca mehrab tağçası quraşdırılıb. Yan tağçaların üstü interyerə yönələn eyvan şəklində olub qadınların ibadəti üçün nəzərdə tutulmuşdur. İbadət salonu yan eyvanların ortalarında və mehrab tağçasının yanlarında olan pəncərələrdən işıqlanır. İbadət salonunun interyer tərtibatı çox ciddi olub kamil tektonik quruluşun bədii effekti ilə diqqəti cəlb edir. Sadə bəzəkli mehrab tağçasının üzərindəki kitabədə dekor ustasının adı (mərhum Kərbəlayi Nəqqaş Təbrizinin oğlu ustad Məhəmməd Nəqqaş Təbrizi) və təmir tarixi (hicri 1331, miladi 1913-cü il) yazılmışdır.

Məscidin şimal tərəfindəki giriş qapısı dərin eyvan-bastağ içərisində verilmiş, açıq eyvanın yanlarında isə iki mərtəbəli otaqlar yerləşdirilmişdir. Şimal fasadın küncələrində qurulan minarələr məscidin simmetrik plan quruluşunu tamamlamaqla ona bütövlükdə kvadrat forma vermişdir. Məscidin klassik sadəliyi, həndəsi forma təmizliyi ilə seçilən və funksional tələblərə mükəmməl cavab verən planı var.

İç yerləşmələri günbəz, tağ və tağbəndlərlə örtülən məscidin daşdan tikilmiş kubik tutumu Qarabağ zonası üçün ənənəvi olan dördənəqli bütöv çardaqla örtülmüşdür. Çardağın şimal fasada çıxan uclarından kərpic minarələr yüksəlir. Minarələrin incə silindrik tutumları üfqi kəmərlərlə hissələrə bölünmüş və hər hissənin səthi kərpic hörgüsündən yaranmış sadə naxışlarla üzənlənmişdir. Belə bir bədii dekorativ üsulla minarələrin məscid kompozisiyasında oynadığı dominant rol daha da gücləndirilmişdir. Bütövlükdə plan quruluşu kimi, Cümə məscidinin həcm kompozisiyası da sadə və ciddidir. Memar Kərbəlayi Səfi Xan Qarabaği* orta əsr Azərbaycan memarlığında geniş yayılmış qoşa minarəli Cümə məscidləri ənənəsini davam etdirərək Ağdam məscidində öz dövrünün tələblərinə və Qarabağın memarlıq — inşaat təcrübəsinə uyğun özünəməxsus məscid obrazı yaratmışdır.

Aghdam Juma Mosque

When Aghdam City became an important regional trade center, one of examples of the 19th century's Garabakh religious architecture was built there.

This site, the Aghdam Juma Mosque, was built by the time's leading Garabakh architect, Kerbalayi Sefi Khan Garabakhi, in 1868–1870.

A traditional four-column-square makes up the prayer hall of the mosque. Three deep niches built both on the eastern and western sides of the square enlarge the hall area and make it rectangular. In the southern wall of the hall, there is a deep mehrab alcove. The top of the side niches represent verandas considered for women to pray. The hall is lighted through windows in the middle of the side verandas and near the mehrab. Very severe, the hall interior attracts attention with an artistic effect of perfect tectonic composition. The decorator's name (Muhammed Neggash Tebrizi, son of the deceased Kerbalayi Neggash Tebrizi) and the repair date (1331 Hijra/1913 AD) are written on the simplistic mehrab niche.

The mosque entry is located in the northern side, within a deep veranda; near the open veranda, there are two-floor rooms. Minarets built in the corners of the northern façade accomplished the mosque symmetry as a square. The mosque has a plan distinguished for its classical simplicity and geometrical pureness and fully meeting functional requirements.

Its inner spaces covered with a dome, beams and beam links, the mosque stone body has a 4-slope solid shield, traditional for the Garabakh zone. Brick minarets rise from edges coming out to the northern façade. The subtle cylindric volumes of the minarets are divided with horizontal belts, and each part has simple patterns made from brick laying. In this artistic way, the dominant role the minarets play in the mosque composition gets even stronger. The mosque volume composition is entirely simple and severe. Keeping on with the tradition of double minarets Juma mosques, widely spread in medieval Azerbaijan architecture, the architect introduced an original image meeting the time's demands and Garabakh traditions of architecture and construction.

**Ağdam Cümə məscidi. 1868-ci il.
Memar Kərbəlayi Səfi Xan.**
*Aghdam Juma Mosque. 1868.
Architect Kerbalayi Sefi Khan*

Türbə. Əhmədavar kəndi. Orta əsrlər.
Tomb. Ahmadavar Village. Middle Ages

Türbə. Kəngərli kəndi. XIV əsr.
Tomb. Kengerli Village. 14th century

Daş plastikası

Ağdam bölgəsinin daş plastikası tarixi baxımdan çox zəngindir. Onun ən qədim nümunələri 1973 ildə rayonun Boyahmadlı kəndində aşkar edilmişdir. Söhbət daşdan yonulmuş antropomorf (insana bənzər) fiqurlardan gedir. İndiyə qədər təxminən on ədəd belə fiqur aşkarlanmışdır. Fiqurların hündürlüyü 1–3 metrdir. Onların gövdəsi çox şərtili və kobud işlənmiş, sifətləri isə lakonik və bir qədər abstrakt şəkildə ifa olunmuşdur. Fiqurların gövdəyə bitişdirilmiş əlləri relyeflə işlənərək müəyyən sitayiş durumundadır. Bütün bu əlamətlər həmin abidələrin ayin xarakterli olduğunu söyləməyə əsas verir. Azərbaycan ərazisində bu cür abidələrin mövcudluğu barədə məlumatlara orta əsr bədii ədəbiyyatında, tarixi sənəmlərdə və səyyahların qeydlərində də rast gəlinir. Tədqiqatçılar sözügedən abidələri ilkin orta əsrlərə aid edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin abidələrin oxşarları respublikanın Bərdə rayonunda da aşkar edilmişdir. Bu fakt həmin daş plastikası nümunələrinin vahid mədəni ənənəyə və vahid mədəni məkana aid olduğunu söyləməyə əsas verir. Digər plastika nümunələrinə xatirə xarakterli qəbirüstü daşları aid etmək olar. Onların başlıca hissəsi son orta əsrlər dövrünə (XVI–XVIII yüzilliklər) təsadüf edir. Belə tipli abidələrə həm süjetli qabartmalar, həm də ənənəvi olaraq nəbatî naxışlarla epigrafiq yazıların vəhdətindən yaranmış kompozisiyalar (Uğurlu bəyin qəbr, XIX yüzillik) daxildir.

Stone plastic art

Stone plastic art of Aghdam Region is very rich from the historical point of view. Its most ancient examples were revealed in 1973 in the village of Boyahmadli. It is talked about anthropomorphic (human-shaped) figures carved out of stone. Approximately 10 such figures were discovered up till the present. The height of these figures is 1–3 m. Their bodies are crudely carved, and their faces are shaped in a laconic and abstract way. These figures' relief-carved arms are clasped to their bodies in a certain ritual position. All these signs give reasons to talk about ritual character of these monuments. Information about existence of this kind of monuments in the territory of Azerbaijan is to be found in the medieval literature, historical annals and travellers' notes. Investigators date the aforesaid monuments to the Early Middle Ages. There is a need to mention that analogues of these figures were discovered in Barda Region. This fact gives every reason to believe that these examples of stone plastic art relate to the common cultural tradition and the common cultural space.

Among other plastic examples are memorial tomb stones. The most part of them covers the period of the Late Middle Ages (16th–18th century). This type of monuments includes both topical reliefs and compositions made of the unity of epigraphic inscriptions with traditional floral ornaments (Ughurlu bey's grave, 19th century)

**Daş heykəl. Boyahmadli kəndi.
Erkən Orta əsrlər.**
*Stone statue. Boyahmadli Village.
Early Middle Ages*

**Oyma bəzəkli daş abidəsi.
Boyahmadli kəndi. Erkən Orta əsrlər.**
*Stone monument decorated with carved ornaments.
Boyahmadli Village. Early Middle Ages*

**Daş heykəl. Boyahmadli kəndi.
Erkən Orta əsrlər.**
*Stone statue. Boyahmadli Village.
Early Middle Ages*

Sənduqə. XVI–XVII əsrlər.
Sarcophagus. 16th–17th century

Uğurlu Bəyin* qəbirüstü abidəsi. Qarahacılı qəbristanlığı. Əhmədavar kəndi. XIX əsr.
Ughurlu bey's* gravestone. Garahajili Cemetery. Ahmadavar Village. 19th century

Uğurlu Bəyin qəbirüstü abidəsinin fraqmenti.
Fragment of Ughurlu bey's gravestone

Jabrayil Region

43 cultural monuments

Territory — 1050 km²

Occupied on August 18, 1993

CƏBRAYIL

Mədəniyyət abidələrinin sayı

43

Ərazisi

1050 km²

İşğal olunub

18.08.1993

Cəbrayıl rayonu 1930-cu ildə Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazilərindən biri kimi təşkil edilmişdir. Qarabağ dağ silsiləsinin cənub-şərq ətəklərində yerləşən rayon ərazisinin səthi çox yerdə Araz çayı yatağına tərəf alçalan maili düzənlik, şimalda isə alçaq dağlardır. Rayonun sahəsi 1050 km²-dir. Rayon mərkəzi Cəbrayıl şəhəridir. Cəbrayıl rayonu ərazisində olan memarlıq abidələri içərisində Xudafərin körpüləri beynəlxalq əhəmiyyətinə və kamil memarlıq-mühəndis həllinə görə regionda məşhur olmuşdur.

As one of the administrative regions of the Republic of Azerbaijan, Jabrayil Region was formed in 1930. The region is located at the southeastern foot of the Garabakh Mountain Range. Topographically, the territory mostly consists of a sloping plain inclining towards the Araks River's bed and low mountains in the North. The area of the region is 1 050 km². The center of the region is Jabrayil City. Among the architectural monuments of Jabrayil Region are Khudafarin bridges which are internationally significant and well-known in the region due to their sound architectural and engineering decision.

Xudafərin körpüləri

Tarixi Azərbaycanın ortasından axan Araz çayı üzərində əsrlər boyu çoxlu körpülər atılsa da, onlardan ancaq ikisi Cəbrayıl rayonu ərazisində dövrümüzə qalmışdır. Bir-birindən 750 metr aralı yerləşən bu körpülər çay yatağının ən əlverişli keçidlərindən biri olan Xudafərin dərəsində yerləşir. Belə ki, burada genişlənən çay yatağında iri qayalıqlar var. Həmin qayalar körpü tağları üçün etibarlı təməl rolunu oynamışdır.

Körpülərin böyüyü 15 aşırımlı olub memarlıq üslubuna görə XII əsrin abidəsi sayılır. Qumlaq kəndində olan bu abidənin təməli daha qədimlərdə qoyulmuşdur. Körpü dəfələrlə təmir-bərpa işlərinə uğrayaraq indiki görkəmini almışdır. Körpü tağlarının dayaqları təbii özüllər — sudan çıxan qayalar üstündə ucaldığından onun aşırımları müxtəlif ölçülü və sərbəst düzümlüdür. Bişmiş kərpic və çay daşlarından tikilən onbeş aşırımlı körpünün tağları sivri biçimlidir. Körpünün ümumi uzunluğu 200 metrə yaxın, eni 4,5 metr, çay səviyyəsindən ən böyük hündürlüyü 12 metr, ən iri tağ aşırımı 5,8 metrdir. Körpünün bütün tağları kərpicdən qurulduğu halda, əsas inşaat kütləsi çay daşındandır. Bu iki materialın uyurluğu körpüyə dözümlü konstruktiv quruluş və bədii görkəm vermişdir. Körpüdən bu gün də istifadə etmək mümkündür.

İkinci on bir aşırımlı Xudafərin körpüsü çay axarının yuxarısında olub bütünlüklə daşdan tikilmiş və yaxşı yolulmuş daş lövhələrlə üzənmişdir. Tədqiqatçılar bu körpünün XIII əsrin sonlarında antik körpü qalıqları üzərində yenidən tikildiyi fikrindədirlər. Körpünün uzunluğu 130 metr, eni 6 metr, çay səviyyəsindən hündürlüyü 12 metrdir. Onbir aşırımlı Xudafərin körpüsünün yalnız üç orta tağı salamat qaldığından el arasında "Sınıq körpü" adı ilə məşhurdur. Bu körpünün də dayaqları təbii qayalar üstündə tikilmişdir. Körpünün bütün səthləri yaxşı yolulub cilalanmış iri daş bloklarla üzənmişdir. Bu səbəbdən onbir aşırımlı körpü daha monumental görünür. Onun bəzi aşırımlarının yuxarı hissəsi tünd qırmızı çalarlı daşlardan hörülmüşdür. Onbir aşırımlı körpüdə oyma naxışlı dairəvari biçimli daş bəzək lövhəsi (xonça-rozetka) də aşkar edilmişdir. Böyük konstruktiv dayanıqlığı ilə yanaşı Xudafərin körpülərinin, özəlliklə Sınıq körpünün güclü bədii ifadəliyi var. Onlar öz ətrafında hər iki sahilə olan çoxlu mədəni dəyərləri — müxtəlif tipli memarlıq, tarix-arxeologiya, etnoqrafiya və təbiət abidələrini birləşdirir. Ümumdünya əhəmiyyətli tarixi hadisələrə bağlılığına, gözəl landşaftla üzvi birliyinə, yüksək memarlıq-mühəndis həllinə və s. görə Xudafərin körpüləri universal dəyərli abidələrdir.

Khudafarin Bridges

Though many bridges used to cross the Araks River, which divides Azerbaijan into two parts, for centuries, only two of them, in the Jabrayil Region, have survived. 750 meters away from each other, they are located in, one of the Araks's best fords, the Khudafarin Gorge. In fact, there are large rocky massifs in the expanding bed. Those rocks made a reliable fundament for the bridge beams.

The 15-arched long bridge is dated from the 12th century due to the architectural method used. The fundament of the site, located in Gumlag Village, had been installed even earlier. Repeatedly repaired and restored, the bridge has become famous. The bridge beams standing on natural fundaments which are rocks rising out of water, its passes are of different sizes and free sequence. The beams are pointed. The total length is nearly 200 meters, the width is 4.5 meters, the maximum height over the river surface is 12 meters, and the longest beam pass is 5.8 meters. All the beams are of bricks, while the main part of the bridge was constructed from river stones. These two compatible materials provided the bridge with longstanding constitution and artistic fame. The bridge is usable nowadays, too.

The other, 11-arched, Khudafarin Bridge, located upriver, was entirely stone-built and covered with good-hewn stone plates. Researchers suppose it was rebuilt in the 13th century on ruins of an antique one. The total length is 130 meters, the width is 6 meters, and the maximum height over the river surface is 12 meters. As only three, middle, spans of the bridge have survived, it is popularly called "Sinig Korpu" ("Broken Bridge"). The stands are also on rock. All the surfaces of the bridge are covered with good-hewn large stone blocks. Therefore, the bridge looks particularly monumental. The upper part of some spans was laid on with dark-red stones. An elegant carved patterned stone rosette was found on the bridge.

Along with great constructive stability, the bridges, especially "Sinig Korpu", demonstrate strong artistic expression. They integrate surrounding numerous cultural values such as versatile architectural, archeological, ethnographic and natural sites on the both banks. Khudafarin Bridges are universally valuable sites due to regarding the world-important historical events, matching the beautiful landscape, high level of engineering performance, etc.

Parts of transcontinental roads including the Great Silk Road, the bridges were useful not only for domestic and international relations, but also for those between continents. Direct-

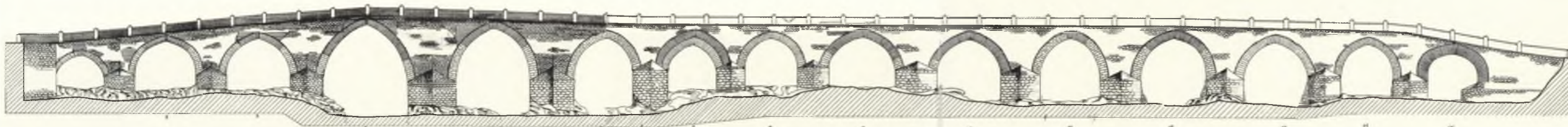
Transkontinental yollar, o sıradan Böyük İpək Yolu üzərində olduğundan Xudafərin körpüləri yüzyillərcə yalnız ölkədaxili və ölkələrarası əlaqələrdə deyil, qitələrarası ilişkilərdə də faydalı olmuşdur. Müxtəlif çağlarda ayrı-ayrı xalqların və qüvvələrin miqrasiyasını istiqamətləndirən Xudafərin körpüləri Azərbaycan ellərinin baş köç yolunun, hər il cənubdan Aran və Qarabağ bölgələrinə gedən güclü mövsüm axınlarının da qovşağı olmuşdur. Xudafərin körpüləri Yaxın və Orta Şərqi regionunun ən əzəmətli, həm də ən məşhur körpülərindən sayılır.

ing the migration of different nations and forces in different epochs, the bridges were also a junction for the Azerbaijan migration, intensive human flows annually moving from the South to Aran and Garabakh. Khudafarin Bridges are considered to be the greatest and most famous ones in the Near and Middle East.

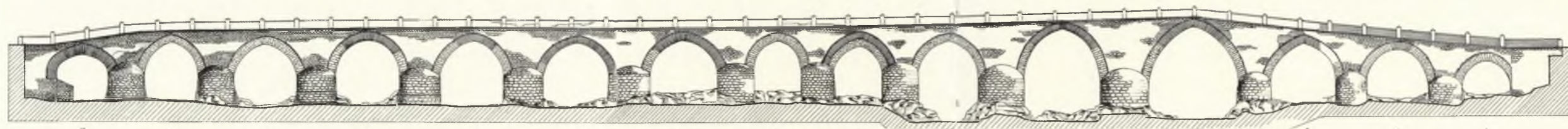
15-tağlı Xudafərin körpüsünün ümumi görünüşü. Qumlaq kəndi. XI-XII əsrlər.
General view of the 15-arched Khudafarin Brigde. Gumlag Village. 11th–12th century

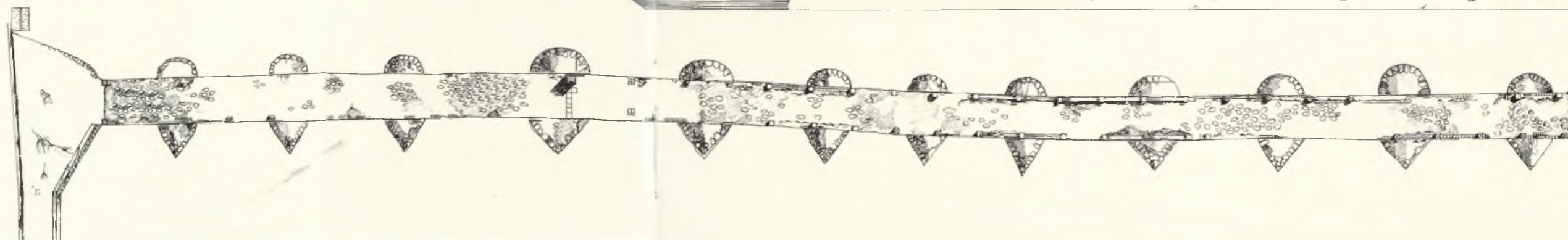
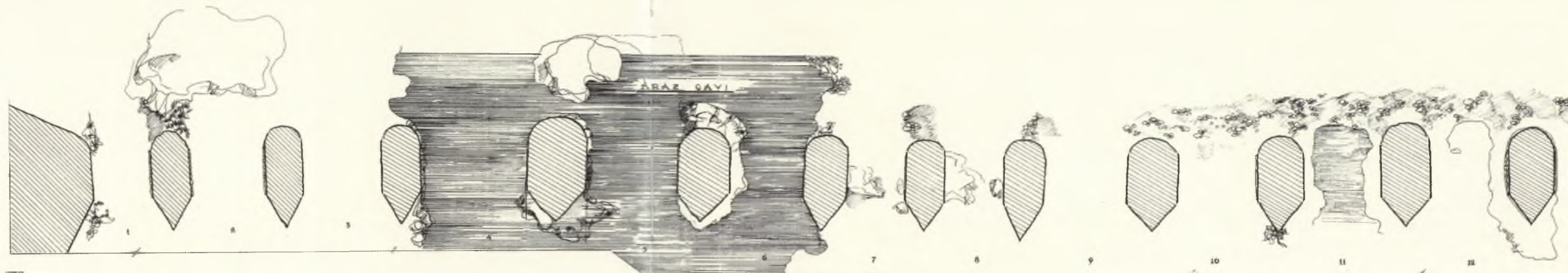
Xudafərin körpülərinin ümumi görünüşü.
Qumlaq kəndi. XI-XII əsrlər.
General view of Khudafarin Bridges.
Gumlag Village. 11th-12th century

15 tağlı Xudafərin körpüsünün fasad cizgiləri.
Façade drawings of the 15-arched Khudafarin Bridge

Körpünün planı.
Plan of the bridge

11-tağlı Xudafarin körpüsü.
Qumlaq kəndi, XI-XII əsrlər.
*11-arched Khudafarin Bridge.
Gumlag Village. 11th-12th century*

11-tağlı Xudafərin körpüsü. Qumlaq kəndi. XI-XII əsrlər.
11-arched Khudafarin Bridge. Gumlag Village. 11th-12th century

**Diridağ dağındakı Qız Qalası.
Xələfli kəndi. XII-XIII əsrlər.**
*Maiden Tower on Diridagh Mountain.
Khalafli Village. 12th-13th century*

Diridağ dağındaki Qız Qalası.
Xalafli kəndi. XII-XIII əsrlər.
Maiden Tower on Diridagh Mountain.
Khalafii Village. 12th-13th century

Səkkizgüşəli türbə. Xubyarlı kəndi. XVII əsr.
Octagonal tomb. Khubyarli Village. 17th century

Sakkizguşəli türbə.
Xubyarlı kəndi. XVI əsr.
Octagonal tomb.
Khubyarli Village. 16th century

Dairəvi türbə.
Dağ Tumas kəndi. XIV əsr.
Round tomb.
Dagh Tumas Village. 14th century

Dairəvi türbə. Xubyarlı kəndi. XVII əsr.
Round tomb. Khubyarli Village. 17th century

FÜZULİ

Fuzuli Region

55 cultural monuments

Territory — 1390 km²

Partially occupied on August 23, 1993

Mədəniyyət abidələrinin sayı

55

Ərazisi

1390 km²

İşğal olunub

23.08.1993

Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazilərindən biri olan Füzuli rayonu 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Qarabağ dağ silsiləsinin cənub-şərq ətəklərini tutan rayon ərazisinin səthi çox yerdə Araz çayına tərəf alçalan maili düzənlikdir. Rayon mərkəzi Füzuli şəhəridir. Füzuli rayonu ərazisində qədim dövr abidələrinin qalıqları, orta əsr türbələri, məscidlər, karvansara və başqa abidələr qalmışdır. Rayonun erməni işğalı altında olan ərazisindəki memarlıq abidələri içərisində Mir Əli türbəsi və Qarğabazar karvansarası tarixi-bədii dəyərinə görə daha üstündür.

As one of the Republic of Azerbaijan's administrative units, Fuzuli Region was formed in 1930. Occupying the southeastern foot of the Garabakh Mountain Range, the territory of the region is a sloping plain descending to the River Araks in many places. The center of the region is Fuzuli City. In the territory of the region, there are remnants of ancient monuments, medieval tombs, mosques, caravanserais and other survived monuments. Among the architectural monuments located in the territory of the region, which is currently under the Armenian occupation, the most striking are Mir Ali Tomb and Garghabazar Caravanserai.

Qaraköpəktəpə abidəsi

Qaraköpəktəpə yaşayış yeri Füzuli şəhəri yaxınlığında Kiçik Qafqazın cənub-şərq ətəklərində yerləşir. Abidə üst hissəsi yastı olan konus formalı yüksək təpə şəklindədir. Təpənin hündürlüyü 50 m olub, diametri isə şimaldan cənuba 220 m, şərqdən qərbə isə 180 m təşkil edir. Öncədən Qaraköpəktəpə abidəsi elmi ədəbiyyatda kurqan tipii məzar tikilisi kimi təqdim olunurdu. Lakin keçən əsrin 60–80 illərində aparılan əsaslı arxeoloji qazıntılar nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu abidə qədim yaşayış məskənidir. Buradakı mədəni qatlar həmin məskənin bir neçə minillik ərzində mövcud olduğunu təsdiqləyir.

Qaraköpəktəpənin ən qədim mərhələsi mezolit dövrünə təsadüf edir. Abidə ərazisində aşkar olunan çaxmaq daşı və obsidiandan hazırlanmış mikrolitik əşyalar həmin dövrdə bu ərazinin məskunlaşmasının əyani sübutudur. Güman edilir ki, həmin təpə o zamanlar mezolit dövrü ovçularının yaşayış məskəni idi.

Qaraköpəktəpədə üzə çıxarılan növbəti təbəqə formalaşmış oturaq əkinçilik dövrü ilə bağlıdır. Bu dövr e. ə. VI–V minilliklərə təsadüf edir. Həmin mərhələ iri olmayan məişət-təsərrüfat xarakterli saman tikililəri ilə, çox bəsit əkinçilik alətləri və əl ilə hazırlanmış primitiv gil qablarla səciyyələnir.

Qaraköpəktəpə abidəsinin bu mədəni qatında daş, sümük və buynuzdan hazırlanmış kərki və oraqlar, xarakterik xüsusiyyətlərə malik olan qablar aşkar edilmişdir.

Tunc emalının başlandığı və Azərbaycan ərazisində ilkin tunc mədəniyyətinin yayılması dövründə, e. ə. IV–III minilliklərdə bu arxeoloji abidənin yamacı və ətəklərində dairəvi və düzbucaq şəkilli yaşayış və məişət-təsərrüfat xarakterli tikililər inşa edilmişdir. Bunlar onu təsdiqləyir ki, həmin zamanlar Qaraköpəktəpə iri yaşayış və sənətkarlıq mərkəzi olmuşdur. Burada qədim sənətkarlıq növləri olan metalışləmə, dulusçuluq, toxuculuq və s. inkişaf etmişdir.

Maraqlıdır ki, bu dövrə aid edilən mədəni qatın qalınlığı 7 m təşkil edir. Bu da həmin ərəfədə abidə ərazisində çox intensiv həyat fəaliyyətinin mövcud olduğunu sübut edir. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində abidədən yüksək keyfiyyətli cilalı saxsı qablar, xırda plastika nümunələri və müxtəlif ocaq altlıqları aşkar olunmuşdur. Qaraköpəktəpə abidəsinin sözügedən qatından çox nadir və dəyərli tapıntılar əldə edilmişdir. Belələrinə meteorit daşından hazırlanmış nizə ucları, tunc balta üçün gil qəlib, semantik xarakterli zəngin dekora malik saxsı qablar aiddir.

Abidədə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tunc dövrünün digər mərhələlərinə aid material və məmulat aşkar olunmuşdur. Bu dövrün üst qatlarında aparılmış qazıntılar nəticəsində orta tunca

Garakepektepe monument

Garakepektepe inhabited area is located not far from Fuzuli Town, in the southwestern part of the Lesser Caucasus. The monument is a truncated cone shaped high hill. The height of the hill is 50 meters, the diameter from the North to the South is 220 m, from the West to the East is 180 m. Garakepektepe was formerly mentioned in scientific literature as a sepulchral monument, a type of burial mound or barrow. However, during the thorough archaeological excavations carried out in 60–80s of the past century, it became clear that this monument was an ancient settlement. The cultural layers identified here confirm that this settlement existed in the area over several millennia.

The oldest stage of Garakepektepe coincides with the Mesolithic Age. Flint and microlithic obsidian artefacts discovered in the territory of the monument are clear evidence of settling this area over the same period. It is believed that then this hill was inhabited by the Mesolithic Age hunters.

The next layer cropping out on the surface of Garakepektepe is dated to the period of fully developed sedentary farming. This period coincides with the 6th–5th millennium BC. This stage is characterized by small adobe constructions for everyday household needs, very simple agricultural tools and primitive clay utensils.

In this cultural layer, there were revealed stone, bone and horn adzes and sickles as well as utensils typical for that period. In the period of the Early Bronze Age and the early bronze culture spreading over the territory of Azerbaijan, i.e. in the 4th–3rd millennium BC, round and rectangular dwelling and household premises typical for this period were built on the slope and at the foot of this archaeological monument. These constructions affirm that at that time Garakepektepe was an inhabited place and craft center. Among the ancient handicrafts developed here are metalwork, pottery, weaving and others.

It is interesting that thickness of the cultural layer dated to this period is 7 m. This is evidence for the existence of very intensive life activities in the territory of the monument. In the course of archaeological excavations there were discovered high-quality glossed ceramics, examples of small plastic art and various ritual fireplaces. Very rare and valuable finds were revealed in the above-mentioned layer of Garakepektepe monument. Among them are spearheads made of meteorite stone, a clay mould for the bronze axe and ceramics richly decorated with symbolic ornaments.

aid əzəmətli müdafiə divarının qalıqları üzə çıxarılmışdır. Bu qatda tapılan müxtəlif saxsı məmulatı, bəzək və digər əşyalar eyni dövrü əhatə edir. Əldə olunan əyani material yerli əhalinin Ön Asiya ilə mədəni və ticarət əlaqələrinin inkişaf etdiyini də təsdiqləyir.

Onu da qeyd etmək gərəkdir ki, Qaraköpəktəpə yaxınlığındakı ərazidə buranın qədim sakinlərinə aid böyük dəfn sahəsi aşkar olunmuşdur. Ərazidə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tunc və ilkin dəmir dövrlərini əhatə edən maraqlı tapıntılar əldə edilmişdir.

Qaraköpəktəpədəki mədəni və təsərrüfat fəaliyyəti sonrakı dövrlərdə də davam etmişdir. Belə ki, ilkin orta əsrlərdə burada Böyük İpək Yolu üstündə ucalan çox önəmli bir keşikçi qalası mövcüd idi. Ərazi bütövlüklə daş tikililərlə örtülmüşdür. Burada aşkar olunan arxeoloji material belə bir fikir yürütməyə əsas verir ki, orta əsrlərdə Qaraköpəktəpə regionun həyatında önəmli rol oynayan mühüm ticarət-sənətkarlıq mahiyyətli yaşayış məntəqəsi olmuşdur.

During the archaeological excavations carried out in the territory of the monument, artefacts dated to other stages of the Bronze Age were found. Excavations carried out in the upper layer of this period resulted in finding the ruins of a magnificent wall dated to the Middle Bronze Age. Various ceramic ware, decorations and other artefacts discovered in this layer cover the same period. The obtained materials demonstrate convincingly the development of the cultural interactions and trade connections between the local population and Southwest Asia.

Also, it is necessary to note that a large burial site belonged to the ancient people inhabited this area was discovered in the territory not far from Garakepektepe. Interesting discoveries covering Bronze and Early Iron Ages were obtained during the archaeological excavations carried out in this territory.

The cultural and economic development of Garakepektepe also proceeded during the next ages. Thus, a very important watchtower that had been erected on the Great Silk Road existed here in the Early Middle Age.

The territory was entirely covered with stone buildings. Archaeological artefacts excavated here give grounds to advance the idea that in the Middle Age Garakepektepe was the significant trade and craft settlement played an important role in the life of the region.

Qaraköpəkləpə. Qədim yaşayış məskənində arxeoloji qazıntılar.
Garakepektepe Mountain. Archaeological excavations in the ancient inhabited site

Qaracılı bardaq. Erkən Tunc dövrü.
Black polished vessel. Early Bronze Age

Saxsı bardaq. Son Tunc dövrü.
Clay vessel. Late Bronze Age

Qaraköpktapa. Qədim yaşayış məskəni. Şərqdən görünüşü.

Qarakepektepe. The ancient inhabited site. View from the East

Qədim kurqanların yerləşdiyi ərazinin ümumi görünüşü.

General view of the territory with burial mounds located on it

Qarğabazar karvansarası

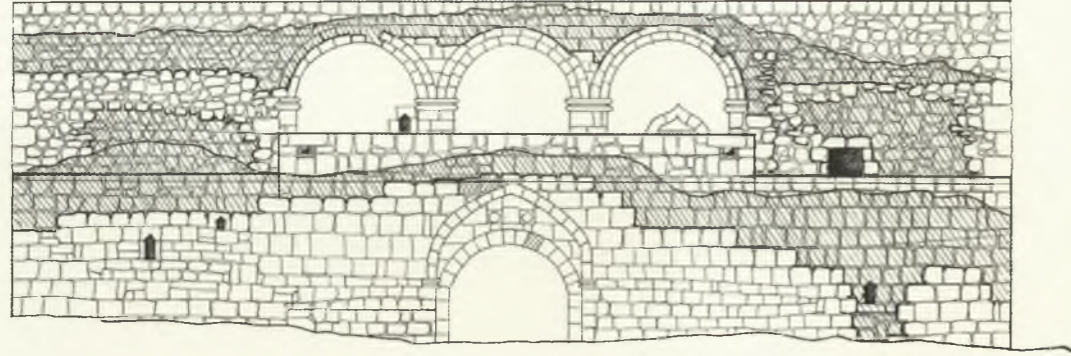
Füzuli şəhərindən 8 kilometr cənubda yerləşən Qarğabazar kəndi qədim yaşayış məskənlərindən biridir. Bu kənddə aşkar edilmiş küp qəbirlər (e. ə. 2-ci əsr), eləcə də Səfəvilər dövründən qalmış abidələr — Hacı Qiyasəddin məscidi (1682), karvansara (1684), türbə (XIII əsr) və hamam xarabalığı onun çoxəsrlik tarixindən xəbər verir. Qarğabazar kəndi adından görüldüyü kimi bölgədən keçən karvan yolunun ticarət qovşaqlarından biri olmuşdur. Bunu kənddə qalan iri karvansara binası da sübut edir. XVII əsrdə əsas kütləsi yonulmamış daşdan tikilmiş karvansara planda bir küncü kəsilmiş uzunsov düzbucaqlı formadadır. Onun uzun tərəflərini başdan-başa tağbəndlə örtülü iki iri yerləşgə tutur. Görünür bu uzun yerləşgələr karvan heyvanları üçün nəzərdə tutulub. Ensiz cənub tərəfdə iri ölçülü baştağ və ona yanlardan bitişik iki otaq giriş qrupunu təşkil edir. Karvansaranın əsas yaşayış otaqları girişlə üzbəüz, uzun həyətin ensiz şimal tərəfindədir. Bu otaqların əhəmiyyəti onların relyefin hündür yerində tikilməsində də özünü göstərir. Funksiyalarına və relyefə uyğun olaraq həmin otaqların önündə iki hündür səki düzəldilmişdir. Otaqların qapılarının açıldığı üst səki üç tağlı monumental eyvan kimi həll edilmişdir. Bu hissədə tağlar və tağ sütunları, eləcə də qonaq otaqları yonulmuş daşdan tikilmişdir. Bütün otaqlar və yerləşgələr bayırdan içəriyə doğru genişlənən kiçik pəncərələrlə işıqlandırılır. Qarğabazar karvansarası Azərbaycan mülki memarlığının yolüstü karvansara tipinin çox dəyərli bir nümunəsidir.

Garghabazar Caravanserai

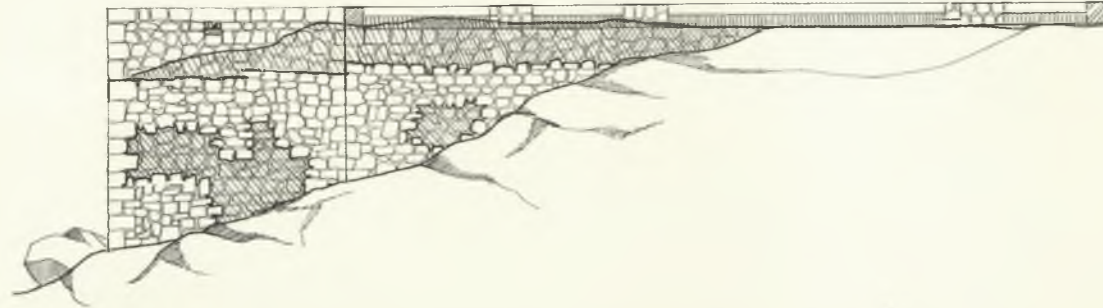
Located at a distance of 8 km South from Fuzuli, Garghabazar Village is one of the ancient inhabited sites. A pitcher grave (2nd century AD) discovered in this village as well as monuments dated back to Safavids' period — Haji Giyasaddin's Mosque (1682), caravanserai (1684), tomb (13th century) and ruins of baths are evidences of its century-old history. As can be seen from its name, Garghabazar Village was one of the trade crossroads on the caravan route passing through the region. A big building of a caravanserai survived in the village proves that. Built in the 17th century mainly from untooled stone, the caravanserai has the shape of an oblong rectangle with a cut-off corner. Its long completely arched wings occupy two large areas. These oblong premises appear to have been intended for caravan animals. The large portal in the narrow southern side with two rooms flanked it on either side forms an entrance group. The main dwelling premises of the caravanserai are placed in the narrow northern side of an oblong yard opposite the entrance. Being built in the high position of their relief proves the importance of these rooms. Two high terraces were built in front of these rooms in accordance with their functions and relief. The upper terrace, where the doors of the rooms were opened, was organized as a three-arched monumental veranda. Arches and arched pillars placed in this part as well as living rooms were built from hewn stone. All rooms and back premises are lighted through small windows enlarging inwards. The Garghabazar Caravanserai is a valuable example of the roadside-type caravanserais of Azerbaijan civil architecture.

Karvansara. Ümumi görünüş. Qarğabazar kəndi. 1684-cü il.
Caravanserai. General view. Garghabazar Village. 1684

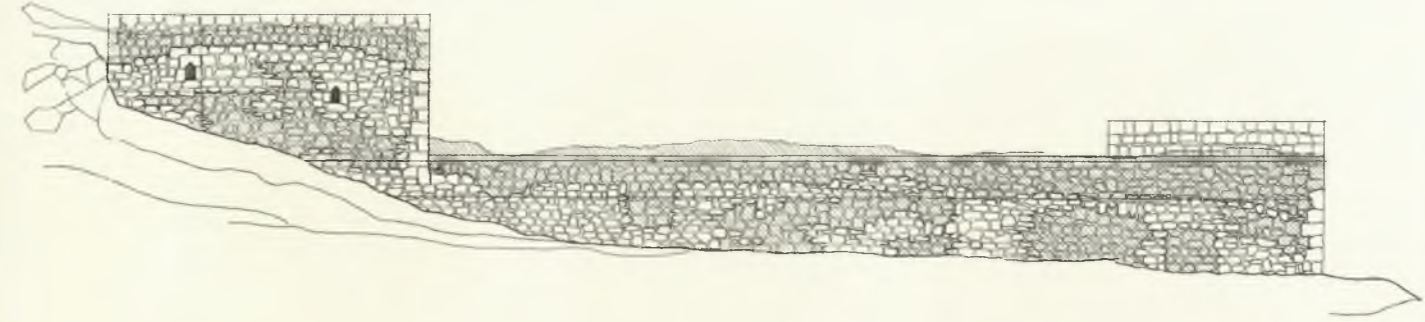

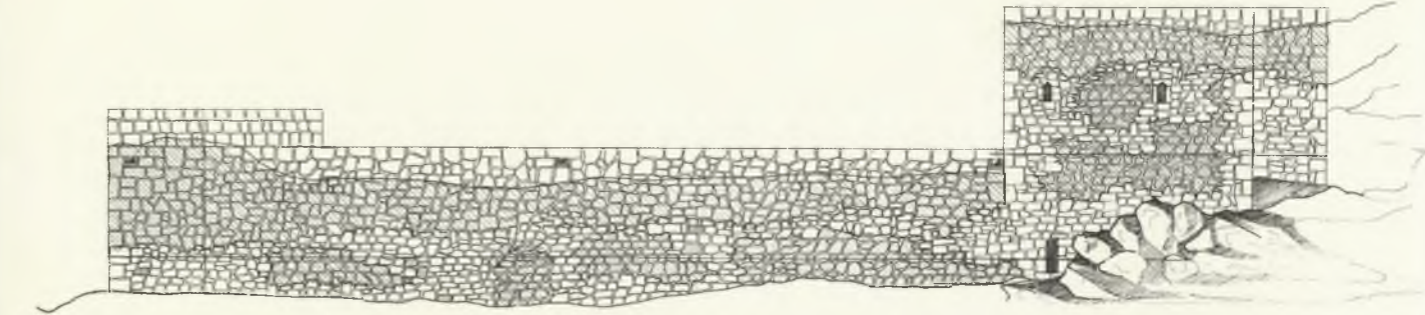
Qarğabazar karvansarasının fasadı.
Façade of the Garghabazar Caravanserai

Yan kəsiyi.
Cross-section

Qarğabazar karvansarasının fasadları.
Façades of the Garghabazar Caravanserai

Karvansara. Fraqment. Qarğabazar kəndi. 1684-ci il.
Fragment of the caravanserai. Garghabazar Village. 1684

Karvansara. Daş üzərində epigrafiq yazı. Qarğabazar kəndi.
Caravanserai. Stone epigraphic inscription. Garghabazar Village

Mir Əli türbəsi

Füzuli rayonunun Aşağı Veysəlii kəndində bir təpə üzərində ucalan qülləvari türbə xalq arasında Mir Əli türbəsi adı ilə tanınır. Türbənin iç quruluşu ikiqatlı olub yeraltı sərdabə və yərüstü kameradan ibarətdir. Sərdabə qatı planda xaçvarı formada olub daxili pilləkənlə üst kameraya birləşir. Sərdabənin mərkəzi kvadrat hissəsi ortasında baca olan sferik günbəzlə, çıxıntıları isə sivri tağbəndlə örtülüdür.

Türbənin üst kamerası planda dairəvi formada olub sferik günbəzlə örtülüdür. Günbəz sadə profilli karniz üzərində qurulmuşdur. Üst kameraya şimaldan bir qapı, cənubdan isə kiçik bir pəncərə gözü açılır. Qapı gözü yer səviyyəsindən 2 metrə yaxın yüksəklikdə yerləşir. Qapı ilə üzbəüz, pəncərə gözü altında kiçik sivri mehrab tağçası yerləşir. Həm sərdabə, həm də üst kamera bütünlüklə yonulmuş iri daş lövhələrdən hörülmüşdür. Sərdabənin interyerində daş işləri daha keyfiyyətli icra edilmişdir.

Təpə üzərində ucalan Mir Əli türbəsinin çox incə həcm kompozisiyası var. Üst kameranın uca silindrik korpusu üçpilləli alçaq kürsü üzərində qaldırılıb. Korpus hündürlüyü oturacaqğının diametrinə bərabər olan konusvarı günbəzlə örtülüdür. Keyfiyyətlə yonulub-cilalanmış daş lövhələrdən hörülən korpusun silindrik səthində giriş qapısının baştağ şəklində işlənmiş həcmi də vertikal quruluşudur. Mir Əli türbəsinin təpə üzərində yüksələn dinamik kompozisiyası sadə həcmənin məntiqi düzülüşünə görə çox təsirli görünür. Üzərində kitabə və ornament olmasa da inşaat texnikası və həcm-məkan quruluşuna görə onun Elxanilər dövründə — XIII əsrin sonu XIV əsrin əvvəllərində tikildiyi şübhə doğurmur.

Mir Ali Tomb

The tower-shape tomb raised on a hill in Ashaghi Veysalli Village of Fuzuli Region is known among the locals under the name of the Mir Ali Tomb. The two-storied inner structure of the tomb consists of an underground vault and an overground chamber. Being cruciform in the plan, the vault is linked up to the upper chamber by inner stairs. The central square part of the vault is covered with a spherical dome having an aperture in its middle and its projections — with a pointed arch.

The round-shaped upper camera of the tomb is covered with a spherical dome. The dome was fixed on the simple-profile cornice. The under chamber has a door in its northern side and a small window in the southern side. The door is at the height of almost 2 m above ground level. Opposite the door, there is a small pointed mehrab niche located beneath the window. Both the vault and the upper chamber were completely built from hewn big stone blocks. The stone interior of the vault was high-quality designed.

The composition of the Mir Ali Tomb towering on the hill is very delicate. The tall cylinder of the under chamber was mounted on a three-step low platform. The body is covered with a conical dome which height equal to the diameter of the base. The volume of the front portal-shaped door in the cylindrical drum, built from qualitatively hewn and polished stone plates, has a vertical structure. Due to the logic order of its simple forms, the dynamic composition of the Mir Ali Tomb rising on the hill looks effective. Although there are no inscriptions and ornaments on the tomb, its construction technique and structural-spatial concept prove that this tomb was built during the reign of Elkhaniids (late 13th – early 14th century).

Türbənin planı.

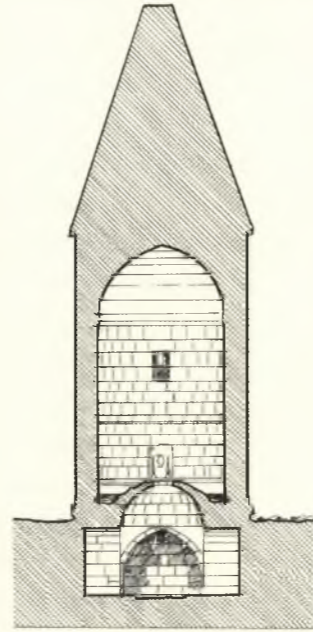
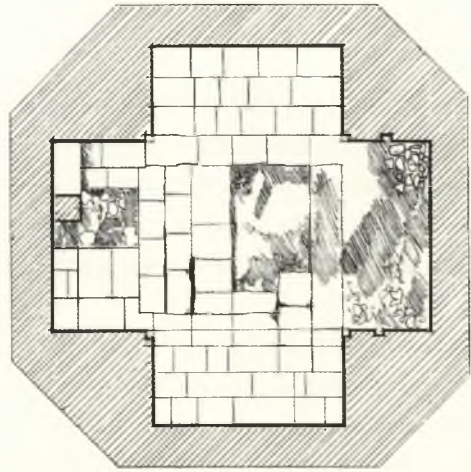
Plan of the tomb

Türbənin müxtəlif nöqtələrdən yan kəsikləri.

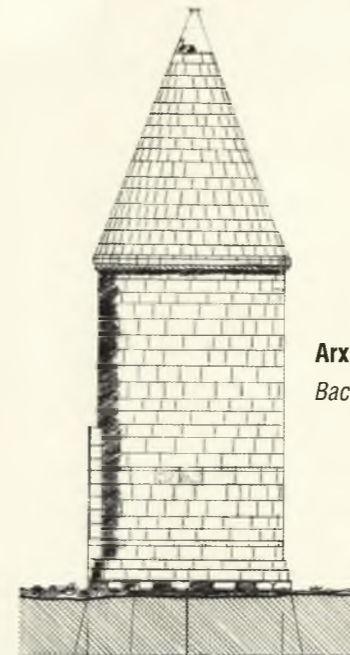
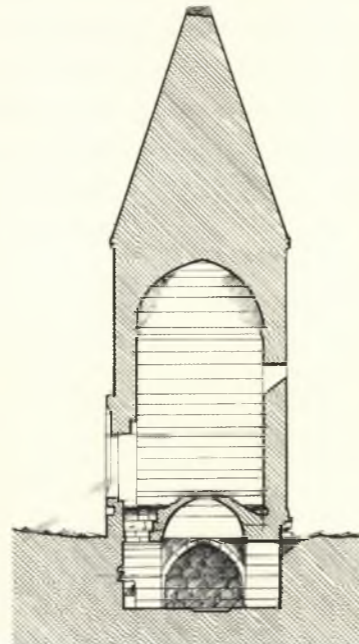
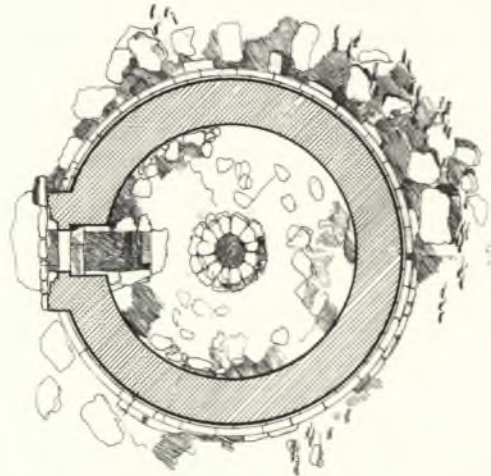
Cross-sections of the tomb from different points of view

Mir Əli türbəsi. Aşağı Veysəlli kəndi. XIII–XIV əsrlər.

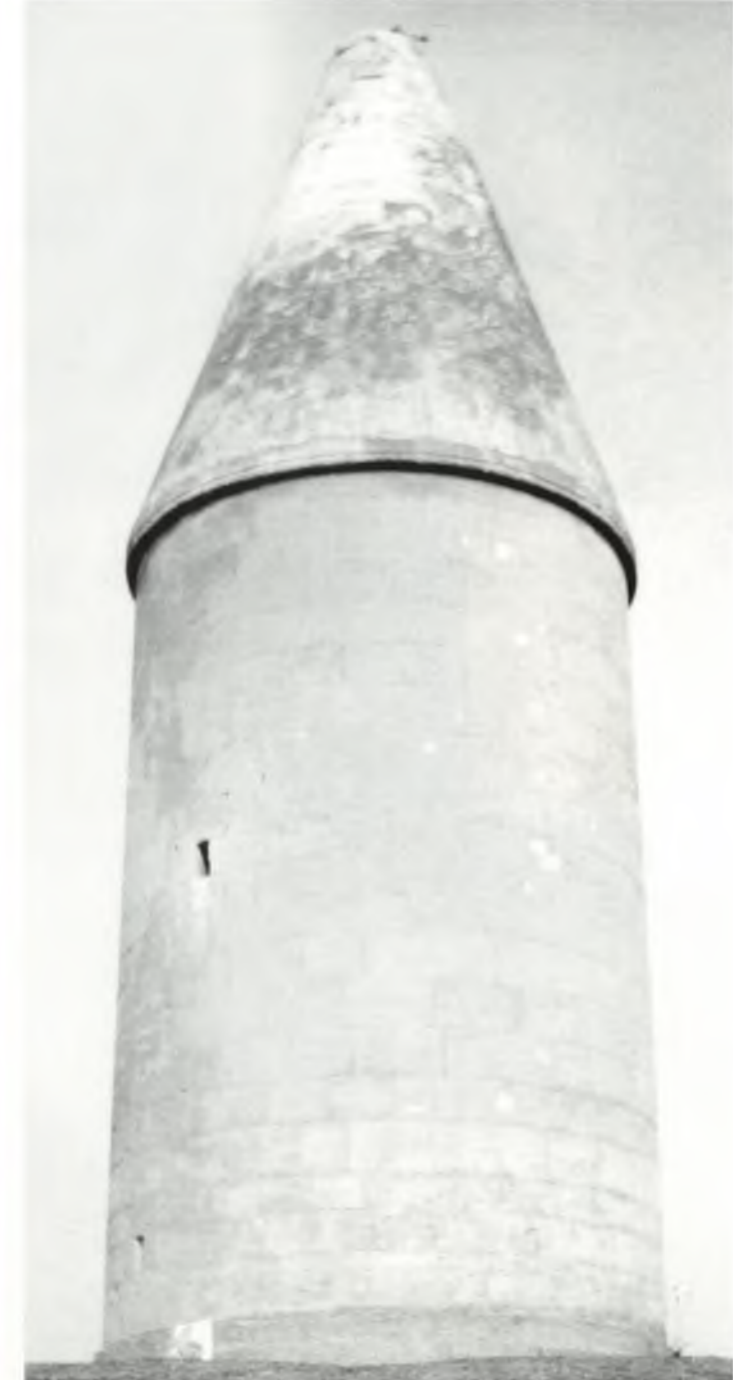
Mir Ali Tomb. Ashaghi Veysalli Village. 13th–14th century

Baş fasad.
Front façade

Arxa fasad.
Back façade

Məscid. Qarğabazar kəndi. 1682-ci il.*Mosque. Garghabazar Village. 1682***Hacı Ələkbər məscidi. Füzuli şəhəri. 1889–1890 illər. Memar Kərbəlayi Səfi Xan.***Haji Alakbar Mosque. Fuzuli city. 1889–1890.
Architect Kerbalayi Sefi Khan***Şükür bəyin imarəti.****Qoçahmadlı kəndi. XIX əsr.
Memar Kərbəlayi Səfi Xan.***Shukur bey's house.
Gochahmadli Village. 19th century
Architect Kerbalayi Sefi Khan*

Bazarçay çayı.
Bazarchay River

QUBADLI

Gubadli Region

29 cultural monuments

Territory — 800 km²

Occupied on August 31, 1993

Mədəniyyət abidələrinin sayı

29

Ərazisi

800 km²

İşğal olunub

31.08.1993

Azərbaycan Respublikasının Qubadlı inzibati rayonu 1933-cü ildə təşkil edilmişdir. Rayon ərazisinin sahəsi 800 km²-dir, səthi əsasən dağlıqdır. Onun ən uca dağları Topağac (2010 m) və Pirdağ (1316 m) dağlarıdır. Rayon ərazisindən axan Bazarçay və Həkəri çayı onun təbiətinə böyük zənginlik verib. Qubadlı rayonu ərazisində dövlət qeydiyyatına alınmış çoxsaylı abidələr içərisində tarixcə ən qədimi Gavur dərəsindəki mağara ibadətگاهیdır (IV əsr). Rayonun Dəmirçilər kəndində qalan iki türbə Azərbaycanın memarlıq irsində önəmli yer tutur.

Gubadli administrative region of the Republic of Azerbaijan was formed in 1933. The area of this mainly mountainous region is 800 km². The highest peaks are Topaghaj (2 010 m) and Pirdagh (1 316 m) Mountains. The Rivers Bazarchay and Hekeri flowing from the territory of the region enrich extremely its nature. Among numerous monuments received the state registration in the territory of Gubadli Region the most ancient is a cave temple in the Gavur Valley (4th century). Two tombs survived in Demirchiler Village of the region have a significant place in the architectural heritage of Azerbaijan.

Laləzar körpüsü. Əliquluuşağı kəndi. 1867-ci il.
Lalezar Bridge. Aliguluushaghi Village. 1867

Dəmirçilər kəndindəki turbələr

Qubadlı rayonunun Dəmirçilər kəndi ərazisində iki qüləvarı türbə var. Onlardan birincisi dağ çayı Ağaçayın sağ sahilində yerləşir. Türbə planda səkkizbucaqlı formadadır (bir tərəfi 1,9 m). İçeridə qapı gözü qarşısındakı üzde kiçik mehrab tağçası quraşdırılıb. İç divarlar yaxşı yonulmuş daşlarla üzlənib. Səkkizüzlü günbəzin dairəvi əsasına keçid küncərdə bütöv daşdan yonulmuş tromplar qoymaqla yerinə yetirilib. Trompların üstündəki karnizə sferik günbəz söykənir. Türbənin iç hündürlüyü 4,5 metrdir.

Türbənin bütün xarici üzləri Elxanilər dövrünün Arazboyu türbələri üçün səciyyəvi olan çiyinli dayaz tağlar şəklində işlənib. Şərq və qərb tağçalarının ortasında kiçik pəncərə gözləri qoyulub. Qapı gözü yer səviyyəsindən 1,2 metr yüksəklikdədir. Türbənin 5 metrə yaxın olan prizmatik korpusu səkkizüzlü piramidalı günbəzlə örtülmüşdür. Bu günbəzlə iç sferik günbəzin arası boş küplərlə doldurulmuşdur.

İkinci türbə də Ağaçayın sağ sahil yamacının yanında, Dəmirçilər və Dondarlı kəndləri arasındadır. Əlverişli yerinə görə türbə hətta uzaq yerlərdən də yaxşı görünür. Onun da planı səkkizbucaqlı formadadır (bir tərəfi xaricdə 2,03 metr, daxildə 1,40 metrdir). Tikinti materialı, inşaat texnikası və memarlıq həllinə görə bu abidə birinci türbə ilə eynidir. Yalnız ikinci türbənin ölçüləri bir qədər iri (üst kameranın iç ölçüsü 6,2 metr, korpusun yerdən hündürlüyü 6,90 metrdir), xarici üzlərindəki çiyinli dayaz tağçaların forması isə bir qədər fərqlidir. Bu türbələrin hər ikisi XIII–XIV əsrlərin abidələri hesab edilir.

Tombs in Damirchilar Village

There are two tower-shaped tombs in the territory of Damirchilar Village of Gubadli Region. One of them is located on the right bank of the mountain River Aghachay. The shape of the tomb is octagonal (one side is 1.9 m). Inside of the tomb, there is a small mehrab niche built in the wall opposite the door. The interior walls were faced with good-hewn stone plates. In the top corners of the octahedron, there are tromps made of unbroken stone, which form a direct passage from the octahedral body to the circular base of the dome. The spherical dome is supported by a cornice placed on these tromps. The inner height of the dome is 4.5 m.

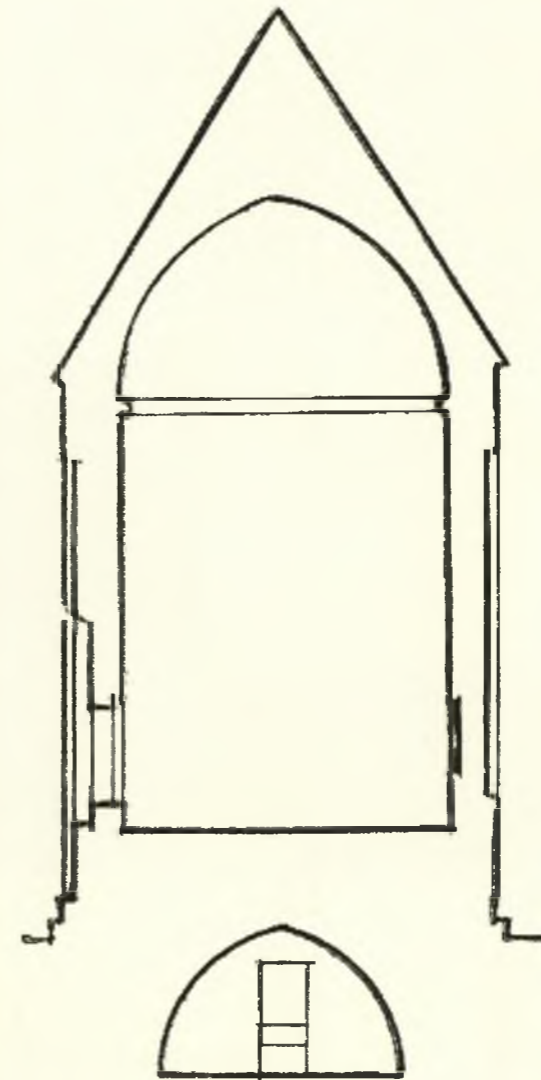
All exterior sides of the tomb were built in the shape of shouldered shallow arches typical for Arazboyu tombs of the Elkhaniids' period. Small windows were set in the middle of the eastern and western niches. The door faced with polished stone is from the northern side of the tomb. The door is at a height of 1.2 m above ground level. Being 5 m high, the prismatic drum of the tomb was covered with an octahedral pyramidal dome. The space between that dome and the inner spherical dome was filled with big empty pitchers.

The second tomb is located near the right-bank slope of the River Aghachay, between Damirchilar and Dondarli Villages. Due to its advantageous position, the tomb is well seen even from a remote distance. It has an octagonal shape as well (one side is 2.03 m on the outside and 1.40 m — on the inside). By building material, construction engineering and architectural decision, this monument is identical to the first tomb. Except that dimensions of the first tomb are a little bigger (the inner size of the upper camera is 6.2 m, the height of the body is 6.90 m) and the shape of shouldered shallow niches in the inner walls is different from that of the first tomb. Both of these tombs are considered to be monuments dated back to the 13th–14th century.

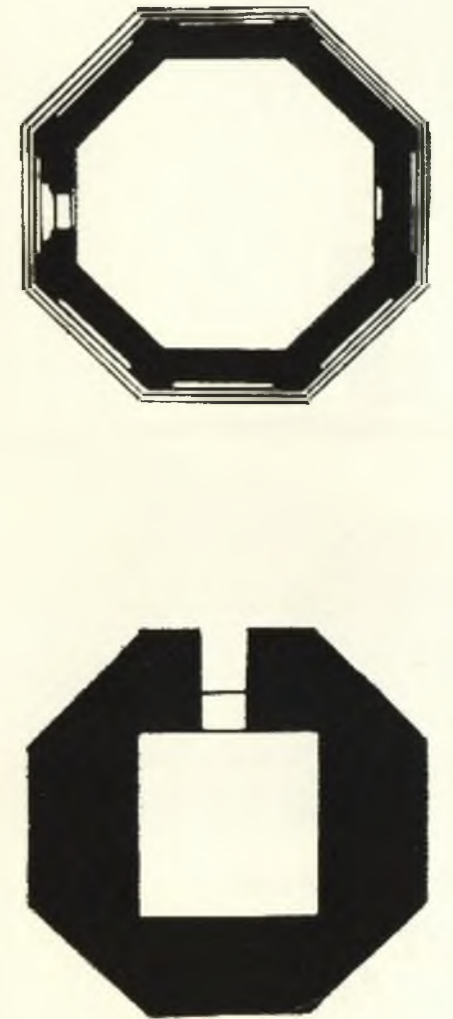
Türbə. Dəmirçilər kəndi. XIV əsr.
Tomb. Damirchilar Village. 14th century

Türbənin yan kəsiyi.
Cross-section of the tomb

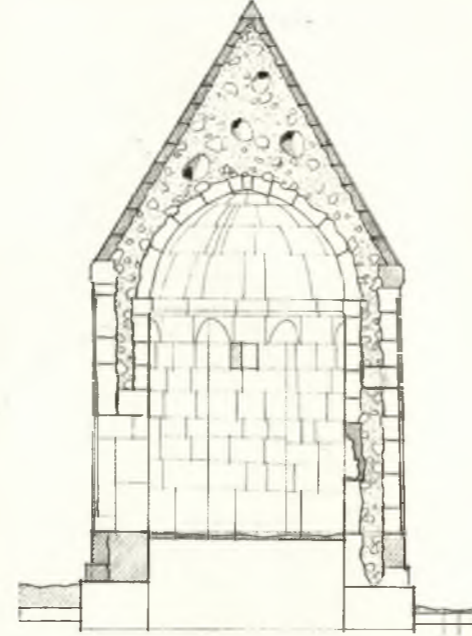
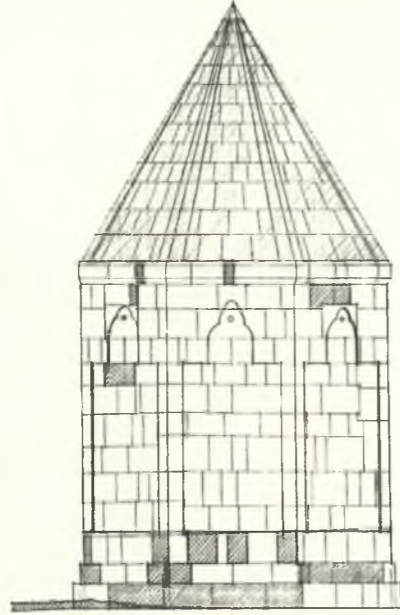
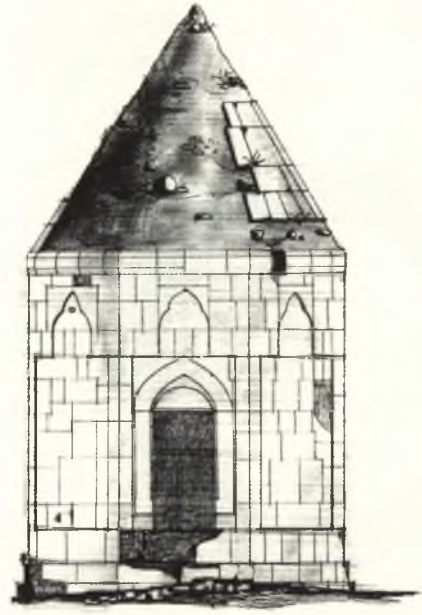
Türbənin planı.
Plan of the tomb

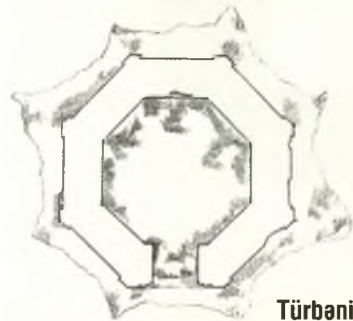
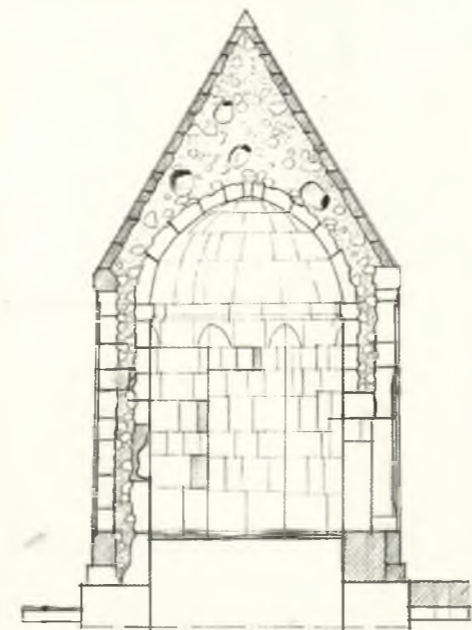
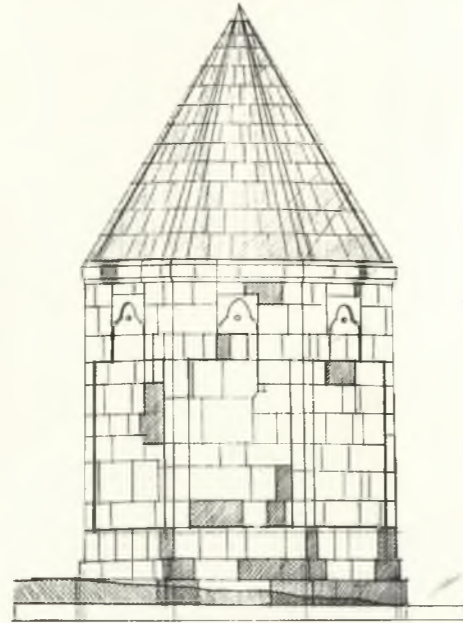
Türbənin baş fasadı.
Front façade of the tomb

Türbənin arxa fasadları.
Back façades of the tomb

Türbənin yan kəsiqləri.
Cross-sections of the tomb

Günbəzinin planı.
Plan of the dome

Türbənin planı.
Plan of the tomb

Türbə. Gürcülü kəndi. XVII əsr.
Tomb. Gurjulu Village. 17th century

Məscid. Məmər kəndi. XVIII əsr.
Mosque. Mamar Village. 18th century

Məscid. Xələc kəndi. V-XVI əsrlər.
Mosque. Khalaj Village. 5th-16th century

Alban məbədi. Başarat kəndi. Orta əsrlər.
Albanian temple. Basharat Village. Middle Ages

Alban kilsəsi.
Məzrə kəndi. 1694-ci il.
Albanian church.
Mazra Village. 1694

Daş plastikası

Qubadlı rayonunun daş plastikası əfsuslar olsun ki, çox az və qeyri-sistematik bir tərzdə öyrənilmişdir. Hal-hazırda elm aləminə burada mövcud olan qoç heykəlləri məlumdur. Bu cür heykəllərin əksər hissəsi hələ ötən əsrin 70–80-ci illərində müxtəlif kəndlərdən gətirilərək rayonun tarix-diyarşünaslıq muzeyi qarşısında nümayiş etdirilirdi. Bu bölgənin memorial xarakterli qoç heykəlləri çox lakonik tərzdə işlənmiş fiqurlar olub, ifadəliyində möhtəşəm və ekspressiv xassələrə malikdir. Fiqurların sitayiş və ya ibadət xarakterli olmalarını təsdiqləyən faktlardan biri də odur ki, onlardan ikisi yerli əhali tərəfindən xüsusilə önəmli sayılan Göyərçik kəndindəki ibadətqahda qoyulub.

Stone plastic art

Unfortunately, plastic art of Gubadli Region was insufficiently and unsystematically explored. At the moment, there are sheep figures in existence in the region that are known to the scientific world. The most part of these figures brought in 70–80s of the last century from different villages was displayed in front of the local history museum. The memorial sheep statues of this region are figures carved in the very laconic way but at the same time they have magnificent and exspressiv features. One of the facts evidencing the worship character of these figures is that two from them the local people considered to be especially important were placed inside the temple in the village of Goyarchik.

Qoç abidəsi. Qubadlı Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi. Orta əsrlər.
Ram figure. Gubadli Museum of Local History. Middle Ages

Qoç abidəsi. Göyərçik kəndi. Orta əsrlər.
Ram figure. Goyarchik Village. Middle Ages

Qoç abidəsi. Sarıyataq kəndi. Orta əsrlər.
Ram figure. Sariyataq Village. Middle Ages

ZƏNGILAN

Zəngilan Region

15 cultural monuments

Territory — 707 km²

Occupied on October 29, 1993

Mədəniyyət abidələrinin sayı

15

Ərazisi

707 km²

İşğal olunub

29.10.1993

Azərbaycan Respublikasının bir inzibati ərazisi kimi Zəngilan rayonu 1930-cu ildə təşkil edilmişdir. Rayonun sahəsi 707 km²-dir. Rayon ərazisinin səthi şimalda alçaq dağlıq, cənubda Araz çayı yatağına tərəf alçalan maili düzənlikdir. Rayon mərkəzi Zəngilan şəhəridir. Zəngilan rayonu ərazisində müxtəlif tipli memarlıq abidələri — məscidlər, türbələr, körpülər və s. qalmışdır. Onlardan ikisi haqqında qısa məlumat veririk.

As an administrative territory of the Republic of Azerbaijan, Zangilan Region was established in 1930. The area of the region is 707 km². The landscape of the region is low mountainous in the North and a sloping plain descending to the Araks River's bed in the South. The center of the region is Zangilan City. Different types of architectural monuments — mosques, tombs, bridges, etc. have survived in the territory of the region. We shall briefly describe two of them.

Xacə Yəhya türbəsi

Zəngilan rayonunun Məmmədbəyli kəndində daşdan tikilmiş türbə qüllə tipli olub ikiqatlıdır. Yeraltında olan sərdabə hissəsi planda kvadrata yaxın (2,95 × 3,30 m), üst kamerası isə səkkizbucaqlıdır. Sərdabə 1,90 metr hündürlükdə tağtavanla örtülmüşdür. Onun giriş qapısı qərb tərəfdəndir. Sərdabənin divar hörgüsü və döşəməsi yaxşı yonulub cilalanmış daşdandır. Türbənin giriş portalı üstündə nəsx xətti ilə yazılmış bir kitabə vardır. Kitabənin məzmunu belədir: “Mən bu tikintinin sahibi (türbədə basdırılan şəxs) ulu Allahın yardımına möhtac olan aciz qul Yəhya ibn Məhəmməd əl-Xacəyəm. 704-cü ilin ramazan ayında (23.III–27.IV.1305-ci il miladi) Əli Məcdəddinin əli ilə tikilmişdir”. Yazının başlanğıcında və haşiyəsində quran yazıları verilmişdir. Araşdırıcıların fikrincə Xacə Yəhya Məhəmməd oğlu dövrünün böyük alimlərindən olub Elxanilər zamanı Marağa rəsədxanasında çalışmış. Onun atası Xacə Məhəmməd isə dövlət qulluğunda vəzifə sahibi imiş. Məmmədbəyli kəndinin adı da görünür Xacə Məhəmməd adından yaranmışdır.

Kənd kənarında təpə üzərində ucalan Xacə Yəhya türbəsinin səkkizüzlü prizmatik korpusu içəridə sferokonik, bayırda isə piramidal günbəzlə örtülüdür. Onun ağ daşdan tikilmiş kütləsində tünd rəngli daşdan işlənmiş karnizi kəskin seçilir. Korpusun şimal-qərb üzündə olan düzbucaqlı qapı gözü yer səthindən xeyli hündürdədir (1,8 metr). Qapı gözü də tünd rəngli çərçivə içərisinə alınmış, ağ daş üzlüklü baştağın yanları və üstü sadə quruluşlu stalaktit sırası ilə haşiyələnmişdir. Üst kamera divarının qalınlığı 90 sm-ə yaxın olub daxildən və xaricdən yaxşı yonulub cilalanmış daş lövhələrlə üzlənmişdir. Korpusun bayır üzləri batıq olub çiyinli düzbucaq tağça şəklindədir. Türbənin sadə həll edilmiş üzləri arasında baştağ olan üz nisbətən plastik işlənməsi ilə seçilir. Memar Əli Məcdəddin oğlu qülləvari türbə tipinin özünəməxsus örnəklərindən birini yarada bilmişdir.

Khaja Yahya Tomb

Located in Mammadbeyli Village of Zangilan Region, the tower-shaped stone tomb is two-storied. The underground part of the tomb is almost square (2.95 × 3.30 m) and the upper chamber is octagonal. The tomb has an arched ceiling 1.90 m high. Its entrance is on the western side. The wall laying and a floor of the tomb are made of good-hewn and polished stone. There is an inscription written in naskh above the portal of the tomb. The inscription means the following:

“I am the master of this construction (the person buried in the tomb), the humble servant needing the help of Almighty Allah, Yahya ibn Mahammad al-Khajayam. It was raised in Ramadan, 704 Hijra (23.03–27.04.1305 in the Julian Calendar) by Ali Majdaddin”. There are Qur’an writings at the beginning and along the edges of the inscription. According to a researchers’ opinion, Khaja Yahya Mahammad was one of the eminent scientists of that time and worked in the Maragha observatory during the Elkhanids’ reign. His father, Khaja Mahammad, was a public servant. The name of Mammadbeyli Village appears to derive from the name of Khaja Mahammad.

The octahedral prismatic drum of Khaja Yahya’s Tomb towering on the hill near the village was crowned by a sphero-conical dome from inside and a pyramidal dome from outside. The cornice curved out of dark colored stone stands out distinctly against a background of the body built of white stone. The rectangular door on the northwestern side of the body is at a considerable height above ground level (1.8 m). The frame of the door is also dark, the sides and the upper part of the white stone portal were bordered by a row of simple-shaped stalactites. Being approx 90 cm thick, the wall of the upper chamber was faced with plates of good-hewn and polished stone both inside and outside. The concave exterior sides of the drum have the shape of a broad-shouldered rectangular arch. The portal side of the tomb differs from other simply built sides in the relatively plastic construction. Architect Ali Majdaddin oğlu managed to create one of the striking samples of a tower-shaped type of tombs.

Sakkizguşəli Xacə Yəhya türbəsi.
Məmmədbəyli kəndi. 1304–1305-ci illər.
Octagonal Khaja Yahya Tomb.
Mammadbeyli Village. 1304–1305

Şərifan sərdabəsi

Zəngilan rayonunun Şərifan kəndində, Həkəri çayının sağ sahilində qədim bir türbənin alt hissəsinin — sərdabəsinin qalıqları aşkar edilmişdir. Sərdabənin plan forması çıxıntıları olan kvadratdır (5,4 × 5,4 metr). Sərdabənin cənub divarında dayaz düzbucaqlı mehrab tağçası var. Onun üst hissəsi stalaktitlə, yanları incə sütuncuqlarla bəzədilmişdir.

Sərdabənin çıxıntıları tağbəndlə, mərkəzi hissəsi sferik günbəzlə örtülmüşdür. Divar və tağlarının yaxşı yonulub cilalanmış daşlarla üzənməsi, mehrab tağçası və tağın arxivoltunda oyma naxışlı bəzək zolağının işlənməsi və s. vaxtilə həmin sərdabənin çox yüksək memarlıq-bədii həlli olan bir qülləvari türbəyə aid olduğunu deməyə əsas verir. Şərifan sərdabəsi XIII–XIV əsrlərin qovşağında tikilmiş abidə hesab edilir.

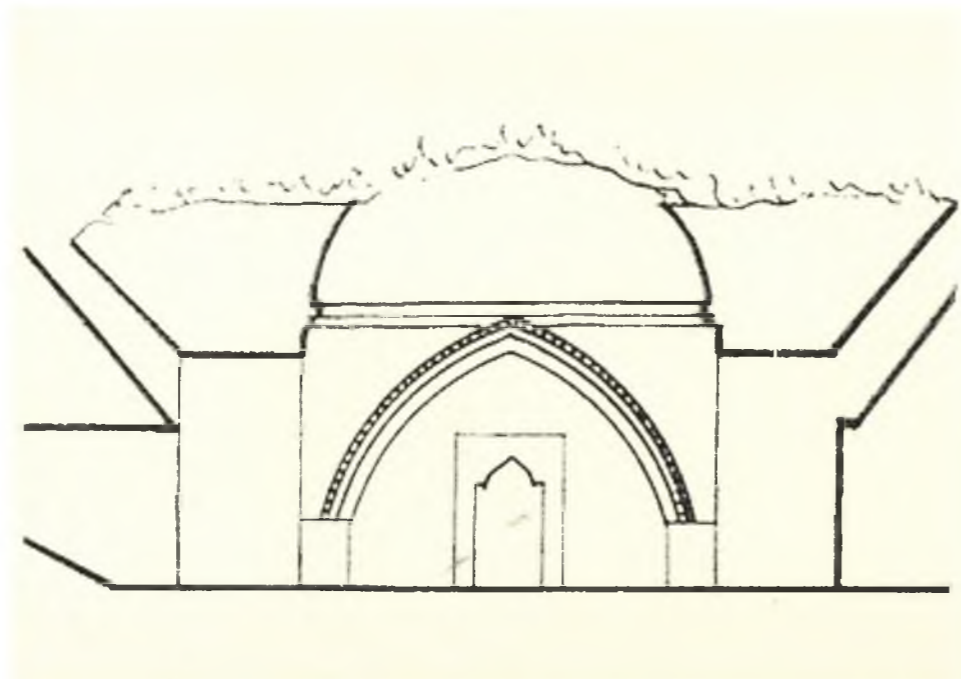
Sharifan Tomb

The remnants of the ancient tomb or, rather, its lower part, were discovered on the right bank of the River Hekeri in Sharifan Village of Zangilan Region. The tomb with projections is square-shaped (5,4 × 5,4 m). The tomb has a shallow rectangular mehrab (niche) in the south wall. Its upper part is decorated with stalactites and its sides — with delicate pillars.

The projections of the tomb were covered with arches and the central part — with a spherical dome. Facing the walls and arches with good-hewn and polished stone, carving the decorative strip on the mehrab and the archivolt of the arch, etc. give grounds to tell that this highly artistic tomb was formerly a part of the tower-shaped tomb. The Sharifan Tomb is considered to be a monument built at the turn of the 13th-14th century.

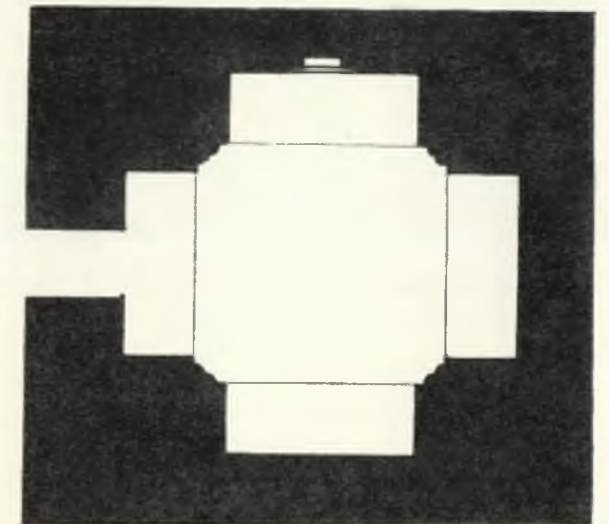
Sardaba. Şarifan kandi. XIII-XIV əsrlər.
Tomb. Sharifan Village. 13th–14th century

Sardabanın sxemi.
Plan of the tomb

Sardabanın sxemi.
Plan of the tomb

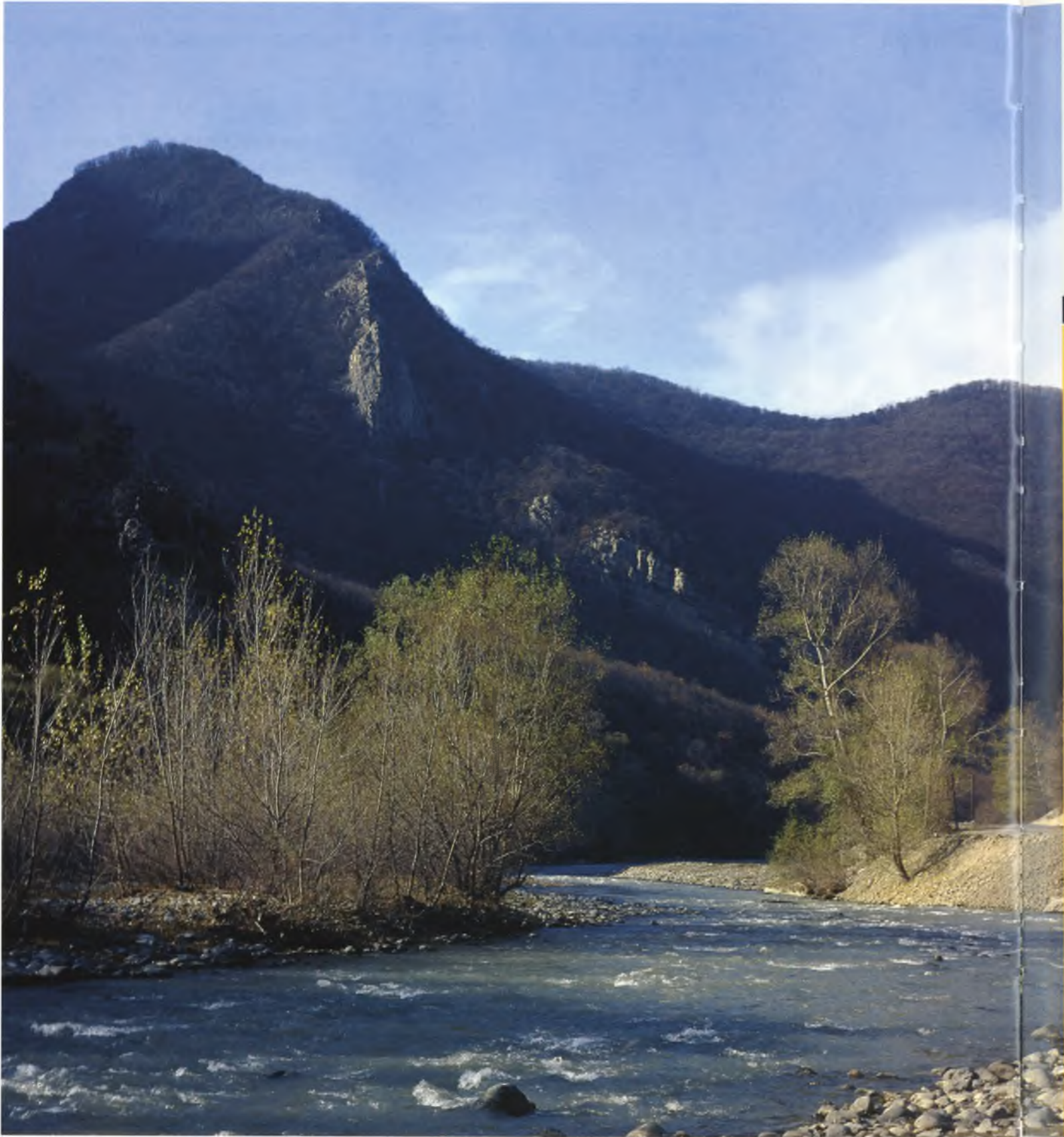
Sardabanın planı.
Plan of the tomb

Alban kilsəsi. Babalı kəndi.
Albanian church. Babali Village

Qala divarı. Hacallı kəndi. Orta əsrlər.
Castle wall. Hajalli Village. Middle Ages

TƏRTƏR

Terter Region
15 cultural monuments
Territory — 957 km²
Partially occupied on June 17, 1993

Mədəniyyət abidələrinin sayı	Ərazisi	İşğal olunub
15	957 km ²	17.06.1993

Tərtər rayonu Azərbaycan Respublikasının inzibati bölgəsi kimi 1930-cü ildə təşkil edilmişdir. Rayonun ümumi ərazisi 957 km²-dir. Rayon, Tərtər çayının aşağı hissəsində (Kiçik Qafqazda) yerləşərək, şimaldan İncə çayı ilə həmsərhəddir. Bu ərazi Kiçik Qafqazın şimal-şərq ətəkləri sayılır. Qədim zamanlarda bu torpaqlar Azərbaycan ərazisindəki ilkin dövlətlərdən biri olan Qafqaz Albaniyasına daxil idi. Hərbi münaqişə zamanı rayonun şərq hissəsi erməni yaraqlıları tərəfindən qismən zəbt edilmişdir. Sözügedən ərazidə böyük sayda arxeologiya obyektləri (qədim qəbristanlıq, yaşayış məskənləri və s.) və tarixi-memarlıq abidələri yerləşirdi. Bu abidələr orta əsrlərdə Azərbaycanda yayılmış xristianlıqla sıx əlaqədardır. Onlar dini mahiyyətli tikililərdən (məbəd, kilsə), müdafiə xarakterli qurğulardan (qəsir, qala) və mülki abidələrdən (hamam və s.) ibarətdir. Əfsuslar olsun ki, təkcə Azərbaycan tarixi üçün deyil, ümumiyyətlə regionun mədəni irsi üçün böyük önəm kəsb edən bu abidələrin hazırkı durumu qeyri-müəyyəndir.

As an administrative unit of the Republic of Azerbaijan, Terter Region was formed in 1930. The total area of the region is 957 km². Located in the lower part of the River Terter (in the Lesser Caucasus), the region adjoins to the River Inje in the North. This territory is considered to be the northeastern foot of the Lesser Caucasus. In ancient times, these lands were included in Caucasian Albania, one of the early state formations established in the territory of Azerbaijan. During the armed conflict, the eastern part of the region was partially occupied by the Armenian troops. In the foresaid territory, there are numerous archaeological objects (an ancient cemetery, dwelling sites, etc.) and historical-architectural monuments. These monuments were closely concerned with spreading Christianity in Azerbaijan in the Middle Ages. Among them are religious constructions (temples, churches), defensive structures (castles, fortresses) and civil monuments (baths, etc.). Unfortunately, the actual condition of these monuments, which are of great significance not only for the history of Azerbaijan, but also for the cultural heritage of the whole region, is uncertain.

“Ürək” məbədi. Taiş kəndi. XII əsr.
“Urek” Temple. Talish Village. 12th century

Üç körpə monastırı. Donaşen kəndi.
Three Infants Monastery. Donashen Village

Tərtər çayı üzərində bir tağlı körpü. Madagiz kəndi. XII-XIII əsrlər.
One-arched bridge on the Terter River. Madagiz Village. 12th-13th century

Sərsəng su anbarı.
Sarsang water reservoir

Tərtər çayı.
Tertir river

Tarix kiminsə arzusuna, istəyinə görə deyil, gerçək faktlara söykəndiyi zaman tarix olur. Bunsuz o, saxta, uydurma bir şeydən başqa heç nə deyil.

Hər bir yurdun, torpağın var olan mədəni irs nümunələri onun gerçək tarixini, hansı xalqa məxsus olduğunu, — hətta o xalq yer üzündən silinmiş olsa bele, — bilavasitə göstərən, nümayiş etdirən danılmaz faktlar məcmusudur.

Bu kitabda təqdim olunan tarixi-mədəni irs nümunələri “cənnət-məkan” Qarabağın, onun Dağlıq hissəsinin kime, hansı xalqa məxsus olduğunun bir daha eyanı surətdə nümayiş etdirir.

History can be history only if it is based only on real facts, not on somebody's wish or desire. Without these facts, there are nothing except false and fiction.

Locating in the certain territory or region, examples of cultural heritage are a collection of undeniable facts directly attesting to history and belonging to a concrete nation even if it doesn't exist already.

Samples of historical and cultural heritage presented in this book evidently demonstrate to whom, to which nation of the “paradise place” Garabakh, its mountainous part, they belonged.

Gerçək tarixə görə Azərbaycan xalqının əcdadları iki min ildən çoxdur ki, bu ərazidə məskunlaşmış, onu özlərinə yurd-yuva seçmişlər. Qarabağın Düzəni də, Dağlığı da, Azərbaycanın-azərbaycanlıların Ana vətəninin bölünməz, ayrılmaz bir hissəsidir. Bu torpaq, onun altında əbədi olaraq yuxuya gedən ulu babalarımızın ruhu ilə yoğrulub.

Bizə ana ağıuşu qədər isti və doğma olan bu torpaq uğrunda ulu ərənlərimiz — Kiaksar, Atropat, Aran, Urnər, Vaçaqan, Cavanşir, Babək, Şah İsmayıl, Cavad xan, Pənah xan və digər saysız-hesabsız igid övladlarımız tarixin müxtəlif kəşməkeşli dövrlərində mübarizə apararaq, ağır sınaqlardan keçiblər. Bu torpaqda boy atan elm, sənət korifeyləri doğma Azərbaycanımızın başını bütün dünyada uca ediblər.

Qarabağ, onun paytaxtı Şuşa şəhəri Azərbaycanın musiqi beşiyi olub, müasir Azərbaycan tarının yaradıcısı Sadiqcan, professional musiqisinin banisi Ü. Hacıbəyov, vokal məktəbinin yaradıcısı Bülbül, böyük bəstəkar Fikrət Əmirov, dünyaca ünlü müğənni Rəşid Behbudov, bütün Şərqdə məşhur olan görkəmli muğam ustaları — Cabbar Qaryağdı oğlu, Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski kimi adları saymaqla bitməyən musiqiçilər nəslə məhz bu torpaqda dünyaya göz açıblar.

Qarabağın yetişdirdiyi Molla Pənah Vaqif, Molla Vəli Vidadi, Qasım bəy Zakir, Xan qızı Natəvan, Mir Möhsün Nəvvab, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Yusif Vəzir Çəmənəminli kimi məşhur şair və yazıçılar Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında əvəzsiz rol oynayıblar...

Bu gün bu əsrarəngiz yurdun — qədim Azərbaycan torpağı Qarabağın böyük bir hissəsi Ermənistan ordusu tərəfindən işğal edilmiş, ta qədimdən bu torpaqlarda yaşayan bir milyona yaxın insan doğma yurd-yuvasından didərgin salınmış, onun, yaşı bəzən min illərlə ölçülən tarixi-mədəni abidələri tamam məhv olmaq təhlükəsi ilə üzə-üzə qalmışdır.

Unikal təbiətə, gözəl abı-havaya, soyuq, göz yaşı kimi dupduru bulaqlara və həmçinin mühüm hərbi-strateji mövqeyə malik olan Qarabağ öz tarixi boyu dəfələrlə yadelli düşmən hücumlarına məruz qalmışdır. Xəzərlərdən tutmuş Əmir Teymura, İran şahı Qacardan tutmuş Rusiya çarı Birinci Nikolaya qədər bir çox qəsbkarlar cənnət-məkan Qarabağın qanına susamış, onu öz caynaqlarına keçirməyə çalışmış, müəyyən müddətlərə də olsa bu torpaqları işğal etmişlər.

Amma, nə qədər inanılmaz görünərsə də, bu da bir danılmaz faktdır ki, həmin işğalların heç birində Qarabağ torpağı indiki qədər dağıntıya, viranəliyə məruz qalmamış, barbarlıqla, vəhşiliklə üzəşməmişdir.

Bu, indi əksər bəşər övladının orta əsrlərlə müqayisədə çox sivil hesab etdiyi XX–XXI əsrlərin özəl belasıdır, yoxsa “Böyük Ermənistan” xülyasına qapılan, demək olar ki, bu “istəyini” ruhi xəstəlik həddinə yüksəldən şovinist erməni xislətinin bariz nəticəsidirmi?

According to the real history, Azerbaijan people's ancestors inhabited this territory more than 2000 years ago, had chosen it as a native land for them. Both Duzeni (a plain part) and Daglīgi (a mountainous part) are indivisible and inseparable parts of Azerbaijan — the Azerbaijanis' Motherland. This land kneaded with spirits of our ancestors who had gone and buried here.

In different turbulent periods in Azerbaijan history, many our country's brave sons — Kiaksar, Atropat, Aran, Urnayr. Vachagan, Javanshir, Babek, Shah Ismayil, Javad khan, Panah khan, and many other struggled for these lands, which are close and dear to us as mother's embraces, and underwent many severe trials. Born in this land, coriphaeuses of national science and art world-wide glorified the dignity of our native Azerbaijan and the nation.

Being a musical cradle of Azerbaijan Garabagh and its capital Shusha are the Homeland for founder of the modern Azerbaijan tar art Sadigjan, founder of professional music U. Hajibeyov, founder of the vocal school Bul-Bul, great composer Fikret Amirov, world-famed singer Rashid Behbudov, prominent mugham maestros well-known in the whole East — Jabbar Garyagdi, Khan Shushinski, Seyid Shushinski and an endless list of other musicians who had revealed this land to the world.

Brought up in Garabakh, such eminent poets and authors as Molla Panah Vagif, Molla Vali Vidadi, Gasim bey Zakir, Khan gizi Natavan, Mir Mihsun Navvab, Abdurrahim bey Haqverdiyev, Yusif Vazir Chemenzeminli played an irreplaceable role in the deveiopment of Azerbaijan literature.

Nowadays, the greater part of this mysterious land, ancient Azerbaijan land, was occupied by Armenian invaders. Approximately 1 million people inhabited these lands as far back as ancient times were driven out of their native country. Their historical and cultural monuments, some dating back thousands of years, had been left face-to-face with danger of being completely demolished.

Located at the place with unique nature, nice atmosphere, cool and clear tear-like springs, as well as occupied an important military strategic position, Garabagh was repeatedly attacked by foreign aggressors during its long history. Thirsted for paradise Garabagh's blood and tried to force it to their clutches, many such aggressors as the Khazars, Amir Teymur, Iranian shah Gajar, and Russian Tzar Nikolay I had occupied these lands during certain periods.

Incredible as it might seem, but there is an undeniable fact proving that as a result of all these occupations Garabagh had never been hitherto savagely demolished and ruined. Is this a tragedy of many human sons in 20–21st century, considered to be

Ruslar tərəfindən İrandan Dağlıq Qarabağa köçürülmələrinin 150 illiyini, tarixi baxımdan lap bu yaxınlarda, cəmi 30 il bundan əvvəl, 1978-ci ildə təntənəli şəkildə bayram edən və bu münasibətlə Mardakert (indiki Ağdərə) rayonunun Marağaşen-Leninavan kəndində xüsusi bir abidə ucaldan ermənilər Sovet İttifaqının süqutu zamanı yaranmış qarmaqarışq vəziyyətdə köhnə himayədarlarının köməyindən sui-istifadə edərək, evvəlcə Dağlıq Qarabağı, sonra isə 1993-cü ildə Qarabağın böyük bir hissəsinin işğal etdilər və sonra da dünya ictimaiyyətini bu torpaqların əzəli erməni torpaqları olduğuna inandırmağa çalışdılar. Çox teessüflər olsun ki, qismən də olsa, buna nail ola bildilər.

Bundan daha da cəsarətlənən erməni vandalistləri Qarabağın hem Dağlıq, həm də düzən — Aran hissəsində mövcud olan Azərbaycan tarixi abidələrinə sistemətik şəkildə divan tutmağa başladılar.

Dünya siyasi ictimaiyyəti bəzi gerçək faktlardan xali olsa da (BMT-nin məlum qərarları da bunun sübut edir), bu hadisələrə laqeyd yanaşdı, çünki siyaset dünyasını bəşəriyyətin tarixi-mədəni irsindən daha çox, digər sərvətlər maraqlandırır.

Və ən qeribəsi isə budur ki, sivil dünyanın hər hansı bir guşəsində ən xırda bir tarixi-mədəni obyektə cüzi bir zərər toxunmasına qarşı üsyən edən mədəni bəşəriyyət bu vandalizmə qarşı susdu, səsini belə çıxarmadı. Belkə bunu da XXI əsrin ayağına yazmaq?

Kitabda da əyani vasitələrlə tanış olduğunuz və ümumbəşəri mədəni irsin tərkib hissəsi sayılan dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli Azərbaycan-Qarabağ tarixi mədəni abidələri hazırda erməni vandalistləri tərəfindən tamamilə məhv edilmək təhlükəsi qarşısındadır.

Bu gün mədəni bəşəriyyətin buna göz yumması gələcəkdə daha təhlükəli presedentlərə yol açə bilər. Gəlin, buna yol verməyək!

more civilized in comparison with the Middle Ages, or a regular result of Armenian chauvinistic circles' activity, for whom dreams of "Great Armenia" have turned into symptoms of mental disorder a long time ago.

Armenians, moved by tsarist Russia from Iran to Nagorny Garabagh 150 years ago and in 1978 celebrated this anniversary and erected a special monument on this occasion in Maragashen-Leninavan village of Mardakert (current Aghdara) Region, took advantage of a power crisis caused by the Soviet Union's collapse and with their old patrons' help first occupied Daghlig (Mountainous) Garabagh, and later, in 1993, Garabagh's great part, after what they tried to convince the world public that this territory is the Armenian lands since earliest times. Regrettably, they succeeded to achieve it partly.

This dared Armenian vandals to begin systematical assaults to the Azerbaijan historical monuments located both in Garabagh's Daghlig and plain — Aran parts.

The world political organizations, excepting some real facts (the UN's known decisions prove it), approached indifferently to these incidents because the world of politics is interested in many other riches of humanity's historical and cultural heritage.

It is strange but the cultural mankind protesting against even a little damage to the smallest historical and cultural object in some corner of the civilized world keeps silence on this vandalism, not a protest word was said. Perhaps, we should attribute this to the 21st century as well?

Visually demonstrated in this book and considered to be an essential part of the all-mankind cultural heritage, Azerbaijan-Garabagh historical and cultural monuments of world, country and local importance are currently exposed to danger of being completely destructed by Armenian vandals.

If the cultural mankind closes their eyes to this situation today, it can create more dangerous precedents in the future. Let's not allow it to happen!

İşğal altında qalmış Azərbaycan ərazilərində yerləşən tarix və mədəniyyət abidələrinin siyahısı

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 32 sayılı 02.08.2001 tarixli qərarından çıxarış

List of historical and cultural monuments being under occupation on Azerbaijan territories

Extract from the Decree No 32 of 02.08.2001 of the Cabinet of Ministries of the Republic of Azerbaijan

Dünya əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri *Immovable historical and cultural monuments of world importance*

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qutlu Musa oğlu türbəsi <i>The Mausoleum of Gutlu Musa oghlu</i>	1314-cü il <i>1314</i>	Ağdam rayonu, Xaçındərbətli kəndi <i>Aghdam district, Khachindarbatly village</i>
Gəncəsər monastırı <i>Ganjasar monastery</i>	1216-1238-ci illər <i>1216-1238</i>	Kəlbəcər rayonu, Vəngli kəndi <i>Kalbadjar district, Vangly village</i>
Xudavəng monastırı <i>Khudavang monastery</i>	XIII əsr <i>XIII c.</i>	Kəlbəcər rayonu, Vəng kəndi <i>Kalbadjar district, Vang village</i>
11-tağlı Xudafərin körpüsü <i>11-arch Khudafarin bridge</i>	XI-XII əsrlər <i>XI-XII cc.</i>	Cəbrayıl rayonu, Qumlaq kəndi <i>Jabrayil district, Gumlag village</i>
15-tağlı Xudafərin körpüsü <i>15-arch Khudafarin bridge</i>	XIII əsr <i>XIII c.</i>	Cəbrayıl rayonu, Qumlaq kəndi <i>Jabrayil district, Gumlag village</i>
Şuşa Tarix-Memarlıq Qoruğu <i>Shusha state historical-architectural reserve</i>	XVIII-XIX əsrlər <i>XVIII-XIX cc.</i>	Şuşa şəhəri <i>Shusha town</i>

ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Azıx mağara düşərgəsi <i>Azikh cave camp</i>	Paleolit dövrü <i>Paleolit</i>	Xocavənd rayonu <i>Khojavand district</i>
Tağlar mağara düşərgəsi <i>Taglar cave camp</i>	Paleolit dövrü <i>Paleolit</i>	Xocavənd rayonu <i>Khojavand district</i>
Üzərliktəpə yaşayış yeri <i>Uzarliktapa settlement</i>	Tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Ağdam-Ağcabədi yolunda, Rəcəb Gözəlov kəndi <i>On the Aghdam-Aghjabadi road, Rajab Gozalov village</i>
Xocalı kurqanları <i>Khojali barrows</i>	Tunc-ilk dəmir dövrü <i>Bronze-Early Iron Age</i>	Xocalı şəhəri <i>Khojali town</i>
Niftalı kurqanları <i>Niftali barrows</i>	Tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Cəbrayıl rayonu <i>Jabrayil district</i>

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Qala divarları Walls of the fortress	1750-cü il 1750	Şuşa şəhəri Shusha city
Pənah xanın sarayı Palace of Panah Khan	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, general Quliyev küçəsi Shusha city, general Guliyev St.
Qara Böyükxanim bürcü Tower of Gara Boyukhanim KhanKhanim	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Shusha city, Ojaggulu St.
Heydər türbəsi Mausoleum of Heydar	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Shusha city, Ojaggulu St.
Hacı Qulunun malikanəsi Estate of Hajigulu	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, F.Əmirov küçəsi Shusha city, F.Amirov St.
Natəvanın evi House of Natavan	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Resulzadə küçəsi Shusha city, Rasulzadeh St.
Əsəd bəyin evi House of Asad bey	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yuxarı Gövhər ağa məscidi Mosque of Yikhari Govhar agha	1768–1769-cu illərdə inşa edilmiş, 1837–1838-ci illərdə əsaslı təmir edilmişdir was built in 1768-1769, basically repaired in 1837-1838	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənəmimli küçəsi Shusha city, Chamahzaminli St.
Aşağı Gövhər ağa məscidi Mosque of Ashaghi Govhar agha	XVIII əsrdə inşa edilmiş, 1874-cü ildə əsaslı təmir edilmişdir was built in XVIII c., it was basically repaired in 1874	Şuşa şəhəri, Gövhərağa küçəsi Shusha city, Govharagha St.
İkimərtəbəli karvansara Two-floor Karvansaray	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Gövhərağa küçəsi Shusha city, Govharagha St.
Mehmandarovların malikanə kompleksi: məscid, kiçik yaşayış evi, böyük yaşayış evi	XVIII əsr	Şuşa şəhəri, F.B.Köçərli küçəsi

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location

The estate complex of Mehmandarovs: mosque, small living house, large living house	XVIII c.	Shusha city, F.B.Kocharli St.
İbrahim xanın bürcü Tower of Ibrahim khan	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
İsa bulağı Isa spring	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhərinin 7 km-də In 7 km from Shusha city
İbrahim xanın qəsri Castle of Ibrahim khan	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Daşaltı çayı Shusha city Dashalti village

ŞUŞA DÖVLƏT TARİX-MEMARLIQ QORUĞU THE STATE HISTORICAL-ARCHITECTURAL RESERVE OF SHUSHA

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location

Üzeyir Hacıbəyovun evi House of Uzeyir Hajibayov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Niyazi və Ü.Hacıbəyov küçələrinin kəsişməsində Shusha city, in the cross of Niyazi and U.Hajibayov St.
Xanlıq Muxtar karvansarası Khanlig Mukhtar Karvansaray	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Ağa Qəhrəman Mirsiyab oğlunun karvansarası Karvansaray of Agha Gahraman Mirsiyab oghlu	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Zülfüqar Hacıbəyovun evi House of Zulfugar Hajibayov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Sadıqcan küçəsi Shusha city, Sadigjan St.
Saatlı məscidi (M.P.Vaqifin lik dərş dediyi mədrəsə) Saatli mosque (the first religious school where M.P.Vagif taught)	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Gəncə qapısı Ganja gateway	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Niyazi küçəsi Shusha city, Niyazi St.
Ə.Haqverdiyevin evi House of A.Hagverdiyev	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Ə.Haqverdiyev küçəsi Shusha city, A.Hagverdiyev St.
Qazançı kilsəsi Gazanchi church		Şuşa şəhəri, Ə.Haqverdiyev küçəsi Shusha city, A.Hagverdiyev St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Y.V.Çəmənzəminlinin evi House of Y.V.Chamanzaminli	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, N.B.Vəzirov küçəsi Shusha city, N.b.Vazirov St.
Yuxarı Gövhərağa məscidinin mədrəsəsi The medrese of the Yukhari Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, N.B.Vəzirov küçəsi N.Nazirov St
Səfərov qardaşlarının karvansarası Karvansaray of Safarov brothers	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Ojaggulu St
Sadıqcanın evi House of Sadigjan	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sadıqcan küçəsi Shusha city, Sadigjan St.
Uğurlu bəyin evi House of Ughurlu bey	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Kərbəlayı Səfixan küçəsi Shusha city, Karbalayi Safikhan St.
Xan sarayı Palace of Khan	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sadıqcan küçəsi Shusha city, Sadigjan St.
Şirin su hamamı Shirin su bathroom	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sadıqcan küçəsi Shusha city, Sadigjan St.
Seyid Şuşinskiyin evi House of Seyid Shushinski	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Sadıqcan küçəsi Shusha city, Sadigjan St.
M.P.Vaqifin türbəsi Mausoleum of M. P. Vagif	XX əsr XX c.	Şuşa şəhəri, Q.Quliyev küçəsi Shusha city, G.Guliyev St.
Qasım bəy Zakirin evi House of Gasim bey Zakir	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Q.B.Zakir küçəsi Shusha city, Q.b.Zakir St.
Aşağı Gövhərağa məscidinin mədrəsəsi The medrese of Ashaghi Govharagha	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Gövhərağa küçəsi Shusha city, Govharagha St.
Behbudovların evi House of Behbudovs	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Firudin bəyin evi House of Frudin bey	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Q.Pirimov küçəsi Shusha city, Q.Pirimov St.
M.M.Nəvvabın evi House of M.M.Navvab	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Nəvvab küçəsi Shusha city, Navvab St.
Bülbülün evi House of Bulbul	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, F.Əmirov küçəsi Shusha city, F.Amirov St.
F.B.Köçərlinin evi House of F.B.Kocharli	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, 20 Yanvar küçəsi Shusha city, 20 Yanvar St.
Hüseyn bəyin evi House of Huseyn bey	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, T.Əliyev küçəsi Shusha city, T.Aliyev St.
Kəçəçi oğlu Məhəmmədin evi House of Kechachi oghlu Mahammad	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, T.Əliyev küçəsi Shusha city, T.Aliyev St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Karvansara Karvansara	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Vaqif küçəsi Shusha city, Vagif St.
Gəray Əsədovun evi House of Garay Asadov	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, G.Əsədov küçəsi Shusha city, G.Asadov St.
S.S.Axundovun evi House of S.S.Akhundov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ü.Hacıbəyov küçəsi Shusha city, U.Hajibeyov St.
C.Qaryağdıoğlunun evi House of J.Garyaghdioghlu	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, C.Qaryağdıoğlu küçəsi Shusha city, J.Garyaghdioghlu St.

ARXEOLJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Kurqan Barrow	Tunc dövrü The Bronze Age	Şuşa şəhərinin şimal-qərbində To the north-west from Shusha town
Şuşa və Şuşakənd daş qutu qəbirləri Shusha and Shushakand stone box graves	son tunc və ilk dəmir dövrü Late Bronze and Early Iron Age	Şuşa şəhəri və Şuşa kəndinin yaxınlığında Near Shusha town and Shusha village
Şuşa mağara düşərgəsi Shusha cave camp	daş dövrü The Stone Age	Şuşa şəhərinin cənubunda, Daşaltı çayının sol sahilində In the South of Shusha city, on the left shore of Dashalti river
Daş qutu nektopolu Stone box necropolis	dəmir dövrü The Iron Age	Qarabulaq kəndi Garabulag village
Nekropol Necropolis	son tunc və ilk dəmir dövrü Late Bronze and Early Iron Age	Dolanlar kəndi Dolanlar village

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Realni məktəbinin binası Building of Realny School	XX əsr XX c.	Şuşa şəhəri, V.Cəfərov küçəsi Shusha city, V.Jafarov St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Xəstəxana binası Building of hospital	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Yaşayış binası Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Qız məktəbi Girl School	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, V.Cəfərov küçəsi Shusha city, V.Jafarov St.
Aslan Qaraşarovun yaşayış evi Living house of Aslan Garasharov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Pənah xan küçəsi Shusha city, Panah Khan St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ü.Hacıbəyov küçəsi Shusha city, U.Hajibayov St.
Məşədi İbrahimin yaşayış evi Living house of Mashadi Ibrahim	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, V.Cəfərov küçəsi Shusha city, V.Jafarov St.
Məşədi Novruzun yaşayış evi Living house of Mashadi Novruz	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Pənah xan küçəsi Shusha city, Panah Khan St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Q.B.Zakir küçəsi Shusha city, G.B.Zakir St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Q.B.Zakir küçəsi Shusha city, G.B.Zakir St.
Həsən Ağanın evi Living house of Hasan Agha	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Haqverdiyev küçəsi Shusha city, Hagverdiyev St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ağadədəli küçəsi Shusha city, Aghadadali St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ağadədəli küçəsi Shusha city, Aghadadali St.
Şükür bəyin yaşayış evi Living house of Shukur bey	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ağadədəli küçəsi Shusha city, Aghadadali St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, H.Hacıyev küçəsi Shusha city, H.Hajiyev St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, H.Hacıyev küçəsi Shusha city, H.Hajiyev St.
Yaşayış evi Living house		Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Shusha city, Ojaggulu St.
Cəfərqulu ağanın yaşayış evi Living house of Jafargulu agha	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Bülbül küçəsi Shusha city, Bulbul St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Bülbül küçəsi Shusha city, Bulbul St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Bülbül küçəsi Shusha city, Bulbul St.
Kilsə qalıqları Ruins of church		Şuşa şəhəri, Q.Pirimov küçəsi Shusha city, G.Pirimov St.
Türbə Mausoleum		Şuşa şəhəri, Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Xan qızı bulağı Khan gizi spring		Şuşa şəhəri, Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Mərdinli bulağı Mardinli spring		Şuşa şəhəri, Sadıqcan küçəsi Shusha city, Sadigjan St.
Bulaq Spring	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri Shusha city
Ağadədəli bulağı Aghadadali spring	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Ağadədəli küçəsi Shusha city, Aghadadali St.
Qız məstəsi Girl monastery	XVIII-XIX əsrlər XVIII-XIX cc.	Şuşa şəhəri, Qorki küçəsi Shusha city, Gorky St.
Bulaq Spring	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sabir küçəsi, Köçərli məhəlləsində Shusha city, Sabir St., in the Kocharli quarter
Bulaq Spring	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli məhəlləsi Shusha city, Kocharli quarter
Bulaq Spring	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Gövhərağa küçəsi Shusha city, Govharagha St.
Laçın su anbarı Lachin water reservoir	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Qarabağ küçəsi Shusha city, Garabakh St.
Süleyman Vəzirovun evi House of Suleyman Vazirov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Növrəst küçəsi Shusha city, Novrast St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Qurdilər bulağı Gurdiar spring	1900-cü il 1900	Şuşa şəhəri, general Quliyev və Haqverdiyev küçələrinin kəsişməsində Shusha city, in the cross of general Guliyev and Hagverdiyev St.
Hamam Bath	XIX əsr XIX c.	Malibəyli kəndi Malibayli village
Novlu bulaq Novlu spring	XIX əsr XIX c.	Malibəyli kəndi Malibayli village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Malibəyli kəndi Malibayli village
Kilsə Church	XIX əsr XIX c.	Daşaltı kəndi Dashalti village
İnzibati bina Administrative building	XIX əsr XIX c.	Malibəyli kəndi Malibayli village
Kilsə Church	XIX əsr XIX c.	Qəybalı kəndi Geybali village

ŞUŞA DÖVLƏT TARİX-MEMARLIQ QORUĞU THE STATE HISTORICAL-ARCHITECTURAL RESERVE OF SHUSHA

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Mamay bəyin yaşayış evi Living house of Mamay bey	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Məşədi Teymurun yaşayış evi Living house of Mashadi Teymur	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, M.F.Akhundov St.
Şor Bulaq Living house of Khudu Mammadov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, M.F.Axundov küçəsi Shusha city, Kh.Mammadov St.
Xudu Məmmədovun yaşayış evi Living house of Khudu Mammadov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, X.Məmmədov küçəsi Shusha city, Kh.Mammadov St.
Ələkbər bəyin evi House of Alakbar bay	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ə.B.Haqverdiyev küçəsi Shusha city, A.B.Hagverdiyev St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Bulaq Spring	XVIII əsr XVIII c.	Çuxur məhəlləsində Vəzirov küçəsi In the Chukhur quarter, Vazirov St.
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Çuxur məhəlləsində Vəzirov küçəsi In the Chukhur quarter, Vazirov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, L.İmanov küçəsi Shusha city, L.Imanov St.
Lətif İmanovun evi Living house of Latif Imanov	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, L.İmanov küçəsi Shusha city, L.Imanov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, L.İmanov küçəsi Shusha city, L.Imanov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, L.İmanov küçəsi Shusha city, L.Imanov St.
Hacı Abbas məscidi və karvansarası Mosque and karvansaray of Haji Abbas	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, N.B.Vəzirov küçəsi Shusha city, N.B.Vazirov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, N.B.Vəzirov küçəsi Shusha city, N.B.Vazirov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, N.B.Vəzirov küçəsi Shusha city, N.B.Vazirov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, N.B.Vəzirov küçəsi Shusha city, N.B.Vazirov St.
Mərdinli məscidi Mardinli mosque	XIX əsr XIX c.	A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Cahangir bəyin evi Living house of Jahangir bay	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Hacı Məmmədin evi Living house of Haji Mammad	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, A.Qaraşarov küçəsi Shusha city, A.Garasharov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Quliyev küçəsi Shusha city, Guliyev St.
Hacı Yusifli məscidi Mosque of Haji Yusifli	XIX əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Q.İsmayılov küçəsi Shusha city, G.Ismayilov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Q.İsmayılov küçəsi Shusha city, G.Ismayilov St.
Məşədi Salmanın evi House of Mashadi Salman	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Q.İsmayılov küçəsi Shusha city, G.Ismayilov St.
Culfalar məscidi Juifalar mosque	XIX əsr XIX c	Şuşa şəhəri, Ü.Hacıbəyov küçəsi Shusha city, U.Hajibayov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Gövhərağa küçəsi Shusha city, Govharagha St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XV111 c	Şuşa şəhəri, Gövhərağa küçəsi Shusha city, Govharagha St.
Bulaq Spring	XVIII əsr XVIII c	Hacı Yusifli məhəlləsində Shusha city, Govharagha St.
Dəyirman Mill	XX əsr XX c.	Şuşa şəhəri, Ə.Ağaoğlu küçəsi Shusha city, A.Aghaoghlu St.
Hacı Əlibalanın evi Living house of Haji Alibala	XIX əsr XIX c	Şuşa şəhəri, Ə.Ağaoğlu küçəsi Shusha city, A.Aghaoghlu St.
Kəblə Azadın evi Living house of Kabla Azad	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ə.Ağaoğlu küçəsi Shusha city, A.Aghaoghlu St.
Hamamqabağı bulaq Hamamqabaghi spring	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ə.Ağaoğlu küçəsi Shusha city, A.Aghaoghlu St.
Hacı Sadiqın yaşayış evi Living house of Haji Sadigh	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Ə.Ağaoğlu küçəsi Shusha city, A.Aghaoghlu St.
"Çöl Qala" bulağı "Chol Gala" spring	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Şəhriyar küçəsi Shusha city, Shakhriyar St.
Hacı İbadın evi House of Haji Ibad	XIX əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Fatma xanım Kəminə küçəsi Shusha city, Fatma khanim Kamina St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Çöl Qala məscidi Chol Gala mosque	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, Şəhriyar küçəsi Shusha city, Shakhriyar St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Məşədi Süleymanın evi House of Meshedi Suleyman	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Livine. house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Musəvinin evi House of Musavi	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, L.Kərimov küçəsi Shusha city, L.Karimov St.
Hacı Məmmədbağırın yaşayış evi Living house of Haji Mammadbaghir	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Kərbəlayi Səfixan küçəsi Shusha city, Karbalayi Safikhhan St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Kərbəlayi Səfixan küçəsi Shusha city, Karbalayi Safikhhan St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Kərbəlayi Səfixan küçəsi Shusha city, Karbalayi Safikhhan St.
Hüsü Hacıyevin evi Living house of Husu Hajiyev	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Kərbəlayi Səfixan küçəsi Shusha city, Karbalayi Safikhhan St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Kərbəlayi Səfixan küçəsi Shusha city, Karbalayi Safikhhan St.
Məşədi Zeynal Hətəmovun evi House of Mashadi Zeynal Hatamov	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Məşədi Əlinin evi House of Mashadi Ali	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Məşədi Səhliyarın evi House of Mashadi Sahliyar	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Hacı Dadaşın evi House of Haji Dadash	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
A.Əzimovun evi House of A.Azimov	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Köçərli küçəsi Shusha city, Kocharli St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Q.Pirimov küçəsi Shusha city, G.Pirimov St.
Məşədi İbrahimin evi House of Mashadi Ibrahim	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Q.Pirimov küçəsi Shusha city, G.Pirimov St.
Məşədi Cəlalın evi House of Mashadi Jalal	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Q.Pirimov küçəsi Shusha city, G.Pirimov St.
Meydan bulağı Square spring		Rəsulzadə küçəsi Shusha city, Rasulzadeh St.
Hacı Bəşirin evi Living house of Haji Bashir	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Rəsulzadə küçəsi Shusha city, Rasulzadeh St.
Dərzi Bəhrəmin yaşayış evi Living house of Tailor Bakhran	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Nizami küçəsi Shusha city, Nizami St.
Məşədi Hüsünün evi Living house of Mashadi Husu	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Nizami küçəsi Shusha city, Nizami St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Nəvvab küçəsi Shusha city, Navvab St.
Məmməd Həsən oğlunun evi House of Mammad Hasan oghlu	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, F.Əmirov küçəsi,4 Shusha city, F.Amirov St.
Kəlbə Məhəmmədin evi Living house of Kalba Mahammad	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, F.Əmirov küçəsi Shusha city, F.Amirov St.
Xoca Mərcanlı məscidi Mosque of Khoja Marjanli	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sabir küçəsi Shusha city, Sabir St.
Xoca Mərcanlı bulağı Spring of Khoja Marjanli	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sabir küçəsi Shusha city, Sabir St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Sabir küçəsi Shusha city, Sabir St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, 20 Yanvar küçəsi Shusha city, 20 Yanvar St.
Bəhmən Mirzənin evi Living house of Bahman Mirza	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, 20 Yanvar küç Shusha city, 20 Yanvar St.
Bəhmən Mirzənin ərzaq anbarı Food storehouse of Bahman Mirza	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, 20 Yanvar küç Shusha city, 20 Yanvar St.
Qulam şahın evi Living house of Gulam Shah	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, 20 Yanvar küçəsi Shusha city, 20 Yanvar St.
H.B.Vəzirovun evi Living house of H.B.Vazirov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, 20 Yanvar küçəsi Shusha city, 20 Yanvar St.
Köçərli məscidi Kocharli mosque	XIX əsr XIX c.	20 Yanvar küçəsi Shusha city, 20 Yanvar St.
Quyuluq məscidi Guyuluq mosque	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Seyid Məcidin evi House of Seyid Majid	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, G.Əsgərov küçəsi Shusha city, G.Asgarov St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	G.Əsədov küçəsi,11 Shusha city, G.Asadov St., 11
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	G.Əsədov küçəsi, 12 Shusha city, G.Asadov St., 12
Bulaq Spring	XVIII əsr XVIII c.	Seyidli məhəlləsi Seyidli quarter
Seyidli məscidi Seyidli mosque	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, general Quliyev və C.Garyağdıoğlu küçələrinin kəsişməsi Shusha city, in the cross of general Guliyev and J.Garqaghdioghlu St.
Məşədi Qaranın evi House of Mashadi Gara	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, C.Qayağdıoğlu küçəsi Shusha city, J.Gayaghdioghlu St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Şəhriyar küçəsi Shusha city, Shakhiryay St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Şəhriyar küçəsi Shusha city, Shakhiryay St.
Kəlbə Yusifin evi Living house of Kabla Yusif	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Şəhriyar küçəsi Shusha city, Shakhiryay St.

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Zöhrəbəyovun yaşayış evi Living house of Zohrabbeyov	XIX əsrin əvvəlləri The beginning of XVIII c.	Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Shusha city, Ojaggulu St.
Yaşayış evi Living house	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Shusha city, Ojaggulu St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Ocaqqulu küçəsi Shusha city, Ojaggulu St.
Məşədi İbişin evi House of Mashadi Ibish	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənşəminli küçəsi Shusha city, Chamanzaminli St.
Məşədi Zülfüqarın evi House of Mashadi Zulfugar	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənşəminli küçəsi Shusha city, Chamanzaminli St.
Hacı Aslanın əvi House of Haji Aslan	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənşəminli küçəsi Shusha city, Chamanzaminli St.
Yaşayış əvi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənşəminli küçəsi Shusha city, Chamanzaminli St.
Hacı Məlik oğlunun evi House of Haji Malik oghiu	XVIII əsr XVII 1 c.	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənşəminli küçəsi Shusha city, Chamanzaminli St.
Mir Həsən Vəzirovun əvi Living house of Mir Hasan Vazirov	XIX əsr XIX c.	Şuşa şəhəri, Y.V.Çəmənşəminli küçəsi Shusha city, Chamanzaminli St.
Mamay bulağı Mamay spring	XX əsr XX c.	Şuşa şəhəri, Axundov küçəsi Shusha city, Akhundov St.
Mamayı məscidi Mosque of Mamayi	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, G.Əskərov küçəsi Shusha city, G.Askarov St.
Yaşayış əvi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Füzuli küçəsi Shusha city, Fizuli St.
Yaşayış evi Living house	XVIII əsr XVIII c.	Şuşa şəhəri, Füzuli küçəsi Shusha city, Fizuli St.
Fərəməzovların əvi Living house of Faramazovs	XIX əsr	Şuşa şəhəri, Dədə Qorqud küçəsi Shusha city, Dada Gorgud St.
Yaşayış əvi Living house	XX əsr XX c.	Şuşa şəhəri, Dədə Qorqud küçəsi Shusha city, Dada Gorgud St.

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ
GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
M.P.Vaqifin büstü Bust of M.P.Vagif	1967 1967	Şuşa şəhəri, Vaqif küçəsi Shusha city, Vagif St.
Bülbülün ev muzeyi (369 eksponat) House-museum of Byulbyul (369 exhibits)	1978 1978	Şuşa şəhəri, Şəhriyar küçəsi Shusha city, Shakhriyar St.
Ü.Hacıbəyovun əv muzeyi (300 eksponat) House-museum of U.Hajibeyov (300 exhibits)	1974 1974	Şuşa şəhəri, Niyazi və Ü.Hacıbəyov küçələrinin kəsişməsi Shusha city, in the crossing of Niyazi and U.Hajibeyov St.
Mir Möhsün Nəvvabın əv muzeyi (100 eksponat) House-museum of Mir Mohsun Navvab (100 exhibits)	1990 1990	Şuşa şəhəri, Nəvvab küçəsi Shusha city, Navvab St.
Mir Möhsün Nəvvabın qəbirüstü abidəsi On-grave monument of Mir Mohsun Navvab	1957 1957	Şuşa şəhəri, general Quiiyev küçəsi Shusha city, general Guliyev St.

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Türbə Mausoleum	XIV əsr XIV c.	Xocalı şəhəri Khojali town
Alban məbədi Albanian temple	1100-cü il 1100	Çanaxçı kəndi Chanakhchi village
Alban məbədi Albanian temple	1065-ci il 1065	Çanaxçı kəndi Chanakhchi village
Alban məbədi Albanian temple	905-ci il 905	Şuşakənd kəndi Shushakand village
Alban məbədi Albanian temple	1122-ci il 1122	Xanyeri kəndi Khanyeri village
Alban məbədi Albanian temple	1100-ci il 1100	Xaçmaç kəndi Khachmach village
Alban məbədi Albanian temple	1202-ci il 1202	Armudlu kəndi Armudlu village
Qala Fortress	X əsr X c.	Maşxmaat kəndi Mashkmaat village
Qırxlar qalası Fortress of Girkhlar	Orta əsrlər Middle Ages	Badara kəndi Badara village
Məbəd kompleksi Temple complex	VII əsr VII c.	Badara kəndi Badara village
Qala Fortress		Daşbaşı meşəsi Dashbashi village
Əsgəran qalası Asgaran fortress	XVIII əsr XVIII c.	Əsgəran qəsəbəsi Asgaran settlement
Aslan qalası Aslan fortress	IX əsr IX c.	Anabert kəndi Anabert village
Kilsə Church	XIII əsr XIII c.	Xanabad kəndi Khanabad village

ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Daş qutu nekropolu Stone box necropolis	Tunc dövrü The Bronze Age	Xocalı şəhəri, Əskəran dağında Khojali town, on the Askaran mountain
Nekropol Necropolis	ilk və orta tunç dövrü Early and Middle Bronze Age	Xankəndindən cənubda To the south from Khankandi
Küp qəbirlər nekropolu Necropolis of vessel graves	ilk orta əsrlər Early Middle Ages	Xankəndinin kərpic zavodunun ərazisində On the territory of Khankandi brick factory
Kurqan Barrow	dəmir dövrü The Iron Age	Xankəndinin yaxınlığında Near Khankandi
Xankəndi kurqanları Khankandi barrows	Tunc dövrü The Bronze Age	Xankəndinin şimalında In the north of Khankandi
Xaçınçay kurqanları Khachinchay barrows	ilk və orta tunç dövrü Early and Middle Bronze Age	Seyidşən kəndindən şimal-şərqdə To the north-east from Seyidshan village
Küp qəbirləri nekropolu Necropolis of vessel graves	Tunc dövrü The Bronze Age	Armudlu talası Armudlu meadow
Kurqan Barrow	Tunc dövrü The Bronze Age	Armudlu talası Armudlu meadow
Daş qutu nekropolu Stone box necropolis	dəmir dövrü The Iron Age	Armudlu talası Armudlu meadow
Köhnə qəbiristanlıq Old cemetery	Tunc dövrü The Bronze Age	Çanaqçı kəndi Chanagchi village
Daş qutu nekropolu Stone box necropolis	dəmir dövrü The Iron Age	Dağyurd kəndi Daghyurd village
Daş qutu nekropolu Stone box necropolis	dəmir dövrü The Iron Age	Dağyurd kəndi, dağın ətəyində Daghyurd village, on a slope of a mountain

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	1170-ci il <i>1170</i>	Hadrut qəsəbəsi <i>Hadrut settlement</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	1147-ci il <i>1147</i>	Məmmədzar kəndi <i>Mammadzar village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	1197-ci il <i>1197</i>	Tuğ kəndi <i>Tugh village</i>
Qırmızı məbəd <i>Girmizi temple</i>	1000-ci il <i>1000</i>	Tuğ kəndi <i>Tugh village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	1094-cü il <i>1094</i>	Zoğalbulaq kəndi <i>Zoghaibulag village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	900-cü il <i>900</i>	Tuğ kəndi, Vəng ərazisi <i>Tugh village, Vang territory</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	1131-ci il <i>1131</i>	Sakuri kəndi <i>Sakuri village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	IV-VI əsrlər <i>IV-VI cc.</i>	Süsənlik kəndi <i>Susanlik village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	IV-VI cc.	Süsənlik kəndi <i>Susaniik village</i>
Qala <i>Fortress</i>		Çaylaqqala kəndi <i>Chayiaggala village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	1635-ci il <i>1635</i>	Tağaser kəndi <i>Taghaser village</i>
Dini kompleks <i>Religious complex</i>	XIII əsr <i>XIII c.</i>	Sor kəndi <i>Sor village</i>
Qala <i>Fortress</i>		Sor kəndi <i>Sor village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	1241-ci il <i>1241</i>	Böyük Tağlar kəndi <i>Boyuk Taghiar village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	1236-cı il <i>1236</i>	Güneyçartar kəndi <i>Guneychartar village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	995-ci il <i>995</i>	Qavahın kəndi <i>Gavahin village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	IV əsr <i>IV c.</i>	Maçqalaşen kəndi <i>Machgalashen village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	701-ci il <i>701</i>	Çörəkli kəndi <i>Chorakli village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	VIII əsr <i>VIII c.</i>	Çörəkli kəndi <i>Chorakli village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	V əsr <i>Vc.</i>	Çörəkli kəndi <i>Chorakli village</i>
Kilsə <i>Church</i>	1270-ci il <i>1270</i>	Çörəkli kəndi <i>Chorakli village</i>
Kilsə <i>Church</i>	XII əsr <i>XII c.</i>	Çörəkli kəndi <i>Chorakli village</i>
Amaras monastırı <i>Amaras monastery</i>	IV əsr <i>IV c.</i>	Cütçü kəndi <i>Jutchu village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	XII əsr <i>XII c.</i>	Şıx Dursun kəndi <i>Shikh Dursun village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	675-ci il <i>675</i>	Tağaverd kəndi <i>Taghaverd village</i>
Qala <i>Fortress</i>	III əsr <i>IIIc.</i>	Tağaverd kəndi <i>Taghaverd village</i>
Bağır xan məbədi <i>Temple of Baghir Khan</i>	XII əsr <i>XII c.</i>	Cəmiyyət kəndi <i>Jamiyyat village</i>

ARXEOLOJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Nərgiztəpə yaşayış yeri <i>Nargiztapa settlement</i>	ilk və orta tunc dövrü <i>Early and Middle Bronze Age</i>	Xocavənd şəhərindən şərqdə <i>To the south from Khojavand city</i>
Nekropol <i>Necropolis</i>	son tunc və ilk dəmir dövrü <i>Late Bronze and Early Iron Age</i>	Dolanlar kəndi <i>Dolanlar village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Məbəd Temple	XIV əsr XIV c.	Dolanlar kəndi Dolanlar village
Məbəd Temple		Ataqud kəndi Atagud village
Türbə Mausoleum	XVII əsr XVII c.	Xocavənd qəsəbəsi Khojavand settlement
Kilsə (məbəd) Church (temple)	XVII əsr XVII c.	Tağavard kəndi Taghavard village
Məbəd Temple	XVIII əsr XVIII c.	Hadrut qəsəbəsi Hadrut settlement
Məbəd Temple	XIII əsr XIII c.	Tuğ kəndi Tugh village
Məbəd Temple	1747-ci il 1747	Tuğ kəndi Tugh village
Körpü Bridge	XVIII əsr XVIII c.	Tuğ kəndinin yaxınlığında Near Tugh village
Ağ kilsə Agh church	XVII əsr XVII c.	Vəng kəndi Vang village
Məbəd Temple	1664-cü il 1664	Qarqar kəndi Gargar village
Məbəd Temple	XVII əsr XVII c.	Sakuri kəndi Sakuri village
Məbəd Temple	XVII əsr XVII c.	Sur kəndi Sur village
Qala Fortress		Çanaxçı kəndi Chanakhchi village
Məbəd Temple		Xsaber kəndi Khsaber village
Məbəd Temple		Tağaser kəndi Taghaser village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Kilsə Church	XVII əsr XVII c.	Arakül kəndi Arakul village
Məbəd Temple	XVIII əsr XVIII c.	Domı kəndi Domi village
Məbəd Temple	XIX əsr XIX c.	Şaqah kəndi Shagah village
Məbəd Temple	1896-cı il 1896	Noraşən kəndi Norashen village
Məbəd Temple		Banazur kəndi Banazur village
Məbəd Temple	XIX əsr XIX c.	Kemrakuç kəndi Kemrakuch village
Məbəd Temple	XIX əsr XIX c.	Qoçbəy kəndi Gochbay village
Məbəd Temple		Çıraquz kəndi Chiraguz village
Məbəd Temple		Xırmançıq kəndi Khirmanchig village
Məbəd Temple		Anaku kəndi Anaku village
Məbəd Temple	1698-ci il 1698	Ağcakənd kəndi Agjhakand village
Məbəd Temple	XVII əsr XVII c.	Zamzur kəndi Zamzur village
Məbəd Temple		Məlikanlı kəndi Malikjanli village
Məbəd Temple		Bulutan kəndi Bulutan village
Məbəd Temple		Edilli kəndi Edilli village
Məbəd Temple		Düdükcü kəndi Dudukchu village
Məbəd Temple		Ağbulaq kəndi Aghbulag village
Məbəd Temple		Tək kəndi Tak village

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Məbəd <i>Temple</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Azıx kəndi <i>Azikh village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Bünyadlı kəndi <i>Bunyadli village</i>
Məbəd <i>Temple</i>		Daşbaşı kəndi <i>Dashbashi village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	XIII əsr <i>XIII c.</i>	Dolanlar kəndi <i>Dolanlar village</i>
Türbənin sərdabə hissəsi <i>Lower part of mausoleum</i>	XII-XIII əsrlər <i>XII-XIII cc.</i>	Dolanlar kəndi <i>Dolanlar village</i>
Albanbendi kilsəsi <i>Albanbendi church</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Qarakənd kəndi <i>Garakand village</i>
Türbə <i>Mausoleum</i>		Hatek kəndi <i>Khatek village</i>

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ
GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənilərimizin xatirə abidəsi <i>Memorial monument to our citizens,</i>		Xocavənd qəsəbəsi <i>Khojavand settlement</i>

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Məbəd <i>Temple</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Ağoğlan çayının sahilində <i>On the shore of Aghoghlan river</i>
Məlikəjdər türbəsi <i>Mausoleum of Malikajdar</i>	XIV əsr <i>XIV c.</i>	Cicimli kəndi <i>Jijimli village</i>
Türbə <i>Mausoleum</i>	XVII-XVIII əsrlər <i>XVII-XVIII cc.</i>	Cicimli kəndi <i>Jijimli village</i>

ARXEOLQJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Daş qutu <i>Stone box</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Abdallar kəndi, kənd ilə qəbiristanlıq arasında <i>Abdallar village, between village and cemetery</i>
Kurqan <i>Barrow</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Cicimli kəndi <i>Jijimli village</i>
Kurqan (qız qəbri) <i>Barrow (girl's grave)</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Cicimli kəndi <i>Jijimli village</i>
Kurqan <i>Barrow</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Cicimli kəndi <i>Jijimli village</i>
Kurqan <i>Barrow</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Ziyrik kəndi <i>Ziyrik village</i>
Kurqan <i>Barrow</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Qoçaz kəndi <i>Gochaz village</i>
Kurqan <i>Barrow</i>	dəmir dövrü <i>The Iron Age</i>	Güləbird kəndi <i>Gulabird village</i>
Mağara məbədi <i>Cave temple</i>	V əsr <i>V c.</i>	Qoçaz kəndi <i>Gochaz village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Bulaq Spring		Quşçu kəndi Gushchu village
Bulaq Spring	XV əsr XV c.	Quşçu kəndi Gushchu village
Behbudalı bulağı Behbudali spring	XV əsr XV c.	Yaylaq Göybulaq kəndi Yayla Goybulag village
Daşbulaq bulağı Dashbulag spring	XVII əsr XVII c.	Pircahan kəndi Pirjahan village
Daşbulaq bulağı Dashbulag spring	XVII əsr XVII c.	Sus kəndi Sus village
Daşbulaq bulağı Dashbulag spring	XVII əsr XVII c.	Seyidlər kəndi Seyidlar village
Məbəd Temple	XVII əsr XVII c.	Hocaz kəndi Hojaz village
Körpü Bridge	XVIII əsr XVIII c.	Bəhələ kəndi, Həkəri çayının üzərində Bahala village, over the Hakari river
Türbə Mausoleum		Güləbird kəndi Gulabird village
Həmzə Soltan sarayı Palace of Hamza Sultan	1761-ci il 1761	Hüsulu kəndi Husulu village
Soltan Əhməd sarayı Palace of Suitan Ahmad		Soltanlar kəndi Soltanlar village
Soltan Baba türbəsi Mausoleum of Soltan Baba	XIX əsr XIX c.	Zeyvə kəndi Zeyva village
Şeyx Əhməd türbəsi Mausoleum of Sheykh Ahmad	XIX əsr XIX c.	Zeyvə kəndi Zeyva village
Türbə Mausoleum	XIX əsr XIX c.	Zeyvə kəndi Zeyva village
Kafir-Qala Kafir-Gala	XVII əsr XVII c.	Zeyvə kəndi Zeyva village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Məscid Mosque	1718-ci il 1718	Qarıqışlaq kəndi Garigishlag village
Qala Fortress		Qarıqışlaq kəndi Garigishlag village
Dəmirovlu Pir məbədi "Damirovlu Pir" temple		Qarıqışlaq kəndi Garigishlag village
Məscid Mosque		Piçənis kəndi Pichanis village
Məbəd Temple	XVII əsr XVII c.	Piçənis kəndi Pichanis village
Məscid Mosque		Piçənis kəndi Pichanis village
Məbəd Temple	XII əsr XII c.	Qorçu kəndi Gorchu village
Məbəd Temple	X əsr X c.	Aşağı Fərəcan kəndi Ashaghi Farajan village
Məbəd Temple	XV əsr XV c.	Şalva kəndi Shalva village
Məbəd Temple	XVI əsr XVI c.	Əhmədli kəndi Ahmadli village
"Ağbaxt xeyir" türbəsi "Aghbakht xeyir" mausoleum		Əhmədli kəndi Ahmadli village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Əhmədli kəndi Ahmadli village
Məbəd Temple	XV əsr XVc.	Minkənd kəndi Minkand village
Məbəd Temple	XV əsr XV c.	Minkənd kəndi Minkand village
İki tağlı körpü Two-arch bridge	XIX əsr XIX c.	Minkənd kəndi Minkand village
Birtağlı körpü One-arch bridge	XIX əsr XIX c.	Minkənd kəndi Minkand village
Mağara qalası Cave fortress	XV əsr XV c.	Güləbird kəndi Gulabird village
Sınıq körpü Broken bridge		Ağdərə kəndi Aghdara village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Qala Fortress	XIX əsr XIX c.	Quşçu kəndi Gushchu village
Sadınlar qalaçığı Small fortress of Sadinlar		Quşçu kəndi Gushchu village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Qaraqaş yaylağı Garagash village
Birtəğli körpü One-arch bridge	XIX əsr XIX c.	Zabux kəndi Zabukh village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Zabux kəndi Zabukh village
Sınıq körpü Broken bridge	XIX əsr XIX c.	Malxələf kəndi Malkhalaf village
Qala Fortress		Mirik kəndi Mirik village
Məbəd Temple	XV əsr XV c.	Mirik kəndi Mirik village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Pircahan kəndi Pirjahan village
Körpü Bridge		Pircahan kəndi Pirjahan village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Seyidlər kəndi Seyidlar village
Məbəd Temple	XIX əsr XIX c.	Sonasar kəndi Sonasar village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Şeytanlı kəndi Sheytanli village
Məbəd Temple	XVII əsr XVII c.	Sadınlar kəndi Sadinlar village

ARXEOLoji ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Aşiq qəbiristanlığı Ashiq cemetery	orta əsrlər Middle Ages	Məzməzək kəndi Mazmazak village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Qədim qəbiristanlığı Old cemetery		Abdallar kəndi Abdallar village
Çoban Daş (kurqan) Choban Dash (barrow)	orta əsrlər Middle Ages	Cicimli kəndi Jijimli village

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ
GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Əvəz Verdiyevin büstü (səkkizillik məktəbin qarşısında) Bust of A. Verdivev (in front of eight-year school)	1970 1970	Laçın (internat məktəbin həyəti) Lachin (the yard of boarding-school)
Sarı Aşığın xatirə muzeyi (500 eksponat) Memorial museum of Sari Ashiqh (500 exhibits)	1988 1988	Güləbird kəndi Gulabrid village
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi Memorial monument to our citizens, who died during World War II	1970 1970	Laçın şəhəri Lachin town

DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT NÜMUNƏLƏRİ (xalq daş-heykəltəraşlıq abidələri)
SAMPLE OF DECORATIVE-APPLIED ARTS (monuments of people art of stone-monuments)

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Daş at fiquru ərəb yazısı ilə Figure of stone horse with Arabic inscription	XVI əsr XVI c.	Malibəy kəndi Malibay village
Daş at fiquru ərəb yazısı ilə Figure of stone horse with Arabic inscription		Malibəy kəndi Malibay village
Daş at fiquru Figure of stone horse		Malibəy kəndi Malibay village
Daş at fiquru-ərəb yazısı ilə Figure of stone horse with Arabic inscription	XVII əsr XVII c.	Güləbird kəndi Gulabird village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Daş at fiquru Figure of stone horse		Güləbird kəndi Gulabird viilage
Daş at fiquru ərəb yazısı ilə Figure of stone horse with Arabic inscription		Güləbird kəndi Guiabird viilage
Daş qoyun fiquru Figure of stone sheep		Küsülü kəndi Kusulu viilage
Daş qoyun fiquru Figure of stone sheep	XVII əsr XVII c.	Keçmiş Xallanlı kəndinin ərazisi Former territory of Khalianli viilage
Daş at fiquru Figure of stone	XVII əsr XVII c.	Keçmiş Xallanlı kəndinin ərazisi Former territory of Khallanii

Kəlbəcər rayonu Kalbajar district

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Lev qalası Lekh fortress	XIII-XIV əsrlər XIII-XIV cc.	Qanlıkənd kəndi Ganlikand viilage
Xanabert qalası Khanabert fortress		Vəngli kəndi Vankli viilage
Müqəddəs Yaqub kilsəsi Church of Saint Yagub	635-ci il 635	Kolatağ kəndi Kolatağ viilage
Alban məbədi Albanian temple	614-cü il 614	Kolatağ kəndi Koiatagh viilage
Qala Fortress		Çapar kəndi Chapar viilage
Alban məbədi Albanian temple	XII əsr XII c.	Çıldiran kəndi Childiran viilage

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Qırmızı məbəd Girmizi temple	XIII əsr XIII c.	Çıldiran kəndi Childiran viilage
Alban məbədi Aibanian temple	X əsr Xc.	Çormanlı kəndi Chormanli viilage
Alban kilsəsi Albanian church	XI əsr XI c.	Çormanlı kəndi Chormanli viilage
"Xatırvank" məbədi "Khatirvank" temple	1204-cü il 1204	Qozlu kəndi Gozlu viilage
Alban məbədi Aibanian temple	698-ci il 698	Yayıcı kəndi Yayiji viilage
Alban məbədi Albanian temple	672-ci il 672	Yayıcı kəndi Yayiji viilage
Məbəd Temple	1283-cü il 1283	Həsənriz kəndi Hasanriz viilage
Alban məbədi Albanian temple	500-cü il 500	Həsənriz kəndi Hasanriz viilage

ARXEOLoji ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Qayaüstü təsvirlər Rock art	ilk və orta tunc dövrü Early and Middle Bronze Age	Qırmızı dağın ətəyində, İstisudan 20 km aralı On a slope of Girmizi mountain, 20 km far from Istisu
Yaşayış yeri Settlement	ilk və orta tunc dövrü Early and Middle Bronze Age	İstisu qəsəbəsi Istisu settlement
Dovşanlı nektopolu Dovshanli necropolis	son tunc – ilk dəmir dövrü Late Bronze – Early Iron Age	Dovşanlı kəndi Dovshanli viilage
Balıqaya nektopolu Baligaya necropolls	son tunc – ilk dəmir dövrü Late Bronze – Early Iron Age	Sırxavənd kəndinin şərqində To the east from Sirkhavand viilage
Zar mağara düşərgəsi Zar cave camp	paleolit Paleolit	Zar kəndinin qərb tərəfində In the west side of Zar viilage

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri*Immovable historical and cultural monuments of world importance***MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS**

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qala <i>Fortress</i>	1284-cü il <i>1284</i>	Vəngli kəndi <i>Vangli village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	XIII əsr <i>XIII c.</i>	Vəngli kəndi <i>Vangli village</i>
Məbəd <i>Temple</i>		Çapar kəndi <i>Chapar village</i>
Məbəd <i>Temple</i>		Kiçan kəndi <i>Kichan village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	1251-ci il <i>1251</i>	Bazarkənd kəndi <i>Bazarkand village</i>
Kilsə <i>Church</i>	1668-ci il <i>1668</i>	Dovşanlı kəndi <i>Dovshanli village</i>
Kilsə <i>Church</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Dəvədaşı kəndi <i>Davadashi village</i>
Qırmızı məbəd <i>Red temple</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Qozlu kəndi <i>Gozlu village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	718-ci il <i>718</i>	Qasapet kəndi <i>Gasapet village</i>
Kilsə <i>Church</i>	1894-cü il <i>1894</i>	Qasapet kəndi <i>Gasapet village</i>
Cerabert qalası <i>Jerabert fortress</i>		Qasapet kəndi <i>Gasapet village</i>
Kilsə <i>Church</i>	1898-ci il <i>1898</i>	Madagiz kəndi <i>Madagiz village</i>
Urek məbədi <i>Urek temple</i>	1279-cü il <i>1279</i>	Talış kəndi <i>Talish village</i>
Kilsə <i>Church</i>	1883-cü il <i>1883</i>	Maxrataq kəndi <i>Makhratag village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	1881-ci il <i>1881</i>	Maxrataq kəndi <i>Makhratag village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Məbəd <i>Temple</i>		Maxrataq kəndi <i>Makhratag village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>		Çapar kəndi <i>Chapar village</i>
Comərd qalası <i>Jomard fortress</i>		Pirilər kəndi <i>Pirilar village</i>
Qalaboyun qalası <i>Galaboyun fortress</i>		Qalaboyun kəndi <i>Galaboyun village</i>
Körpü <i>Bridge</i>		Zəylik kəndi <i>Zaylik village</i>
Uluxan qalası <i>Ulukhan fortress</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Qaraxançallı kəndi <i>Garakhanchalli village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	713-cü il <i>713</i>	Dastaqir kəndi <i>Dastagir village</i>

ARXEOLoji ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qəbiristanlıqlar <i>Cemeteries</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Qasapet kəndindən 5-6 km aralı <i>5-6 km far from Gasapet village</i>
Şəhərgah <i>Site of ancient settlement</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Maqavuz kəndinin yaxınlığında <i>Near Magavuz village</i>

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ**GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS**

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi <i>Memorial monument to our citizens, who died during World War II</i>	1976 <i>1976</i>	Kəlbəcər şəhəri, Azadlıq prospekti <i>Kalbajar town, Azadlig avenue</i>

DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT NÜMUNƏLƏRİ (xalq daş-heykəltərəşliq abidələri)
SAMPLE OF DECORATIVE-APPLIED ARTS (monuments of people art of stone-monuments)

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Daş qoç fiquru ərəb yazılı ilə <i>Figure of stone ram with Arabic inscription</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Zar kəndi <i>Zar village</i>
Daş qoç fiquru ərəb yazılı ilə <i>Figure of stone ram with Arabic inscription</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Zar kəndi <i>Zar village</i>
Daş qoç fiquru ərəb yazılı ilə <i>Figure of stone ram with Arabic inscription</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Zar kəndi <i>Zar village</i>
Daş qoç fiquru-ərəb yazılı ilə <i>Figure of stone ram with Arabic inscription</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Zar kəndi <i>Zar village</i>
Daş at fiquru <i>Figure of stone horse</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Zəylik kəndi <i>Zaylik village</i>

Ağdam rayonu Aghdam district

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Məscid <i>Mosque</i>	1868-ci il <i>1868</i>	Ağdam şəhəri, M. F. Axundov küçəsi <i>Aghdam city, M.F.Akhundov St.</i>
Məbəd <i>Temple</i>	VI-VIII əsrlər <i>VI-VIII cc.</i>	Şahbulaq kəndi <i>Shahbulag village</i>
Məbəd <i>Temple</i>	VI əsr <i>VI c.</i>	Kəngərli kəndi <i>Kangarli village</i>

ARXEOLQJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Çıraqtəpə yaşayış yeri <i>Chiragtap settlement</i>	tunc dövrü <i>Bronze Age</i>	Ağdam şəhəri <i>Aghdam city</i>
Qarahacı yaşayış yeri <i>Garahaji settlement</i>	ilk tunc dövrü <i>The Early Bronze Age</i>	Ağdam şəhəri <i>Aghdam city</i>
Qarahacılı nekropolu <i>Garahajili necropolis</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Ağdam şəhəri <i>Aghdam city</i>
Vəixantəpə yaşayış yeri <i>Valixantapa living place</i>	Eneolit <i>Eneolit</i>	Ağdam-Ağcabədi yolunun 1,5 km-də <i>1,5 km from Aghdam-Aghjabadi road</i>
Kurqan <i>Barrow</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Novruzlu kəndi <i>Novruzlu village</i>
İlanlıtəpə yaşayış yeri <i>Ilanlitapa settlement</i>	eneolit-dəmir dövrü <i>The Bronze-Iron Age</i>	Baş Gərvənd kəndi <i>Bash Garvand village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	Antik dövrü <i>The Antique Age</i>	Qərvənd kəndi <i>Garvand village</i>
Kurqan çölü <i>Barrow field</i>	e.ə. II-I minilliklər <i>II-I cc. BC.</i>	Boyəhmədli kəndi <i>Boyahmadli village</i>
Boyəhmədli kurqanları (80-a qədər) <i>Boyahmadli barrows (about 80)</i>	ilk tunc dövrü <i>The Early Bronze Age</i>	Boyəhmədli və Gəngərli kəndlərinin arasında <i>Between Boyahmadli and Gangarli villages</i>
Gavurqala yaşayış yeri <i>Gavurgala settlement</i>	ilk orta əsrlər <i>Early Middle Ages</i>	Boyəhmədli kəndinin cənubunda <i>In the South of Boyahmadli village</i>
Daş qutu nekropolu <i>Stone box necropolis</i>	ilk orta əsrlər <i>Early Middle Ages</i>	Boyəhmədli kəndi <i>Boyahmadli village</i>
Papravənd-Boyəhmədli kurqanları <i>Papravand-Boyahmadli barrows</i>	tunc və dəmir dövrü <i>Bronze and Iron Age</i>	Boyəhmədli kəndi <i>Boyahmadli village</i>
Qarapirim təpələri <i>Garapirim hills</i>	tunc və ilk dəmir dövrü <i>Bronze and Early Iron Age</i>	Qarapirim kəndi <i>Garapirim village</i>
Güllütəpə-1 yaşayış yeri <i>Gullutapa-1 settlement</i>	III-XIII əsrlər <i>III-XIII cc.</i>	Papravənd kəndi <i>Papravand village</i>
Güllütəpə-2 yaşayış yeri <i>Gullutapa-2 settlement</i>	son tunc dövrü <i>Late Bronze Age</i>	Papravənd kəndinin cənub-şərqində <i>To the south-east of Papravand village</i>
Misir qışlağı yaşayış yeri <i>Misir wintering settlement</i>	son tunc-ilk dəmir dövrü <i>Late Bronze-Early Iron Age</i>	Papravənd kəndi <i>Papravand village</i>
Kurqanlar <i>Barrows</i>	son tunc-ilk dəmir dövrü <i>Late Bronze-Early Iron Age</i>	Papravənd kəndi <i>Papravand village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qala qalıqları <i>The ruins of the fortress</i>	orta əsrlər <i>The Middle Ages</i>	Tarnaut kəndi <i>Tarnaut village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	e.ə.V-II minilliklər <i>V-II cc. BC</i>	Mərzili kəndi <i>Marzili village</i>
Nekropol <i>Necropolis</i>	orta əsrlər <i>The Middle Ages</i>	Kəngərli kəndi <i>Kangarli village</i>
Nekropol <i>Necropolis</i>	Antik dövr <i>The Antique Age</i>	Seyidli kəndi <i>Seyidli village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	Antik dövr <i>The Antique Age</i>	Əlimədətli kəndi <i>Alimadatli village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	Antik dövr <i>The Antique Age</i>	Göytəpə kəndi <i>Goytapa village</i>
Göytəpə yaşayış yeri <i>Goytapa settlement</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Göytəpə kəndi <i>Goytapa village</i>
Göytəpə kurqanları <i>Goytapa barrows</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Göytəpə kəndi <i>Goytapa village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	Antik dövr <i>The Antique Age</i>	Sarıhaclı kəndi <i>Sarihajli villag</i>
Çinartəpə yaşayış yeri <i>Chinartapa settlement</i>	e.ə. II-I minilliklər <i>II-I cc. BC</i>	Sarıhaclı kəndi <i>Sarihajli village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	Antik dövr <i>The Antique Age</i>	Əhmədavar kəndi <i>Ahmadavar village</i>
Yaşayış yeri <i>Settlement</i>	Antik dövr <i>The Antique Age</i>	Poladı kəndi <i>Poladi village</i>
Qasımtəpə yaşayış yeri <i>Gasimtapa settlement</i>	ilk tunc dövrü <i>The Early Bronze Age</i>	Qiyaslı kəndi <i>Giyasli village</i>
Çinartəpə yaşayış yeri <i>Chinartapa settlement</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Şelli kəndi <i>Shelli village</i>
Xızmantəpə kurqanı <i>Khizmantapa barrow</i>	ilk tunc dövrü <i>The Early Bronze Age</i>	Çuxurməhlə kəndi <i>Chukhurmahla village</i>
Hüseyntəpə kurqanları <i>Huseyntapa barrows</i>	ilk tunc dövrü <i>The Early Bronze Age</i>	Çuxurməhlə kəndi <i>Chukhurmahia village</i>
Çuxurməhlə kurqanları <i>Chukhurmahla barrows</i>	ik tunc dövrü <i>The Early Bronze Age</i>	Çuxurməhlə kəndi <i>Chukhurmahla village</i>
Qaratəpə yaşayış yeri <i>Garatapa living place</i>	son tunc-ilk dəmir dövrü <i>Late Bronze-Early Iron Age</i>	Şıxbabalı kəndi <i>Shikhbabali village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Gülablı kurqanları <i>Gulabli barrows</i>	son tunc-ilk dəmir dövrü <i>Late Bronze-Early Iron Age</i>	Gülablı kəndi <i>Gulabli village</i>
Maqsudlu kurqanları <i>Magsudlu barrows</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Maqsudlu kəndi <i>Magsudlu village</i>
Töyrətəpə kurqanları <i>Toyrapapa barrows</i>	tunc və dəmir dövrü <i>The Bronze and Iron Age</i>	Güllücə kəndi <i>Gulluja village</i>
Karvansara təpə və Çapar yeri yaşayış yeri <i>Karvansara hill and Chapar place settlement</i>	ilk orta əsrlər <i>Early Middle Ages</i>	Güllücə kəndi <i>Gulluja village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ *ARCHITECTURAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Pənah xanın imarəti <i>Palace of Panah khan</i>	XVIII əsr <i>XVIII c.</i>	Ağdam şəhəri, 20 yanvar küç. <i>Aghdam city, 20 Yanvar St.</i>
Pənah xanın türbəsi <i>Mausoleum of Panah khan</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Ağdam şəhəri <i>Aghdam city</i>
Xanoğlu türbəsi <i>Mausoleum of Khanoghlu</i>	XVIII əsr <i>XVIII c.</i>	Ağdam şəhəri <i>Aghdam city</i>
Türbə <i>Mausoleum</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Ağdam şəhəri <i>Aghdam city</i>
Sərdabə <i>Mausoleum</i>		Ağdam şəhəri, 20 yanvar küç. <i>Aghdam city, 20 Yanvar St.</i>
Qalanın xarabalıqları <i>Ruins of fortress</i>		Gülüstan kəndinin cənub-şərq tərəfində <i>To the south-east of Gulustan village</i>
Qala qalıqları <i>Ruins of fortress</i>	XII-XIII əsrlər <i>XII-XIII cc.</i>	Maqavuz kəndinin 8 kilometrliyində <i>8 km from Magavuz village</i>
Hatəm Məlik qalası <i>Fortress of Hatam Malik</i>		Qasapet kəndinin 5 kilometrliyində <i>5 km from Gasapet village</i>

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Köprü Bridge		Madaqiz kəndi Madagiz village
Yemiş Arakel məbədi Yegish Arakel temple	XII əsr XII c.	Madaqiz kəndi Madagiz village
Ureq məbədi Ureg temple	XII əsr XII c.	Talış kəndinin qərbində Western part of Talish village
Köprü Bridge		Tərtər çayının üzərində Over the Tartar river
Məbəd Temple	XIII əsr XIII c.	Tərtər çayının yuxarı axarında Tartar river on the upper side
Məbəd Temple	XIII əsr XIII c.	Maqavuz kəndi Magavuz village
Kilsə Church		Cerabert kəndi Jerabert village
Qala Fortress		Cerabert kəndi Jerabert village
Cermuq qalası Jermud fortress		Cerabert kəndi Jerabert village
Türbə Mausoleum	XVIII əsr XVIII c.	Papravənd kəndi Papravand village
Türbə Mausoleum	XVIII əsr XVIII c.	Papravənd kəndi Papravand village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Papravənd kəndi Papravand village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Papravənd kəndi Papravand village
İqamətgah Palace	XVIII əsr XVIII c.	Şahbulaq kəndi Shahbulag village
Karvansara Karvansara	XVIII əsr XVIII c.	Şahbulaq kəndi Shahbulag village
Bürc Tower	XVIII əsr XVIII c.	Şahbulaq kəndi Shahbulag village
Məbəd Temple	XV əsr XV c.	Maqsudlu kəndi Magsudlu village
Turbə Mausoleum	XVIII əsr XVIII c.	Maqsudlu kəndi Magsudlu village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Qiyaslı kəndi Giyasli village
Məbəd Temple	XVI əsr XVI c.	Salahlı Kəngərli kəndi Salahli Kangarli village
Məscid Mosque	XIX-XX əsrlər XIX-XX cc.	Boyəhmədli kəndi Boyahmadli village
Türbə Mausoleum	XIV əsr XIV c.	Kəngərli kəndi Kangarli village
Türbə Mausoleum	XIX əsr XIX c.	Ağdam şəhərinin 5 kilometrliyində, Qaraağac qəbiristanlığında 5 km from Aghdam city, in the Garaaghaj cemetery
Türbə Mausoleum	XIX əsr XIX c.	Ağdam şəhərinin 5 kilometrliyində, Qaraağac qəbiristanlığında 5 km from Aghdam city, in the Garaaghaj cemetery
Uğurlu bəyin türbəsi Mausoleum of Ughurlu bay	XIX əsr XIX c.	Ağdam şəhərinin 5 kilometrliyində, Qaraağac qəbiristanlığında 5 km from Aghdam city, in the Garaaghaj cemetery
Türbə Mausoleum	XIX əsr XIX c.	Ağdam şəhərinin 5 kilometrliyində, Qaraağac qəbiristanlığında 5 km from Aghdam city, in the Garaaghaj cemetery
Xanoğlu (Mehdiqulu xanın oğlu Cavanşir Xəlil) məqbərəsi Khanoghlu mausoleum (Javanshir Khalil – the son of Mehtigulu khan)	XIX əsr XIX c.	Ağdam şəhəri, 20 Yanvar küçəsi Aghdam city, 20 Yanvar St.

ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Gavurqala şəhərgahı Gavur gala site of ancient settlement	orta əsrlər Middle Ages	Sofulu kəndi Sofulu village
Qəbiristanlıq Cemetery	orta əsrlər Middle Ages	Paravənd kəndi Paravand village
Qədim qəbiristanlıq Cemetery	orta əsrlər Middle Ages	Qızıllı Kəngərli kəndi Gizilli Kangarli village

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ
GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Xurşud Banu Natevanın qəbirüstü abidəsi <i>On-grave monument of Khurshud Banu Natavan</i>		Ağdam şəhər, "İmarət" qəbiristanlığında <i>Aghdam city, "Imarat" cemetery</i>
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi <i>Memorial monument to our citizens, who died during World War II</i>	1985	Ağdam şəhəri, 28 May küçəsi
	1985	Aghdam city, 28 May St.

Cəbrayıl rayonu *Jabrayil district*

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of state importance

ARXEOLOJİ ABİDƏLƏRİ *ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Ağoğlan nekropolu <i>Aghoghlan necropolis</i>	ilk orta əsrlər <i>The Early Middle Ages</i>	Cəbrayıl şəhəri <i>Jabrayil district</i>
Karxulu kurqanları və yaşayış yeri <i>Karkhulu barrows and settlement</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Karxulu kəndi <i>Karkhulu village</i>
Çanqulu kurqanı <i>Changulu barrow</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Mahmudlu kəndinin şimal-qərb tərəfində <i>To the north-west from Mahmudlu village</i>
Quştəpə kurqanı <i>Gushtapa barrow</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Mahmudlu kəndinin şimal-qərb tərəfində <i>To the north-west from Mahmudlu village</i>
İmanqazan təpələri <i>Imangazan hills</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Şıxlar kəndi <i>Sikhlar village</i>
Şıxlar mağarası <i>Shikhlar cave</i>	daş dövrü <i>The Stone Age</i>	Şıxlar kəndi <i>Sikhlar village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Şıxlı kurqanları <i>Shikhli barrows</i>	son tunc dövrü <i>Late Bronze Age</i>	Şıxlı kəndi <i>Shikhli village</i>
İmamqazantəpə kurqanı <i>Imamqazantapa barrow</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Şıxlı kəndi <i>Shikhli village</i>
Qaladağ qalaçası və yaşayış yeri <i>Galadag rock and settlement</i>	ilk orta əsrlər <i>The Early Middle Ages</i>	Qalaçıq kəndi <i>Galachig village</i>
Məscidəpə kurqanı <i>Maschidtapapa barrow</i>	Tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Qalaçıq kəndi <i>Galachig village</i>
Qışlaq kurqanları və yaşayış yeri <i>Wintering barrows and settlement</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Qışlaq kəndi <i>Gishlag village</i>
Hovuzlu kurqanları <i>Hovuzlu barrows</i>	son tunc və ilk dəmir dövrü <i>Late Bronze and Early Iron Age</i>	Hovuzlu kəndi <i>Hovuzlu village</i>
Çinlitəpə yaşayış yeri <i>Chinlitapa living place</i>	ilk dəmir dövrü <i>Early Iron Age</i>	Horovlu kəndi <i>Horovlu village</i>
Torağaytəpə yaşayış yeri <i>Toraghaytapa living place</i>	ilk tunc dövrü <i>Early Bronze Age</i>	Şükürbəyli kəndi <i>Shukurbayli village</i>
Divlər sarayı <i>Divlar palace</i>	daş dövrü <i>The Stone Age</i>	Çələbilər kəndi <i>Chalabilar village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ *ARCHITECTURAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Sultan Allahverdi hamamı <i>Bath of Sultan Allahverdi</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Cəbrayıl şəhəri <i>Jabrayil city</i>
Dairəvi türbə <i>Round mausoleum</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Xubyarlı kəndi <i>Khubyarli village</i>
Səkkizguşəli türbə <i>Eight-corner mausoleum</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Xubyarlı kəndi <i>Khubyarli village</i>
Dairəvi türbə <i>Round mausoleum</i>	XIV əsr <i>XIV c.</i>	Şıxlar kəndi <i>Shikhlar village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qala qülləsi <i>Tower of fortress</i>		Sirik kəndi <i>Sirik village</i>
Qız qalası <i>Maiden tower</i>	XII əsr <i>XII c.</i>	Diridağ dağında <i>Diridagh mountain</i>
Sərdabə <i>Mausoleum</i>	XIII-XIV əsrlər <i>XIII-XIV cc.</i>	Dağtumas kəndi <i>Daghtumas village</i>
Məscid <i>Mosque</i>		Çələbilər kəndi <i>Chalabilar village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Papi kəndi <i>Papi village</i>
Məscid <i>Mosque</i>		Daşkəsən kəndi <i>Dashkasan village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Məzrə kəndi <i>Mazra village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Süleymanlı kəndi <i>Suleymanli village</i>

ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRİ *ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Köhnə qəbiristanlıq <i>Old cemetery</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Cəbrayıl şəhərinin şimal-qərbində <i>In the north-east of Jabrayil city</i>
Köhnə qəbiristanlıq <i>Old cemetery</i>	XVII-XVIII əsrlər <i>XVII-XVIII cc.</i>	Karxulu kəndi <i>Karkhulu village</i>
Köhnə qəbiristanlıq <i>Old cemetery</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Sirik kəndi <i>Sirik village</i>
Köhnə qəbiristanlıq <i>Old cemetery</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Diridağ dağında <i>Diridagh mountain</i>
Mağara <i>Cave</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Dağ Tumas kəndi <i>Dagh Tumas village</i>
Köhnə qəbiristanlıq <i>Old cemetery</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Şıxlar kəndi <i>Shikhfar village</i>
Şəhərcik kəndinin xarabalıqları <i>Ruins of Sharjik village</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Şıxlar kəndi <i>Shikhlar village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Duluzxana yaşayış yeri <i>Duluzkhana settlement</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Şıxlar kəndi <i>Shikhlar village</i>
Hasanlı yaşayış yeri <i>Hasanli settlement</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Həsənli düzü <i>Hasanli plain</i>
Qala yaşayış yeri <i>Gala settlement</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Sirik kəndi <i>Sirik village</i>

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ*GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
C.Əhmədovun ev muzeyi və heykəli <i>House-museum and monument of J.Ahmadov</i>	1985 <i>1985</i>	Cəbrayıl şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi <i>Jabrayil town, Istiglaliyyat St.</i>
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi <i>Memorial monument to our citizens, who died during World War II</i>	1975 <i>1975</i>	Cəbrayıl şəhəri, «Qartal» pavilyonunun yanı <i>Jabrayil city, near "Gartal" pavilion</i>

DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT NÜMUNƏLƏRİ (xalq daş-heykəltərəşliq abidələri)*SAMPLE OF DECORATIVE-APPLIED ARTS (monuments of people art of stone-monuments)*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Daş qoç fiqurları və süjetləri <i>Stone ram figures and plot</i>	orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Tarix-diyarşunaslıq muzeyinin qarşısında <i>In front of historical-regional museum</i>

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Karvansaray <i>Karvansaray</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Qarğabazar kəndi <i>Garghabazar village</i>
Mirəli türbəsi <i>Mausoleum of Mirali</i>	XIV əsr <i>XIV c.</i>	Aşağı Veysəlli kəndi <i>Ashaghi Veysalli village</i>

ARXEOLoji ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qarabulaq kurqan çölü <i>Garabulag barrow field</i>	tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Füzuli şəhərindən şimal-qərbdə <i>To the north-west from Fuzuli city</i>
Günəştəpə yaşayış yeri <i>Gunash tapa settlement</i>	e.ə. P-I minilliklər <i>II-I millennium B.C.</i>	Köndələn çayın sağ sahilində <i>On the right side of Kondalan river</i>
Qaraköpəktəpə yaşayış yeri <i>Garakoraktapa settlement</i>	e.ə.IV əsr e.-1əsr və orta əsrlər <i>IV c. B.C.-I c. and the Middle Ages</i>	Köndələn çayın sağ sahilində <i>On the right side of Kondalan river</i>
Zərgərtəpə yaşayış yeri <i>Zangartapa settlement</i>	Tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Zərgər kəndi <i>Zargar village</i>
Şəkərçik yaşayış yeri <i>Shakarjik settlement</i>	Tunc dövrü <i>The Bronze Age</i>	Şəkərçik kəndi <i>Shakarjik village</i>
Balalartəpə yaşayış yeri <i>Balalartapa living place</i>	ilk tunc dövrü <i>Early Bronze Age</i>	Qaraxanbəyli kəndinin cənub-şərqində <i>To the south-east from Garakhanbeyli village</i>
Uzuntəpə yaşayış yeri <i>Uzuntapa living place</i>	ilk tunc dövrü <i>Early Bronze Age</i>	Quruçay və Köndələnçay arasında <i>Between Guruchay and Kondalanchay</i>
Meynətpə yaşayış yeri <i>Meynatapa living place</i>	ilk tunc dövrü <i>Early Bronze Age</i>	Quruçay və Köndələnçay arasında <i>Between Guruchay and Kondalanchay</i>
Xantəpə yaşayış yeri <i>Khantapa living place</i>	ilk tunc dövrü <i>Early Bronze Age</i>	Quruçay və Köndələnçay arasında <i>Between Guruchay and Kondalanchay</i>
Dədəli kəhrizi <i>Dadali underground system of water supply</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Dədəli kəndi <i>Dadali village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Hacı Bayram kəhrizi <i>Haji Bayram underground system of water supply</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Qoçəhmədli kəndi <i>Gochahmadli village</i>
Qalpirəhmədli kəhrizi <i>Galpirahmadli underground system of water supply</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Qoçəhmədli kəndi <i>Gochahmadli village</i>
Kəhriz <i>Underground system of water supply</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Saracın kəndi <i>Sarajin village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
İnzibati bina <i>Administrative building</i>		Füzuli şəhəri <i>Fuzuli city</i>
Müəllimlər evi <i>House of teachers</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Füzuli şəhəri <i>Fuzuli city</i>
İcra Hakimiyyətinin binası <i>Building of Executive Power</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Füzuli şəhəri <i>Fuzuli city</i>
Hamam <i>Bath</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Füzuli şəhəri <i>Fuzuli city</i>
Bulaq <i>Spring</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Qarğabazar kəndi <i>Garghabazar village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Qorqan kəndi <i>Gorgan village</i>
Bulaq <i>Spring</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	İşıqlı kəndi <i>Ishigli village</i>
Bulaq <i>Spring</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Xələfşə kəndi <i>Khalafsha village</i>
Hacı Ələkbər məscidi <i>Mosque of Haji Alakbar</i>	XVII-XIX əsrlər <i>XVII-XIX cc.</i>	Füzuli şəhəri <i>Fuzuli city</i>

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Dəyirman Mill	XIX əsr XIX c.	Füzuli şəhəri Fuzuli city
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Füzuli şəhəri Fuzuli city
Məscid Mosque	XVII əsr XVII c.	Qarğabazar kəndi Garghabazar village
Türbə Mausoleum	XVIII əsr XVIII c.	Qarğabazar kəndi Garghabazar village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Dədəli kəndi Dadali village
Körpü Bridge	XVIII əsr XVIII c.	Gorəzilli kəndi Gorazilli village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Qacar kəndi Gajar village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Mərdinli kəndi Mardinli village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	İşıqlı kəndi Ishigli village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Şıxlı kəndi Shikhli village
Məscid Mosque	1889-cu il 1889	Horadiz qəsəbəsi Horadiz settlement
Məscid Mosque	XX əsr XX cc.	Horadiz qəsəbəsi Horadiz settlement
İmamzadə Imamzada	XIX əsr XIX c.	Horadiz qəsəbəsi Horadiz settlement
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Gecəközlü kəndi Gejakozlu village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Yuxarı Veysəlli kəndi Yukhari Veysalli village
Türbə Mausoleum	XIX əsr XIX c.	Seyidəhmədli kəndi Seyidahmadli village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Aşağı Dilağarda kəndi Ashaghi Dilagharda village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Qocəhmədli kəndi Gojahmadli village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Qocəhmədli kəndi Gojahmadli village
Ariş körpüsü Arish bridge	XIX əsr XIX c.	Qocəhmədli kəndi Gojahmadli village
Sərdərli məscidi Sardarii mosque	XIX əsr XIX c.	Qocəhmədli kəndi Gojahmadli village
Körpü Bridge	XVII əsr XVII c.	Qocəhmədli kəndi Gojahmadli village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Qocəhmədli kəndi Gojahmadli village
Alı körpüsü Aii bridge	XIX əsr XIX c.	Saracıq kəndi Sarajig village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Saracıq kəndi Sarajig village
Kərəm körpüsü Bridge of Karam	XIX əsr XIX c.	Saracıq kəndi Sarajig village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Qaradağlı kəndi Garadaghli village
Türbə Mausoleum	XIX əsr XIX c.	Zuzarı Divanallar kəndi Zuzari Divanallar village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Qaraxanbəyli kəndi Garakhanbayli village

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ
GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
M.Füzulinin heykəli Monument of M.Fuzuli	1970 1970	Füzuli şəhəri Fuzuli town
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi Memorial monument to our citizens, who died during World War II		Füzuli şəhəri, Mərkəzi park Fuzuli town, Central park

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Göy qala Goy fortress	V əsr V c.	Əliquluuşağı kəndi Aliquluushaghi village
Laləzar körpüsü Lalazar bridge	1867-ci il 1867	Əliquluuşağı kəndi Aliquluushaghi village
Türbə Mausoleum	XVII əsr XVII c.	Gürcülü kəndi Gurjulu village
1 nömrəli türbə Mausoleum No. 1	XIV əsr XIV c.	Dəmirçilər kəndi Damirchilar village
2 nömrəli türbə Mausoleum No. 2	XIV əsr XIV c.	Dəmirçilər kəndi Damirchilar village

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri

Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Bulaq Spring	XIX əsr XIX c.	Əliquluuşağı kəndi Aliquluushagi village
Bulaq Spring		Əliquluuşağı kəndi Aliquluushagi village
“Qalalı” qalası “Galali” fortress		Əliquluuşağı kəndi Aliquluushagi village
“Qalalı” qalası (yeraltı keçidlə) “Galali” fortress (with underground transition)	V əsr V c.	Muradxanlı kəndi Muradkhanli village
Şirlin bulaq Shirin spring		Məmərkəndi Mamar village

Abidənin adı Name of the monument	Tarixi Construction date	Yerləşdiyi ünvan Location
Bulaq Spring	XIX əsr XIX c.	Dəmirçilər kəndi Damirchilar village
Mədət bulağı Madat spring	XIX əsr XIX c.	Mahmudlu kəndi Mahmudlu village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Dəmirçilər kəndi Damirchilar village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Dondarlı kəndi Dondarli village
Hacıbədəl körpüsü Hajibadal bridge		Dondarlı kəndi Dondarli village
Cavanşirin türbəsi Mausoleum of Javanshir	XIV əsr XIV c.	Yazı düzü Yazi plain
“Qalacid” qalası “Galajid” fortress		Xocamusaxlı kəndi Khojamosakhli village
Türbə Mausoleum	XVIII əsr XVIII c.	Xocamusaxlı kəndi Khojamosakhli village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Yusifbəyli kəndi Yusifbayli village
Türbə Mausoleum	XVIII əsr XVIII c.	Boyunəgər kəndi Boyunagar village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Mollalı kəndi Mollali village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Mirlər kəndi Mirlar village
Məscid Mosque	XVIII əsr XVIII c.	Məmərkəndi Mamar village
Məscidin qalıqları Ruins of the mosque	XV-XVI əsrlər XV-XVI cc.	Xələc kəndi Khalaj village
Məbəd Temple		Məzrə kəndi Mazra village
Məscid Mosque	XIX əsr XIX c.	Məhrizli kəndi Mahrizli village
Körpü Bridge	XIX əsr XIX c.	Mahmudlu kəndi Mahmudlu village

DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT NÜMUNƏLƏRİ (xalq daş-heykəltəraşlıq abidələri)
SAMPLE OF DECORATIVE-APPLIED ARTS (monuments of people art of stone-monuments)

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Daş qoyun fiquru <i>Figure of stone sheep</i>	XV əsr <i>XV c.</i>	Mahmudlu kəndi <i>Mahmudlu village</i>
Daş sandıq <i>Stone chest</i>	IX-X əsrlər <i>IX-X cc.</i>	Məmər kəndi <i>Mamar village</i>

Zəngilan rayonu Zangilan district

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Dairəvi qüllə <i>Round tower</i>		Hacıalılar kəndi <i>Hajialilar village</i>
Səkkizguşəli türbə <i>Eight-corner mausoleum</i>	1304-1305-ci illər <i>1304-1305</i>	Məmmədbəyli kəndi <i>Mammadbayii village</i>
Qız qalası <i>Maiden fortress</i>	XII əsr <i>XII c.</i>	Əmirxanlı kəndi <i>Amirkhanli village</i>
Sərdabə <i>Mausoleum</i>	XIV əsr <i>XIV c.</i>	Yenikənd kəndi <i>Yenikand village</i>
Sərdabə <i>Mausoleum</i>	XIII əsr <i>XIII c.</i>	Şərəfan kəndi <i>Sharafan village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Zəngilan kəndi <i>Zangilan village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Malatkeşin kəndi <i>Malatkeshin village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Qırıq Muşlan kəndi <i>Girig Mushlan village</i>
Körpü <i>Bridge</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Hacıalılar kəndi <i>Hajialilar village</i>
Dairəvi bürc <i>Round tower</i>	XIII-XIV əsrlər <i>XIII-XIV cc.</i>	Hacıalılar kəndi <i>Hajialilar village</i>
Məscid <i>Mosque</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Muşlan kəndi <i>Mushlan village</i>

ARXEOLJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Şəhri Şərifan yaşayış yeri <i>Shahri Sharafan settlement</i>	XIII-XIV əsrlər <i>XIII-XIV CC.</i>	Şərifan kəndi <i>Sharifan village</i>
Ağça Aşıq yaşayış yeri <i>Agja Ashig settlement</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Havalı kəndi <i>Havali village</i>
Qız qalası <i>Giz tower</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Havalı kəndi <i>Havali village</i>
Qəsir qalası <i>Gasr tower</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Oxçuçayın Arazə töküldüyü yerdə <i>Where the Okhchuchay river merges with Araz</i>

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ ARCHITECTURAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
“Urek” məbədi <i>“Urek” temple</i>	XII əsr. <i>XII c.</i>	Talış kəndi <i>Talish village</i>
Qala <i>Castle</i>	XIII-XIV əsrlər. <i>XIII-XIV cc.</i>	Talış kəndi <i>Talish village</i>
Müqəddəs Yelisey kilsəsi <i>Saint Eliseus cloister</i>	V-XIII əsrlər. <i>V-XIII cc.</i>	Madagiz kəndinin yaxınlığında <i>Near Madagiz village</i>
Körpü <i>Bridge</i>	XII-XIII əsrlər <i>XII-XIII cc.</i>	Madagiz kəndi <i>Madagiz village</i>
Üçkilsə monastırı <i>Three Infants cloister</i>		Tonaşen kəndi <i>Tonashen village</i>
Qala <i>Castle</i>	XII-XIII əsrlər. <i>XII-XIII cc.</i>	Çiləburt kəndi <i>Chilaburt village</i>
Qalanın xarabalıqları <i>Ruins of castle</i>	XII-XIII əsr. <i>XII-XIII cc.</i>	Çardaqlı kəndi <i>Chardagly village</i>
Məlik Hətəm qalası <i>Malik Hatam castle</i>	XVIII əsr. <i>XVIII c.</i>	Kiçik Qarabay kəndi <i>Kichik Garabay village</i>
Alban məbədi <i>Albanian temple</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Qasapet kəndi <i>Gasapet village</i>
Qala <i>Castle</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Umudlu kəndi <i>Umudlu village</i>
Qədim yaşayış yeri <i>Ancient residential area</i>		Umudlu kəndi <i>Umudlu village</i>
Hamam <i>Bath-house</i>		Umudlu kəndi <i>Umudlu village</i>
Hamam <i>Bath-house</i>		Umudlu kəndi <i>Umudlu village</i>

ARXEOLOJİ ABİDƏLƏRİ ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qəbristanlıq <i>Cemetery</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Qasapet kəndi <i>Gasapet village</i>
Yaşayış yeri <i>Residential area</i>	Orta əsrlər <i>Middle Ages</i>	Çardaqlı kəndi <i>Chardagly village</i>

Xankəndi şəhəri Khankandi city

Yeri əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of world importance

BAĞ-PARK, MONUMENTAL VƏ XATİRƏ ABİDƏLƏRİ
GARDEN-PARKS, MONUMENTAL AND MEMORIAL MONUMENTS

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
M.P.Vaqifin heykəli <i>Monument of M.P.Vagif</i>		Xankəndi şəhəri <i>Khankandi city</i>
Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş həmvətənlərimizin xatirə abidəsi <i>Memorial monument to our citizens, who died during World War II</i>		Xankəndi şəhəri <i>Khankandi city</i>

Ölkə əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of state importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ *ARCHITECTURAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Məbəd <i>Temple</i>	V-VII əsrlər <i>V-VII cc.</i>	Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>

ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRİ *ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Yeraltı yol <i>Underground road</i>	XIV əsr <i>XIV c.</i>	Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Yeraltı su kəməri <i>Underground water belt</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>

Yerli əhəmiyyətli daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələri
Immovable historical and cultural monuments of world importance

MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ *ARCHITECTURAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qüllə <i>Tower</i>	XVII əsr <i>XVII c.</i>	Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Qatır körpüsü <i>Gatir bridge</i>	XII- XIII əsr <i>XII-XIII c.</i>	Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Qızıl Hacı köpüsü <i>Gizil Hajii bridge</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Kazım körpüsü <i>Bridge of Kazim</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Qulucanlı körpüsü <i>Bridge of Gulujanli</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Hamam qalıqları <i>Ruins of bath</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Koroğlu qalası gülləsi <i>Tower of Koroghlu fortress</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Türbə <i>Mausoleum</i>		Yuxarı Əskipara kəndi <i>Yukhari Askipara village</i>
Dəyirman <i>Mill</i>		Aşağı Əskipara kəndi <i>Ashagi Askipara village</i>
Kilsə <i>Church</i>		Aşağı Əskipara kəndi <i>Ashagi Askipara village</i>
Qatır körpüsü <i>Gatir bridge</i>	XIX əsr <i>XIX c.</i>	Məzəm kəndi <i>Mazam village</i>

ARXEOLÖJİ ABİDƏLƏRİ *ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS*

Abidənin adı <i>Name of the monument</i>	Tarixi <i>Construction date</i>	Yerləşdiyi ünvan <i>Location</i>
Şəhərdah <i>Site of ancient settlement</i>	Orta əsr <i>Middle Ages</i>	Yuxarı Əskipara <i>Yukhari Askipara village</i>

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat

Brief information on historical persons

Ağabəyim Ağa – Qara Böyük xamm (1782 - 1831)

İbrahim Xəlil xanın qızı. İranın Qacar nəslindən olan Fətəli şahın həyat yoldaşı (1798 ildən) olmuşdur. Özünün böyük zəkası və gözəlliyi sayəsində tez bir zamanda şahbanu (baş zövcə) tituluna layiq görülmüşdür. Ədəbiyyatla məşğul olmuş, azərbaycan və fars dillərində şeirlər yazmışdır. Şuşada yaşadığı illərdə abadlıq və inşaat işlərinə dəstək verənlərdən biri olmuşdur. Vəfat etdikdən sonra İranın Qum şəhərində dəfn edilmişdir.

Bülbül (Murtuza Məmmədov) (22.06.1897-26.09.1961)

Böyük müğənni (lirik-dramatik tenor), pedaqoq. Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında (1921-1927) və İtaliyada (1927-1931) təhsil almışdır. Azərbaycan peşəkar vokal məktəbinin banisi. Bülbül xalq xanəndəsindən vokal sənətinin görkəmli ustası kimi yaradıcılıq yolu keçmiş, öz yaradıcılığı ilə milli və dünya vokal sənətini zənginləşdirmişdir. O, Azərbaycan milli ifaçılıq sənətinin ən gözəl ənənələrini rus və Avropa ifaçılıq məktəbi ilə sintezləşdirmişdir. Müğənni “Aleko”, “Toska”, “Rigoletto”, “Koroğlu” və s. operalarda baş rolları ifa etmişdir.

Əsəd bəy

Qarabağ ziyalıları arasında tanınmış nümayəndələrindən biri. Qarabağ xanlığı Rus İmperiyasına qoşulduqdan sonra onun gələcək nəsil Cəvanşir soyadını daşıyırdılar.

Hacı Qulular

Qarabağın ziyalı bəy nəslı. Bu nəslin nümayəndələri nəinki Şuşanın, həmçinin Qarababağın ictimai, mədəni və iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamışdılar.

Həsən Cəlal (1215-1261)

Görkəmli siyasi və dövlət xadimi özünü Alban hökmdarı adlandıran Həsən Cəlal məşhur Mehranilər nəslinə mənsub olub Xaçın knyazlığının hökmdarı idi. XIII yüzillikdə mövcud olmuş bu knyazlıq indiki Qarabağın əksər hissəsini əhatə edirdi. Həsən Cəlalın hakimiyyət illəri alban renessansı hesab olunur. Bu dövrə ölkənin iqtisadi, mədəni və siyasi dirçəlişi təsadüf edir. Apardığı inşaat işlərindən xüsusilə qeyd oluna bilən bütün Qafqaz xristian memarlığının şah əsərlərindən sayılan Gəncəsər monastırındır (1216-1238).

Hülaku xan (1217-1265)

Çingiz xanın nəvəsi (çingizid) olmuş Hülaku xan Hülaku sülaləsinin və dövlətinin banisi olmuşdur. O 1256 ildə türk-monqol ordusunun Yaxın Şərqi yürüşlərinə başçılıq edərək İran, İraq və qonşu ölkələrin istilasını sona çatdırmışdır. Onun ordusu 1256 ildə İranda İsmailiyyə dövlətini, 1258 ildə isə Abbasilər xalifətini süquta uğratdı. 1256 ildə o özünü hökmdar elan edərək, 1261 ildə elxan titulu götürmüşdür. Onun yaratdığı nəhəng dövlətin paytaxtı Azərbaycanın Marağa şəhəri olmuşdur. Bu dövrdə Marağa Hülaku dövlətinin tək cə siyasi paytaxtı deyil, həm də nəhəng ərazinin elmi-mədəni mərkəzi idi.

Xaçınlı Vaxtanq (XII əsr)

Mehranilər sülaləsinə aid olaraq alban Xaçın knyazlığının hökmdarı olmuşdur. Onun dövründə böyük miqyaslı quruculuq işləri görülmüşdür. Belələrindən biri də Xudavəng monastırındakı bərpa işləri idi.

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat *Brief information on historical persons*

Ağabəyim Ağa – Gara Beyuk khanum (1782-1831)

Ibrahim Khalil Khan's daughter. Belonged to the Iranian Gachar line, she was Fatali Khan's wife (from 1798). Due to her intelligence and beauty, she deserved a title of shahbanu (a senior wife) within a short period of time. She studied literature and wrote verses in Azerbaijan and Persian languages. When living in Shusha, she was one of those who backed the restoration and construction works. After her death, she was buried in Gum Town, Iran.

Bulbul (Murtuza Mammadov) (22.06.1897-26.09.1961)

The great Azerbaijani singer (lyric-dramatic tenor), the founder of Azerbaijani professional vocal art, versatile teacher, and folklore scholar. Graduated from the Azerbaijan State Conservatory (1921-1927), then studied in Italy (1927-1931). Began to sing as a khanende; since 1927 acted as an outstanding opera singer. Bulbul was exemplary in the world of vocal art, a singer who could brilliantly sing in both Oriental (Azerbaijani) tradition and European bel-canto. Bulbul sang the chief roles in Aleco, Toska, Rigoletto, Keroghlu, etc.

Asad bey

One of the famous Garabakh noblemen. After joining the Garabakh Khanate to the Russian Empire, his descendants changed their family for Javanshir.

Hacı Gulus

The noble Garabakh beys' dynasty. Its members played an important role in social, cultural and economic development of not only Shusha but also of Garabakh.

Hasan Jalal (1215-1261)

The prominent political figure and statesman called himself an 'Albanian ruler', Hasan Jalal belonged to the famous family of Mehrani. He was the Khach Principdom's ruler. Existed in the 13th century, this principdom encompassed most of present-day Garabakh. The period of Hasan Jalal's reign is considered to be the Albanian Renaissance. This period coincided with the country's economic, cultural and political revival. Among the constructions of that time the most significant one is the Ganjasar Monastery, a masterpiece of Christian architecture throughout the Caucasus.

Hulagu Khan (1217-1265)

Hulagu Khan, a grandson of Chingiz Khan (chingizid), was a founder of the Hulagu dynasty and state. In 1256, the Turkic-Mongol army, led by Hulagu Khan, marched out of the Near East countries, and he completed conquering Iran, Iraq and neighboring countries. In 1256, his army destroyed Iranian Ismaili State, and the Abbasid caliphate in 1258. Declared himself ruler in 1256, he took the title of Elkhan in 1261. The capital of the huge state he established was Maragha, one of the Azerbaijan cities. At that time, Maragha was not only the political capital of the Hulagu State but also the scientific and cultural center of the huge territory.

Khachinli Vakhtang (12 century)

Belonged to the Mehranis' dynasty, he was a ruler of the Albanian Khachin Principdom. During his reign, large-scale construction works were carried out. Among them is the reconstruction of the Khudavang Monastery.

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat *Brief information on historical persons*

Xan Şuşinski (20.08.1901 – 18.03.1979)

Xanəndə Xan Şuşinski (asl adı İsfəndiyar Cavanşir) Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Azərbaycanın xalq artisti, müstəsna istedadı, geniş diapozonu, gur və məlahətli sesi, yüksək ifaçılıq mədəniyyəti sayəsində Xan Şuşinski hələ gənclik illərində şöhrət qazanmışdır. Yaradıcılığında “Mirzə Hüseyn səgahi”, “Şahnaz”, “Qarabağ şikəstəsi”, “Kürd-şahnaz”, “Rast”, “Bayatı-Şiraz”, “Çahargah”, “Mahur”, “Heyrati”, “Şur” və digər muğamlar əsas yer tuturdu.

Xurşudbanu Natəvan (15.08.1830 – 01.10.1897)

Xurşudbanu Natəvan (xalq arasında “Xan qızı” kimi tanınırdı) Şuşa şəhərində anadan olmuşdur.

Natəvan sonuncu Qarabağ xanı olan İbrahimin nəvəsi idi. O dövrünə görə yaxşı təhsil almış və mədəniyyət və incəsənət sevenlər mühitində böyümüşdür. Natəvan yalnız şair və xeyriyyəçi olmamışdır. O həm də istedadlı bir rəssam idi. Onun günümüze gəlib çatmış rəsm və tikmə albomu Xan qızının bu sahədəki təbii istedadından xəbər verir.

İbrahim Xəlil xan (1721-1806)

Pənahəli xanın böyük oğlu və 1762-1806 illərdə Qarabağ xanlığının hakimi. O öz dövrü üçün yüksək təhsil almışdır. Məhz onun hakimiyyəti dövrünə Azərbaycanın Gəncə, Naxçıvan, Qaradağ və d.xanlıqlarına böyük təsiri olmuş Qarabağ xanlığının yüksəlişi təsadüf edir. Eyni zamanda onun hakimiyyət illəri xanlıqdaxili inkişaf dövrü hesab olunmalıdır. Bu illərdə xanın baş vəziri olan Molla Pənah Vaqifin rəhbərliyi altında iri miqyaslı inşaat işləri həyata keçirilmişdir.

Kərbəlayi Səfi Xan Qarabaği (1788-1910)

Görkəmli memar Təbriz yaxınlığındakı Əhər şəhərində anadan olmuşdur. O nəinki Şuşada, həm də bütün Qarabağda böyük uğurla iri məscidlər, saraylar, dəbdəbəli mülklər, hamamlar, karvansaralar, kiçik məscidlər və yaşayış evləri inşa etmişdir. Bərdə şəhərindəki dörd minarəli “İmamzadə” məscidi, Ağdamdakı iki minarəli məscid, Şuşadakı Saatlı və Yuxarı Gövhər Ağa məscidləri sənətkarın şah əsərlərindən sayılır. Kərbəlayi Səfi Xan 1910 ildə Şuşada Saatlı məscidindəki təmir işləri zamanı 122 yaşında ikən həlak olmuşdur.

Gövhər Ağa (1796-1868)

İbrahim Xəlil xanın qızı. Onun maliyyə vəsaiti hesabına Şuşada bir çox dini tikililər ucaldılmışdır. Tikdirdiyi binalar içərisində bərpa etdiyi və sonradan onun adını daşdığı (Yuxarı Gövhər Ağa) XVIII əsr Cümə məscidi Şuşa şəhərinin milli simvollarından birinə çevrilmişdir. O eyni zamanda Müqəddəs Nina qadın xeyriyyə cəmiyyətinin Şamaxı bölməsinin üzvü olmuşdur.

Mehmandarovlar

Qarabağın tanınmış bey nəslı. Onun soykökü İbrahim Xəlil xanın əyanları arasında olmuş Mirzə Əli bəyə gedib çıxır. Mehmandarovlar nəslinin nümayəndələri təkcə Qarabağın deyil, bütün Azərbaycanın ictimai, siyasi və mədəni həyatında mühüm rol oynamışdılar. Onların ən görkəmli nümayəndələrindən biri Mirzə Əli bəyin nəvəsi məşhur general Səməd bəy Sadiqbəy oğlu Mehmandarov (1855-1931) olmuşdur. Bu nəslin nümayəndələri Şuşada bir sıra binalar ucaltmış, şəhərin abadlaşdırılmasında yaxından iştirak etmişdilər.

Mir Möhsün Nəvvab Qarabaği (1833-1918)

Şair, rəssam, xəttat və musiqişünas. Muğamı öyrənmək və ifa etmək istəyənlərə praktiki vəsait kimi “Vüzuh ül-ərqam” (“Rəqəmlərin aydınlaşdırılması”) traktatını (1884) yazmışdır. Əsərdə o dövrün əsas muğamları, muğam təranələrinin yaradılmasının nəzəri qaydaları, onların ifa tərzı, şe'r mətnlərinə münasibət haqqında məlumat vermişdir. Traktat Azərbaycan musiqisinə dair neşr olunduğu ilk əsər və qiymətli tarixi sənəd olaraq XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan xalq musiqisi mədəniyyətinin yüksək inkişaf səviyyəsinə durduğunu sübut edir.

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat *Brief information on historical persons*

Khan Shushinski (20.08.1901 – 18.03.1979)

Khanende (folk singer), People's Artist of Azerbaijan Khan Shushinski (the real name is Isfandiyyar Javanshir) was born in Shusha. Unusually talented, having a wide-diapason, bright and fascinating voice, young Khan Shushinski became famous in the field of the high performance culture. Among mughams he performed are “Mirza Huseyn segahi”, “Shahnaz”, “Garabakh shikestesi”, “Kurd-shahnaz”, “Rast”, “Bayati-Shiraz”, “Chahargah”, “Mahur”, “Heyrati”, “Shur”, etc.

Khurshudbanu Natavan (15.08.1830 – 01.10.1897)

Khurshudbanu Natavan known among people as “a khan's daughter” was born in Shusha. She was a granddaughter of Ibrahim, the last Garabakh khan. Grown up in an atmosphere of love for arts, she received a good education for those times. Natavan was not only a poetess and philanthropist but also a talented artist. Khan daughter's drawing and embroidery album survived to our days illustrates her natural artistic talent.

Ibrahim Khalil Khan (1721-1806)

Panahali khan's elder son and the Garabakh khanate's ruler in 1762-1806. He was high-educated for his times. The prosperity of the Garabakh khanate profoundly influenced on the Ganja, Nakhchivan, Garadagh and other Azerbaijan khanates coincided with his reign. At the same time, years of his reign should be considered the period of the in-khanate development. At that time, large-scale construction works were carried out under the supervision of Ibrahim Khalil Khan's grand vizier Molla Panah Vagif.

Kerbalaıi Sefi Khan Garabakhi (1788-1910)

The prominent architect was born in Ahar Town, near to Tabriz. He designed with great success big and small mosques, palaces, magnificent mansions, baths, caravanserais, and dwelling houses not only in Shusha, but also throughout Garabakh. The four-minaret Imamzade Mosque in Barda, the two-minaret mosque in Aghdam, Saatli and Yukhari Govhar Agha Mosques in Shusha are considered to be architect's masterpieces. Kerbalayi Safi Khan perished in 1910 at the age of 122 when restoring the Saatli Mosque in Shusha.

Govhar Agha (1796-1868)

Ibrahim Khalil khan's daughter. Due to her financial support, numerous religious structures were erected in Shusha. Among the built objects is an 18th-century Juma Mosque restored and later called after her (Yukhari Govhar Agha) that became one of the national symbols of Shusha City. At the same time, she was a member of the Saint Nina Female Charitable Society's Shamakhi division.

Mehmandarovs

The well-known Garabakh beys' dynasty tracing its roots back to Mirza Ali bey, one of Ibrahim Khalil khan's aristocrats. Members of Mehmandarov dynasty played an important role in social, political and cultural life not only of Garabakh but also of the whole Azerbaijan. The most famous member of the dynasty was the renowned general Samed bey Sadigbey oğlu Mehmandarov (1855-1931), Mirza Ali's grandson. The members of this family erected some buildings and directly took part in all municipal improvements.

Mir Mohsun Navvab Garabakhi (1833-1918)

Poet, painter, calligraphist, musicologist. He wrote the treatise “Dar elmi musigi vuzuh ul-argam” (“The elucidation of figures in music”, 1884) as a practical aid for those who want to learn and sing mugham. The information of that period's main mughams, the theoretical principles of composing mughams, their performing manners and chosen poems are given here. As the first musical edition of Azerbaijan music and valuable historical document, it shows the high level of Azerbaijan folk music culture in the second half of the 19th century.

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat *Brief information on historical persons*

Molla Pənah Vaqif (1717-1797)

Molla Pənah Vaqif Qazax yaxınlığındakı Salahlı kəndində anadan olmuşdur. Qarabağ xanının birinci vəziri, XVIII əsrin məşhur siyasi və ictimai xadimi Molla Pənah Vaqif orta əsr ənənələri əsasında və yeni tipli, şifahi xalq poeziyasından bəhrələnmiş şeərlər yazmış görkəmli şairlərdəndir. O, fars və ərəb dillərini yaxşı bilib, astronomiya, riyaziyyat, memarlıq, musiqi və poetika üzrə geniş biliyə malik idi. Onun yaradıcılığı Azərbaycan poeziyasının gələcək inkişafına böyük təsir göstərmişdir.

Pənahəli xan (1693-1763)

Qarabağ xanlığının banisi. Pənahəli xan Sarıcalı Cavanşir Qarabağın məşhur Cavanşir nəslindən idi. O, 1693 ildə anadan olmuşdur. Görkəmli serkərdə və dövlət xadimi kimi şöhrət qazanmışdır. Onun hakimiyyəti dövründə böyük miqyaslı tikinti və quruculuq işləri aparılmış Şahbulaq qəsri, Əsgəran qalası inşa olunmuşdur. Lakin gördüyü işlər içərisində ən önəmlisi 1750 ildə inşasına başladığı və ilk öncə Penahabad, daha sonra isə Şuşa adlandırılmış şəhər-qalası olmuşdur.

Sarı Aşıq

XVII əsr Azərbaycan aşıqlarından olan Sarı Aşığın doğum və ölüm tarixi dəqiq məlum deyil. Sarı Aşığın həyatıyla bağlı xalq arasında «Yaxşı və Aşıq» dastanı təşəkkül tapmışdır. Sarı Aşıq əsasən bayatılarıyla tanınır. Şeərlərində atalar sözlərini və məsəlləri tez-tez işlədən Sarı Aşıq çoxlu sayda sevgi şeərlərinin də müəllifidir. Aşığın qəbri Laçın rayonunun Güləbird kəndində yerləşir. Arxeoloqlar 1927-ci ildə qəbri açaraq aşığın XVII əsrdə yaşadığını sübut etmişlər.

Uğurlubəyovlar

Qarabağın tanınmış bəy nəslı. Bu nəslin nümayəndələri bölgədə elm, mədəniyyət və ictimai həyatın himayədarları kimi ad qazanmışdılar.

Usta Qəmbər Qarabaği (1830-1905)

Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Usta Qəmbər Qarabaği görkəmli rəssam olaraq Azərbaycanın qədim monumental boyakarlığı ənənələrinin daşıyıcısı və davamçısı idi. Onun əsərləri sırasında xüsusilə Lətif Quliyevin, Mehmandarovların, Hacı Məmmədovun mülklərinin tərtibatını və, nəhayət, Şəki xan sarayındakı divar bəzəkələrinin bərpasını qeyd etmək lazımdır.

Üzeyir Hacıbəyov (18.09.1885-23.11.1948)

Dahi bəstəkar, musiqişünas, alim, pedaqoq. Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operasının banisi. SSRİ xalq artisti (1938), Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının rektoru (1928-1929; 1939-1948) olmuşdur. 7 operanın, o cümlədən “Leyli və Məcnun” (1908) və “Koroğlu” operalarının (1937), üç musiqili komediyanın, kantata, uvertüra, romans və mahnıların, Azərbaycan Respublikası Dövlət Himninin (1918) müəllifidir. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” elmi-tədqiqat işinin (1945) müəllifidir.

Zöhrəbəyovlar

Qarabağın məşhur bəy nəslı. Bu nəslin nümayəndələri Şuşa şəhərində bir çox inşaat və abadlıq işlərinin təşəbbüsəkarları olmuşdurlar. Onlar təkcə Qarabağın deyil, bütün Azərbaycanın ictimai, siyasi və mədəni həyatında davamlı şəkildə önəmli rol oynamışdılar.

Zülfüqar Hacıbəyov (17.04.1884 – 30.09.1950)

Azərbaycan bəstəkarı, Azərbaycanın əməkdar incəsənət xadimi. Azərbaycan Musiqili Komediya Teatrının banilərindən biri. Zülfüqar Hacıbəyov «Əlli yaşında cavan» (1909), «On bir yaşlı arvad» (1911), « Evliyə subay» (1911) musiqili komediyalarının, «Aşıq Qərib» (1915) operasının müəllifidir. O, Azərbaycanın ilk səsli bədii filmlərindən olan “Almaz” (1936) filminə musiqi yazmışdır.

Tarixi şəxsiyyətlər haqqında qısa məlumat *Brief information on historical persons*

Molla Pənah Vagif (1717-1797)

Molla Pənah Vagif was born in Salahli Village, near to Gazakh. Garabakh khan's first vizier, 18-century significant political and public figure Molla Pənah Vagif was one of the eminent poets whose lyrics were based on the medieval traditions and derived from the new-type oral folk poetry. He knew Persian and Arabian languages well, and possessed a deep knowledge of astronomy, mathematics, architecture, music, and poetry. His creative heritage has had a profound impact on the future development of Azerbaijan poetry.

Pənahəli Xan (1693-1763)

The founder of the Garabakh khanate. Pənahəli Xan Sarıjalı Javanshir was descended from the famous line of Javanshir. He was born in 1693. He gained a reputation as a brilliant military leader and a statesman. As a result of the large-scale construction works launched under his reign, there were erected the Shahbulag and Asgeran Castles. However, the most significant among these constructions was a city-castle started to be built in 1750 and first called Panahabad, then – Shusha.

Sarı Ashig

One of the 17-century Azerbaijan ashigs (folk singer-musician). The exact dates of his birth and death are unknown. People made up a legend regarding Sarı Ashig's life. Sarı Ashig is generally known for his performance of “bayati”. Being an author of numerous love lyrics, Sarı Ashig often used proverbs and sayings in his poetry. The ashig's grave is located in Gulabird Village, Lachin Region. After discovering his grave in 1927, archaeologists managed to prove that he lived in the 17th century.

Uğurlubəyovs

The well-known Garabakh beys` dynasty. The members of this dynasty were famous as patrons of science, culture and social life of this region.

Usta Gambar Garabakhi (1830-1905)

Usta (Master) Gambar Garabakhi was born in Shusha City. The eminent artist was a bearer and continuer of the Azerbaijan ancient monumental painting traditions. Among his works to be especially mentioned are design of Latif Guliyev's, Mehmandarovs', Hacı Mamadov's mansions, and, finally, restoration of murals in the Sheki Khan Palace.

Üzeyir Hacıbəyov (18.09.1885-23.11.1948)

Great Azerbaijani composer, musicologist, folk-lore investigator, teacher, statesman. The founder of Azerbaijani professional music and national opera, academician. The head of the Azerbaijan State Conservatory in 1928-1929 and 1939-1948. The author of 7 operas (the first national opera Leyli and Majnun, 1928, and the epic opera Koroghlu, 1937, are among them), three musical comedies, songs, the national anthem of Azerbaijan Republic (1918), etc. The author of the scientific treatise The Bases of the Azerbaijani folk music, 1945. G. Garayev, F. Amirov, Niyazi and others were his pupils.

Zöhrəbəyovs

The well-known Garabakh beys' dynasty. Members of this family initiated numerous construction and municipal development works in Shusha City. They played a great role in social, political and cultural life not only of Garabakh but also of the whole Azerbaijan.

Zulfugar Hacıbəyov (17.04.1884 – 30.09.1950)

Azerbaijan composer, Honored Worker of Culture of Azerbaijan. One of the Azerbaijan Theatre of Musical Comedy's founders. Zulfugar Hacıbəyov is an author of musical comedies “Alli yashında javan” (A 50-Year-Old Youngster) (1909), “On bir yaşlı arvad” (A 11-Year-Old Woman) (1911), “Evliyə subay” (The Married Bachelor) (1911) as well as “Ashig Gerib” opera. He wrote the music to the first Azerbaijan sound film “Almaz” (1936).

Qarabağ — irsimizin əbədi yaddaşı

İdeya müəllifi:
Əbülfas Qarayev

Layihənin rəhbəri:
Ədalət Vəliyev

Layihənin koordinatorları:
Rizvan Bayramov
Toğrul Əfəndiyev
Aidə Əmirova

Mətnlər:
Cəfər Qiyasi
Rizvan Bayramov
Toğrul Əfəndiyev

Redaktor və sözdərnin müəllifi:
Tehran Vəliyev

İngiliscə mətninin redaktorları:
Anar Əzimov
Tatyana Konyayeva

Fotolar:
Hüseyn Hüseynzadə
Fərid Əşrəfoğlu
Fikrət Əsgərov
Bahadır Cəfərov
Qüdrət İsmaylov

Dizayn:
Rənan Əsədov
Hafiz Suleymanov
Pərviz Bağirov

Yaradıcı heyət əsərin hazırlanmasına yardım etdiklərinə görə "Şuşa uğrunda" ictimai mədəni təşkilata və onun sədri *Rafael Gülməmmədliyə*, Bakı Dövlət Universitetinin Arxeologiya və Etnoqrafiya kafedrasının müdiri, *professor Qüdrət İsmaylova* dərin minnətdarlıqlarını bildirir

Kitabda Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm nazirliyinin "Azərbayca" Elmi-Tədqiqat Layihə İnstitutunun arxivindəki memarlıq cizgilərindən istifadə edilmişdir

Garabakh — the eternal memory of Azerbaijan heritage

Idea of the project
Aboulfas Garayev

Project Director
Adalat Veliyev

Project Coordinators
Rizvan Bayramov
Togrui Afandiyev
Aida Amirova

Text
Jafar Giyasi
Rizvan Bayramov
Togrul Afandiyev

Editor and afterword by
Tehran Veliyev

English text editors
Anar Azimov
Tatyana Konayeva

Photo
Huseyn Huseynzade
Farid Ashrafogli
Fikret Askerov
Bahadur Jafarov
Gudrat Ismaylov

Design
Renan Asadov
Hafiz Suleymanov
Parviz Bagirov

The creative staff express their profound gratitude to the Social and Cultural Organization "For Shusha" and its chairman *Rafael Gulmammadli*, to the Head of the Faculty of Archaeology and Ethnography of Baku State University, *professor Gudrat Ismaylov* for their assistance in preparing materials

Architectural drawings used in the book were provided by the Scientific-Research and Design Institute "Azərbayca" of the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan